

Uhkakuvista uuteen kouluun

Vapaan koulutuksen tukisäätiö ja koulutuspolitiikka 1970-1990-luvuilla

Pekka Turpeinen
Maisterintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
2022

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Pekka Turpeinen	
Työn nimi Uhkakuvista uuteen kouluun: Vapaan koulutuksen tukisäätiö ja koulutuspolitiikka 1970-1990-luvuilla	
Oppiaine Historia	Työn laji Pro-gradu tutkielma
Aika 2022	Sivumäärä 80
Tiivistelmä <p>Vapaan koulutuksen tukisäätiö (VKTS) oli vuosina 1973-1991 toiminut EVA:n ja muiden elinkeinoelämän toimijoiden tukema koulutuspoliittinen taustavaikuttaja. Vakaan rahoituksen ja vaikutusvaltaisten jäsentensä myötä siitä tuli aito koulutuspoliittinen vaikuttaja, joka pyrki luomaan yhteistä porvarillista koulutuspolitiikkaa ja vaikuttamaan koulutuspolitiikan linjaan kaikissa keskeisissä kysymyksissä.</p> <p>Tässä tutkimuksessa tarkastellaan VKTS:n toimintatapoja ja pyritään analysoimaan käsite- ja diskurssianalyysin menetelmin säätiössä esiintyneitä kantoja tutkimusajankohdan keskeisiin koulutuspoliittisiin kysymyksiin kuten koulutuksen tasa-arvo, valinnanvapaus ja demokratia. Samalla tutkimus täydentää jo aiemmissa tutkimuksissa muodostunutta kuvausta säätiöstä.</p> <p>Tutkimuksessa nousee esiin säätiön konservatiivinen puoli muun muassa yksityiskoulujen ja ylioppilastutkimuksen puolustajana. Varsinkin 1970-luvulla VKTS:ssä kannettiin huolta vasemmistoradikaalien vaikutusvallan kasvusta koulutuspolitiikassa. Toisaalta 1980-luvun puolella säätiö pyrki toiminnallaan lisäämään huomiota ajankohdan keskeisiin kehityssuuntien kuten tietotekniikan nousuun ja Euroopan integraation kehitykseen pyrkien siihen, että nämä huomioitaisiin paremmin koulutuksessa. Taustalla vaikutti elinkeinoelämän huoli kansallisesta kilpailukyvystä.</p>	
Asiasanat: tasa-arvo, kouludemokratia, koulutuksen vapaus, uusliberalismi, koulutuspolitiikan muutos	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

KUVIOT

KUVIO 1. VKTS:n rakennekaavio.....	33
KUVIO 2. Suomen lukioyhdistys.....	39

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Koulutuksen tasa-arvon neljä määritelmää.....	18
TAULUKKO 2. VKTS:n valtuuskunta 1973.....	23
TAULUKKO 3. VKTS:n rahoitus 1974-1987.....	35
TAULUKKO 4. Uusliberalistisen koulutuspolitiikan tunnuspiirteitä.....	55
TAULUKKO 5. VKTS:n koulutuspolitiikan periaatteet.....	56
TAULUKKO 6. VKTS:n rahoituksen jakautuminen vuonna 1989.....	61

Sisälllys

1. JOHDANTO.....	5
1.1 Tutkimuksen lähtökohta	
1.2 Vapaan koulutuksen tukisäätiö ja koulutuspolitiikan muutos tutkimuskohteena.....	5
1.3 Aiempi tutkimus.....	7
1.4 Aineisto, tutkimuskysymykset ja menetelmät.....	9
2. VAPAAN KOULUTUKSEN TUKISÄÄTIÖ KOULUTUSPOLITIIKAN VASTAVOIMANA.....	16
2.1 Koulu-uudistuksen taustaa.....	16
2.2 Vastavallankumouksellista toimintaa.....	22
2.3 Säätiön rakenne, rahoitus ja poliittinen tukitoiminta.....	31
2.4 Lukion ja ylioppilastutkinnon puolustaminen Suomen lukioyhdistys ry:n avulla.....	36
3. KOULUTUKSEN MERKITYKSET SÄÄTIÖN NÄKÖKULMASTA.....	43
3.1 Turha ja haitallinen kouludemokratia.....	43
3.2 Koulutuksen tasa-arvoa vai tasapäistämistä?.....	49
3.3 Koulutuksen vapaus ja tulevaisuuden koulutustarpeet.....	53
4. TOIMINNAN LOPPU.....	60
4.1 EVA:n rahahana sulkeutuu.....	60
4.2 1990-luvun koulutuspolitiikka.....	62
4.3 Kaksi käsitystä VKTS:n toiminnan merkityksestä: Aho vs. Aho.....	67
5. PÄÄTÄNTÖ.....	72
LÄHTEET.....	76

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohta

Koulutus nähdään Suomessa usein kansallisena ylpeyden aiheena. Ovathan suomalaiset lapset ja nuoret menestyneet hyvin muun muassa kansainvälisissä koulutusvertailuissa. Suomalaisen koulutuksen perustana oleva peruskoulu on nykypäivästä katsottuna itsestäänselvyys ja se on myös todistettavasti parantanut osaamistasoa ja tasa-arvoa.¹ Sen vuoksi hyvin harva enää kyseenalaistaa peruskoulua sinänsä. Nuorten koulupolun rakenteesta ja siihen liittyvistä tekijöistä käydään toki edelleen poliittista keskustelua. Koulutuspolitiikassa tapahtuu koko ajan. Poliittiset intohimot ja muuttuvan yhteiskunnan paineet luovat tarpeen jatkuvasti tarkastella koulutuspolitiikan suuntaa ja niitä oppisisältöjä ja toimintatapoja, joita nuorten oletetaan tarvitsevan pärjätäkseen tulevaisuuden yhteiskunnassa. Koulun suunnasta käydään jatkuvaa taistelua, johon vaikuttavat paitsi arvot myös erilaisten eturyhmien vaikutuspyrkimykset. Vain esimerkkinä nykypäivästä, Marinin hallituksen onnistui laajentaa oppivelvollisuutta koskemaan kaikkia alle 18-vuotiaita. Tämä herätti vastustusta muun muassa elinkeinoelämän piirissä, joka pyrki vaikuttamaan päätökseen rahoittamallaan tutkimuksella, joka kritisoi hallituksen suunnitelmaa.² Tällä tavoin eturyhmien vaikuttaminen on olennainen osa nykypäivän koulutuspolitiikkaa.

Koulutuspolitiikka herätti 1970- ja 80-luvulla huomattavasti nykyistä enemmän intohimoja. Tuolloin suomalaista koulujärjestelmää uudistettiin perinpohjaisesti. Vanhasta kansakoulun ja oppikoulun rinnakkaisjärjestelmästä siirryttiin monien vaiheiden jälkeen kaikille oppilaille yhtenäiseen peruskouluun. Taustalla vaikutti tuolloin erityisesti sosiaalidemokraattien ja keskustan piirissä voimakkaana elänyt ajatus sivistyksellisestä

¹ Pekkarinen, Uusitalo 2012, 138 -139.

² Liiten 2020.

demokratiasta, jossa yksilölle taattaisiin yhtäläinen, sosiaalisesta asemasta riippumaton mahdollisuus korkeimpaan sivistykseen ja omien lahjojen kehittämiseen. Uudistuksen ajajat kohtasivat kuitenkin myös vastustusta. Oppikoulut ja yksityisoppikoulut olivat laajentuneet 1950- ja 60-luvulla ja ne eivät halunneet luopua niille muodostuneesta asemasta.³

Yhteiskunta kuohui muutenkin vasemmistoradikaalin opiskelijaliikkeen vallatessa tilaa julkisuudessa. Näillä tahoilla oli vaikutusvaltaa koulutuspolitiikasta vastaaviin opetusministeriöön ja kouluhallitukseen niiden tuodessa käytännön toteutukseen omia näkemyksiään koulutuspolitiikasta ja vanhojen rakenteiden haastamisesta. Tämä näkyi myös käytännössä ylilyönteinä, esimerkiksi koulun sisäiseen järjestykseen vaikuttaneena radikaalina kouludemokratiakokeiluna⁴ sekä surullisenkuuluisana Pirkkalan opetuskokeiluna, jossa oppilaille annettiin yksipuolista marxilais-leninistisiin käsityksiin pohjaavaa opetusta. Tultuaan julki Pirkkalan kokeilu herätti laajaan kohun, jossa ihmeteltiin, miten kyseinen kokeilu saattoi tulla hyväksytyksi kouluhallituksessa. Porvareille Pirkkala oli osoitus siitä, kuinka vakavaksi tilanne oli jo edennyt.⁵

Oikeistossa Pirkkalan kokeilun pelättiin olevan vain jäävuoren huippu kehityksessä, jossa oppikirjamateriaalien valtiollistamisella erityisesti historian, yhteiskuntaopin ja maantiedon oppimateriaaleista tulisi sisällöltään yksipuolisia, Suomen virallista neuvostoystävällistä linjaa tukevia. Esimerkkinä tällaisesta kehityksestä Suomen ja Neuvostoliiton kesken järjestettiin 1970-luvulla oppikirjaseminaareja, joissa neuvostoliittolaiset kertoivat mielipiteensä suomalaiskouluissa käytettävistä oppikirjoista.⁶ On selvää, että kylmän sodan Suomessa oli painetta antaa näille mielipiteille myös painoarvoa.

Kokoomuksessa, joka oli sysätty ulkopoliittisista syistä oppositioon, kehitys herätti huolta. Sen lisäksi, että Pirkkalan kokeilun kaltaiset radikaalit kokeilut herättivät huolta demokratian kestävyydestä, oikeistossa, oltiin ylipäättään kriittisiä rakenteilla ollutta

³ Kettunen, 2012, 27 - 28.

⁴ passim. Kärenlampi, 1999.

⁵ passim. Leskinen, 2016. ja Numminen 2020, 367 - 269.

⁶ Holmén 2006, 79 - 81.

peruskoulua kohtaan ja haluttiin puolustaa yksityisoppikoulujen asemaa ja mahdollisuuksia vaihtoehtoihin koulutusvalintoihin.⁷

Suomi oli kansainvälisesti katsottuna hyvin erikoisessa asemassa, sillä Neuvostoliiton vaikutus tuntui suomalaisessa politiikassa aivan eri tavoin kuin missään muussa markkinatalousmaassa. Virallinen neuvostoystävällinen ulkopoliittinen linja heijastui myös sisäpolitiikkaan. Sisällissodan ja toisen maailmansodan muistot pitivät yllä uhkakuvia vallankumouksesta. Toisaalta sosialismi aatteena oli Suomessa paljon tunnetumpi ja yleisesti hyväksytympi, kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa konservatiivit käyttivät yhtä lailla kommunismin pelkoa lyömäaseena maansa koulutuspolitiikassa.⁸ Toisin kuin Suomessa, Yhdysvalloissa koulutuspolitiikan suuri linja on pysynyt nykypäivään saakka vahvan konservatiivisena ja maltillisetkin uudistusyritykset ovat olleet hyvin vaikeita.⁹

1.2 Vapaan koulutuksen tukisäätiö ja koulutuspolitiikan muutos tutkimuskohteena

Tässä tutkimuksessa tarkasteluni kohteena on Vapaan koulutuksen tukisäätiö (VKTS), jonka synnyn taustalla olivat juuri ne huolet, joita peruskoulu-uudistus, vasemmistoradikalismien nousu ja oikeiston vaikutusmahdollisuuksien vähäisyys oppikoulujen puolustajissa ja elinkeinoelämän toimijoissa aiheuttivat. VKTS perustettiin vastustamaan vasemmistoradikaalien ohjaamiksi katsottua koulutuspolitiikkaa ja samalla edistämään elinkeinoelämän tarpeita koulutuspolitiikassa. Säätiöön kuului muun muassa tutkijoita, opettajia, poliitikkoja, virkamiehiä ja elinkeinoelämän vaikuttajia. VKTS oli olemassa vuosina 1973–1991, joiden aikana suomalaisessa koulutuspolitiikassa toteutettiin niin peruskoulun kuin keskiasteen uudistuksia. Samalla laajemmassa kuvassa yhteiskunnassa tapahtui muutos, jossa 1970-luvun voimakas vasemmistoaalto laantui ja vuosikymmenen tasa-arvoa ja demokratiaa vaalivista arvoista siirryttiin 1980-luvun lopulla uusliberalistiseen kilpailukykyä, erinomaisuutta ja valinnanvaputta suosivaan aikaan.¹⁰

⁷ passim. Okkonen, 2017.

⁸ Toisin kuin Suomessa, Yhdysvalloissa konservatiiviseen koulutuspolitiikkaan kuului myös vahva uskonnollisuus.

⁹ passim. Laats, 2015.

¹⁰ Kettunen, 2012, 45 - 58.

Tämä näkyi myös koulutuspolitiikassa ja niissä arvoissa, joiden pohjalta koulutusta kehitettiin.

VKTS sai taloudellista tukea elinkeinoelämän toimijoilta, joista suurin oli Elinkeinoelämän valtuuskunta (EVA). Ensimmäisenä toimitusjohtajana vuosina 1975-1984 toiminut Max Jakobson¹¹ määritteli EVA:n tehtäväksi vaikuttaa maan poliittiseen kehitykseen siten, että ”Suomen itsenäisyyden perusteet vahvistuvat ja vapaa yhteiskunta säilyy”. Tarkoitus oli vaikuttaa niihin yhteiskunnan tekijöihin, jotka muokkasivat yhteiskunnan kehityksen yleistä suuntaa.¹² EVA:n tavoitteet olivat siten hyvin yhdenmukaiset VKTS:n kanssa. Lisäksi koulutusta saattoi perustellusti pitää mainitun kaltaisena yhteiskunnan kehitystä muovaavana tekijänä. EVA oli yhteistoiminnassa myös kahden muun samansuuntaisia tavoitteita ajaneen säätiön kanssa. Nämä olivat Korkeakoulu ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö (KTTS) ja Suomalaisen Yhteiskunnan Tuki (SYT), joka oli kylmän sodan ajan aktiivisesti toiminut elinkeinoelämän rahoittama kommunisminvastainen säätiö.¹³ Myös toinen elinkeinoelämän työkalu Taloudellinen tiedotustoimisto lobbasi VKTS:n kautta elinkeinoelämän etujen mukaista koulutuspolitiikkaa.¹⁴

EVA:n perustaminen oli osa liike-elämän uudenlaista aktivoitumista poliittiseen vaikuttamiseen 1970-luvulta alkaen. Myös muissa länsimaissa liike-elämä aktivoitui poliittisesti samaan aikaan. Kuten muullakin, myös Suomessa aktivoitumisen syynä oli vasemmistolaisen asenneilmaston vahvistuminen. Suomessa erityisesti sosiaalidemokraattien siirtyminen vasemmalle aiheutti huolestuneisuutta. Samalla oikeistossa esiintyi ideologista itesesensuuria, kun monet kokoomuksessakin välttelivät poliittisesta paitsiosta päästäkseen tunnustautumasta oikeistolaisiksi. Liike-elämä ei voinut siten laskea kokoomuksenkaan varaan vapaan markkinatalouden puolustajana. EVA syntyi elinkeinoelämän toimijoiden tarpeesta luoda yhteistyöelin herättelemään poliitikkoja yhteiskunnan muutoksiin ja tulevaisuuden haasteisiin.¹⁵

¹¹ Max Jakobson oli diplomaatti ja monipuolinen ulkopoliittinen vaikuttaja. Hän toimi muun muassa Suomen YK-edustajana 1965-1972. HS 12.3.2013.

¹² Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto. Max Jakobson 18.5.1977.

¹³ Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto. Talousarvio vuodelle 1989.

¹⁴ Blom 2018., 100 - 101 & Fast 2002, 159 - 169.

¹⁵ Wuokko 2016, 70 - 78.

Maiju Wuokko katsoo, että EVA käytti usein neuvostoliittotyyppistä sosialismia uhkakuvana voimistaakseen sanomansa vakavuutta. Tosiasiassa suurimpana uhkana pidettiin ruotsalaisvaikutteisen hyvinvointivaltion kehitystä. Ruotsi houkutteli tuolloin paremman palkkatasonsa ansiosta suomalaista työvoimaa ja siten loi Suomeen työvoimapulan. EVA:n tavoitteena oli vahvistaa Suomen kilpailukykyä suhteessa Ruotsiin ja samalla torjua ruotsalaistyyppisen ”osatavoitetalouden” rakentamista Suomeen, jonka katsottiin olevan vain välivaihe ennen siirtymistä suunnitelmatalouteen.¹⁶ EVA:ssa oli siis vallalla näkemys, jonka mukaan suomalaista yhteiskuntajärjestystä haastettiin sekä itä-, että länsinaapurin toimesta.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Vapaan koulutuksen tukisäätiö oli EVA:n vahvasti tukema, mutta silti itsenäinen ja omilla ehdoillaan toiminut säätiö. Se oli toiminnassa kahdeksantoista vuoden ajan ja sen toiminta tähtäsi monilta osin niihin tavoitteisiin ja arvoihin, jotka myöhemmin 1990-luvun aikana tulivat vallitseviksi suomalaisessa koulutuspolitiikassa. EVA:n ja VKTS:n toimintaa voi tarkastella yritysten poliittisena toimintana, josta muun muassa Mika Skippari on käyttänyt nimitystä *Corporate political activity (CPA)*. Sille ominaista on Skipparin mukaan vaalirahoituksen antaminen, anomusten tekeminen, asiantuntijana toimiminen komiteoissa, lobbaaminen, äänestäjien aktivoiminen ja erilaisten yhteenliittyminen kuten järjestöjen perustaminen. Tyypillisenä motiivina CPA:han pidetään yritysten kilpailuedun hankkimista, mutta motiivina voi olla myös yhteiskunnalliseen ilmapiiriin vaikuttaminen.¹⁷ Yritysten ja etujärjestöjen poliittista vaikuttamista kutsutaan usein lobbaukseksi. Vaikutuspyrkimykset kohdistetaan aina viime kädessä poliittisiin päättäjiin joko suoralla tai epäsuoralla lobbauksella. Suora lobbaus kohdistuu suoraan korkeimman tason päättäjiin ja pyrkii muokkaamaan konkreettisia poliittisia linjauksia. Epäsuora lobbaus taas tapahtuu enemmän ruohonjuuritasolla ja pyrkii muuttamaan yleistä mielipidettä toivotunlaiseksi.¹⁸ VKTS:n toimintatavoissa voi havaita piirteitä molemmista. Toisaalta sillä oli suorat

¹⁶ Wuokko 2016, 87.

¹⁷ Skippari 2005, 21 - 27.

¹⁸ Wuokko 2016, 20 - 24.

yhteydet politiikan huipulle, toisaalta se pyrki vaikuttamaan myös yleiseen mielipiteeseen median kautta.

VKTS:stä on tehty joitakin aiempia tutkimuksia, joiden lähestymistavat eroavat hieman toisistaan. Säätiö tuli ensi kertaa esiin Jari Leskisen vuonna 2004 julkaistussa tutkimuksessa *Tulevaisuuden turvaksi: Sotavahinkoyhdistyksen ja Irtaimiston sotavahinkoyhdistyksen sotavahinkovakuutustoiminta 1939-1954: Sotavahinkoyhdistyksen säätiö ja Sotavahinkosäätiö 1954-2004*. Leskisen sivuaa tutkimuksessaan VKTS:tä yhtenä sotavahinkoyhdistyksen säätiön tuen saajista. Tutkimuksen ansiona voi pitää sitä, että se luo ensimmäisen kuvauksen säätiön rakenteesta ja sen suhteesta sitä tukeneisiin tahoihin. Kuitenkin VKTS:n suhde poliittisiin päättäjiin jää vähemmälle käsittelylle, samoin kuin säätiön toimijoiden ajatusmaailman lähempi tarkastelu. Lähdekriittisenä huomiona on todettava, että luonteeltaan Sotavahinkoyhdistyksen historiana Leskisen tutkimus voi antaa tarpeettoman myötäsukaisen kuvauksen Sotavahinkoyhdistyksen säätiöstä ja sitä kautta myös VKTS:stä.

Sakari Suutarinen on tarkastellut VKTS:n toimintaa erityisesti demokratia- ja kansalaiskasvatuksen näkökulmasta artikkelissaan "Vapaan koulutuksen tukisäätiö: Koulukasvatuksen, opettajankoulutuksen ja tutkimuksen näkymätön vaikuttaja 1973-1991." Suutarinen katsoo, että demokratia- ja kansalaiskasvatuksen aseman heikentyminen suomalaisessa koulujärjestelmässä johtui suoraan VKTS:n lobbaustoiminnasta. Hänen arvionsa mukaan säätiön toiminta olisi ollut niin laajaa ja tavoitteissaan onnistunutta, että se olisi lopulta tehnyt itsensä tarpeettomaksi.¹⁹ Arvio on rohkea ja pyrin tässä tutkimuksessa arvioimaan tätä johtopäätöstä kriittisesti. Oliko kyseessä todella niin vaikutusvaltainen toimija kuin Suutarinen esittää vai vaikuttiko suomalaisen koulutuspolitiikan suuntaan pikemminkin yhteiskunnan arvojen ja kansainvälisen talouden tarpeiden muutokset, jotka väistämättä heijastuvat myös koulutukseen?

VKTS:tä ovat sivunneet myös Ville Okkonen, joka kirjoitti säätiöstä yksityisoppikouluista käytyä puolustuskamppailua kuvaavassa tutkimuksessaan *Peruskoulua vastaan: Yksityiskoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966-1975*. sekä Heikki Lauha, joka pro-gradu-työssään *Taistelu yksityiskouluista: Yksityisoppikoulujen Liitto yksityisoppikouluväen puolustajana*

¹⁹ Suutarinen, 2008, 44 - 45.

koulujärjestelmän uudistuksessa 1970-1977 tarkasteli yksityisopikouluja puolustanutta Yksityisoppikoulujen liittoa.

Pro-gradu tutkielmani tarkoituksena on tuoda esiin VKTS:n toimintaa myös sen rakenteen ja yhteyksien tasolla, mutta ennen kaikkea arvioida sen piirissä vaikuttaneiden ihmisten käsityksiä liittyen ajalle vahvoihin koulutuspoliittisiin käsitteisiin, kuten demokratia, koulutuksellinen tasa-arvo ja valinnanvapaus. Samalla on tarpeellista pohtia, miten säätiön piirissä toimineet poliitikot, virkamiehet, yrittäjät ja muut jäsenet ymmärsivät säätiön merkityksen omassa ajassaan. Mitä pahimmillaan voisi tapahtua, jos säätiö ei pyrkisi toimimaan? Pitivätkö he itseään vaikutusvaltaisina ja kokivatko he, että asiat etenivät haluttuun suuntaan vai oliko toiminta ainakin ajoittain vain turhaa muutosvastarintaa ja jarrutustaistelua?

Jotta pystyn kuvaamaan ymmärrettävästi VKTS:n toimintaa, minun on luotava rinnalle kuvausta 1970- ja 80-lukujen koulutuspolitiikasta ja siihen vaikuttaneista tekijöistä. Suomalaisesta koulutuspolitiikasta on kirjoitettu vuosien aikana runsaasti tutkimusta, mutta nostan seuraavassa lyhyesti joitakin tutkimuksia, joita olen käyttänyt:

Pauli Kettusen ja Hannu Simolan toimittama *Tiedon ja osaamisen Suomi: Kasvatus ja koulutus 1960-luvulta 2000-luvulle* koostuu useiden eri koulutuspolitiikan ja sen historian tutkijoiden kirjoittamista luvuista, jotka käsittelevät koulutuksen politiikkaa, hallintoa, sekä sen taloudellisia ja sosiaalisia merkityksiä. Kirjoittajat tarkastelevat aiheita omista näkökulmistaan ja painotuksistaan käsin, mikä tekee kirjasta laajan ja monipuolisen koulutuksen muutosta perusteellisesti kuvaavan teoksen.

Eräs VKTS:n toiminnalle merkitystä antava voima oli 1970-luvun vasemmistoradikalismi, joka ulottui oppikouluihin, peruskouluihin ja lukioihin kouludemokratiahankkeen muodossa. Kouludemokratia merkitsi vaikuttamistapaa, jossa koulujen toiminnan eri osapuolet henkilöstö, oppilaat ja huoltajat saivat vaikuttaa koulun sisäiseen päätöksentekoon kouluneuvostoissa. Edustajat valittiin kouluneuvostovaaleissa. Kouluneuvostojen perustaminen oli osa toisen maailmansodan jälkeen voimistunutta demokratisoimiskehitystä, jossa kansanvaltaisuus ja tasa-arvon lisääminen olivat

keskeisimpiä arvoja.²⁰ Paavo Kärenlampi on kirjoittanut 1970-luvun lyhyestä kouludemokratiavaiheesta tutkimuksen *Taistelu kouludemokratiasta: Kouludemokratian aalto Suomessa*. Hän tuo tutkimuksessaan esiin kuinka kouludemokratiasta tuli opettajien edustaman vallitsevan järjestyksen ja nuorison edustaman vastakulttuurin taistelulenttä, joka johti puoluepolitiikan mukaan tuloon koulun päätöksentekoon.²¹ Kärenlampi avaa monipuolisesti vasemmistoradikaalin opiskelijaliikkeen pyrkimyksiä tehdä kouludemokratiasta ja kouluneuvostovaaleista oman aatteensa levityskanava nuorison keskuuteen.²² Kärenlampi avaa varsinkin vasemmistolaista näkökulmaa koulutuksen demokratian ja tasa-arvon käsitteeseen, jotka eroavat oikeistolaisesta ja myös VKTS:n piirissä esiintyneistä käsityksistä. Toisaalta Kärenlampi ei tutkimuksessaan arvioi syvällisesti kouludemokratiahankkeen kaatumisen seurauksia seuraavilla vuosikymmenillä, vaan hänen tarkastelunsa päättyy jo 1980-luvun taitteeseen. Kärenlammen tutkimus antaa kuitenkin tarkan kuvauksen niistä suurista 1970-luvun koulupolitiikan mullistuksista, joista VKTS sai kasvuvoimansa.

Koulutuksellinen tasa-arvo on aina ollut yksi koulu-uudistusten lähtökohdista. Käsitteenä koulutuksen tasa-arvo onkin ollut määrittelijästä riippuvaista, minkä tuovat esiin Risto Rinne ja Minna Vuorio-Lehti tutkimuksessaan *Toivoton unelma? Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle* sekä Kirsi Siekkinen tutkimuksessaan *Koulutuksen tasa-arvon diskurssit peruskoulun tuntijakouudistuksessa*. Rinne ja Vuorio-Lehti tarkastelevat koulutuksen tasa-arvoa lähinnä eduskunnassa, komiteoissa ja lehdistössä käydyn aikalaiskeskustelun kautta. Siekkinen puolestaan määrittelee koulutuksen tasa-arvolle neljä erilaista lähestymistapaa: konservatiivisen-, liberaalisen-, radikaalin- ja uusliberaalisen lähestymistavan, joista kirjoitan tarkemmin toisessa luvussa.

VKTS:n toiminnalla voi arvioida olleen vaikutusta siihen, mitä muotoja suomalainen koulutuspolitiikka sai 1990-luvulla, jolloin hyvinvointivaltion koulutuspolitiikasta siirryttiin kohti kilpailukykyvaltion koulutuspolitiikka. Tätä suunnanmuutosta ja siihen johtavaa syytä on tutkinut Janne Varjo tutkimuksessaan *Kilpailukykyvaltion*

²⁰ Kärenlampi 1999, 9 - 10.

²¹ Kärenlampi 1999, 9 - 10.

²² Kärenlampi 1999, 70 - 76.

koululainsäädännön rakentuminen: Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne. Samasta kilpailukykyteemasta on kirjoittanut myös Sirkka Ahonen tutkimuksessaan Yhteinen koulu: Tasa-arvoa- vai tasapäisyyttä.

VKTS:n taustalla vaikutti elinkeinoelämän järjestöjä, joista EVA ja oli tärkein. Elinkeinoelämän vaikutustoiminnasta ja sen tavoista ovat kirjoittaneet muun muassa Anders Blom tutkimuksessaan Lobbaus Suomen poliittisessa järjestelmässä sekä Maiju Wuokko tutkimuksessaan Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970-1980-lukujen Suomessa. Blomin tutkimus käsittelee laaja-alaisesti elinkeinoelämää politiikan taustavaikuttajana ja tuo esiin myös koulupolitiikkaan ja nuorisoon kohdistunutta vaikuttamista. Wuokon tutkimus taas pyrkii selvittämään miksi ja millä keinoin EVA harjoitti poliittista vaikuttamista. Tutkimus ei sinällään käsittele koulutuspolitiikkaa, mutta auttaa ymmärtämään VKTS:n taustalla vaikuttaneen EVA:n toimintaa.

1.4 Aineisto, tutkimuskysymykset ja menetelmät

Pyrin tutkimuksessani analysoimaan säätiön arvomaailmaa ja toiminnan tavoitteita. Säätiötä ovat aiemmin omissa tutkimuksissaan sivunneiden Jari Leskisen ja Ville Okkosen tutkimusten painopiste on säätiön rakenteiden ja verkostojen analysoinnissa. Omassa tutkimuksessani painotan säätiön analysointia diskurssianalyysin ja käsiteanalyysin keinoin. Pyrin selvittämään muun muassa, miten säätiössä suhtauduttiin ajan keskeisiin koulutuspoliittisiin käsitteisiin, kuten kouludemokratia, tasa-arvo ja koulutuksen vapaus. Nämä käsitteet ja kiistat niihin liitetyistä merkityksistä olivat keskeisiä viime vuosikymmenten koulutuspolitiikassa.

Pääasiallisena aineistonani käytän Kansallisarkistossa olevaa Vapaan koulutuksen tukisäätiön arkistoa. Aineisto koostuu säätiön vuosien varrella arkistoimasta materiaalista, joka pitää sisällään muun muassa säätiön toimielinten materiaalia, kirjeenvaihtoa, toiminnan suunnittelumateriaalia, tiedotusaineistoa apu-rahahakemuksia ja talousaineistoa. Kokonaisuudessaan VKTS:n arkisto- materiaalia on kahdentoista

arkistoyksikön verran. Pienemmässä määrin hyödynnän myös EVA:n ja Yksityisoppikoulujen liiton arkiston aineistoja sekä muuta alkuperäisaineistoa kuten komiteanmietintöjä. Käytän myös mahdollisuuksien mukaan sanomalehtien, lähinnä Helsingin Sanomien nekrologeja, kun koen tarpeelliseksi avata tarkemmin mainittujen ja jo edesmenneiden henkilöiden taustoja. Näiden lisäksi käytän aiempaa tutkimuskirjallisuutta antamaan kontekstia säätiön toiminnalle ja voin sitä kautta arvioida säätiön toiminnan syitä ja niiden vaikutusta.

Aiemman tutkimuksena ja aineiston antamien mahdollisuuksien pohjalta olen muotoillut kolme tutkimuskysymystä, joihin pyrin tässä tutkimuksessa vastaamaan.

- Millä konkreettisilla keinoilla VKTS pyrki edistämään tavoitteitaan suomalaisessa koulutuspolitiikassa?
- Miten säätiössä ymmärrettiin ja mitä merkityksiä annettiin ajan koulutuspolitiikassa vallinneille käsitteille, kuten koulutuksellinen tasa-arvo?
- Miksi säätiön toiminta alkoi ja loppui ja miten sen vaalimat arvot näkyivät koulutuspolitiikan kehityksessä?

Lisäksi pyrin mahdollisuuksien mukaan antamaan arvion säätiön toiminnan merkityksestä. Oliko kyseessä todellinen koulutuspoliittinen vallankäyttäjät vai yhteiskunnan muutoksesta jälkeensä jääneiden epätoivoinen yritys pysäyttää kielteiseksi katsottu kehitys? Kysymys on itsessään liian laaja pro-gradun laajuisen tutkimuksen varsinaiseksi tutkimuskysymykseksi, sillä se vaatisi hyvin laajamittaista analyysia 1970-1980-lukujen koulutuspoliittisesta vaikuttamisesta kokonaisuudessaan. Ylipäätään vaikutuspyrkimysten tuloksellisuutta on vaikea osoittaa. Tämän ovat havainneet monet vastaavanlaiseen vaikuttamiseen perehtyneet tutkijat. Lobbausta tutkinut Miia Jaatinen on esittänyt, että vaikuttavuutta voisi arvioida sen mukaan, miten hyvin lopulta toteutunut politiikka vastasi vaikuttajan alkuperäisiä tavoitteita.²³ Kuitenkaan varsinaisen syy-seuraussuhteen olemassaoloa ei senkään perusteella voi suoraan osoittaa, vaan lopputulokseen on todennäköisesti vaikuttaneet myös monet muut tekijät. Vaikuttaminen ei kuitenkaan ole välttämättä ole epäonnistunut, vaikka alkuperäinen tavoite ei olisi toteutunutkaan. Alkuperäinen tavoite on voinut osoittautua mahdottomaksi, minkä jälkeen on voitu siirtyä ajamaan

²³ Jaatinen 2003, 130 - 132.

menestyksekkäästi muita tavoitteita.²⁴ Tässä tutkimuksessa tarkastelenkin lähinnä tutkimusaineiston avulla vaikuttamispyrkimyksiä ja vaikuttamistapoja sekä sitä, koettiin VKTS:ssä toteutuvan politiikan etenevän haluttuun suuntaan.

Pääasiallisena tutkimusmenetelminäni käytän käsiteanalyysin ja diskurssianalyysin menetelmiä. Tarkastelen Vapaan koulutuksen tukisäätiön niin sisäistä kuin ulkoista viestintää puhetekoina. Puhetekoja on analysoinut muun muassa Quentin Skinner, jonka mukaan niitä tutkimalla voidaan ymmärtää yksilön ajattelua. Kiinnostuksen kohteena ei ole ainoastaan se *mitä* on sanottu, vaan *miten* ja *miksi* jokin asia on sanottu. Voi ajatella, että miten ja miksi kysymykset ovat jopa edellytyksiä sille, että pystymme vastaamaan, mitä on tapahtunut. Puhetekojen tutkimuksella voi ymmärtää puhujan tai kirjoittajan todellisia tarkoitusperiä, eli mitä hän halusi puhuessaan tai kirjoittaessaan tehdä.²⁵ Puhetekoja tarkastelemalla tutkija pystyy ymmärtämään toimijan todellisia tarkoitusperiä ja tavoitteita. Tutkijan on lähdettävä siitä lähtökohdasta, että poliittiset toimijat tai käsitteelliseen kiistaan osallistuvat tarkoittavat todella sitä, mitä sanovat. Puheteot voivat olla jonkin tosiasian toteamista tai sitten ne voidaan tulkita kannanottoina asiantilan puolesta tai sitä vastaan.²⁶ Esimerkiksi toteamus ”Suomessa siirrytään peruskouluun” voidaan kontekstista ja puhujasta riippuen tulkita neutraalina toteamuksena tai kannanottona.

Tärkeää on myös huomioida toimijoiden puheen poliittinen luonne vaikka he eivät sitä itse huomaisi tai jopa tietoisesti kiistäisivät sen. Toimija voi hahmottaa itsensä neutraaliksi, jopa tieteellisen näkemyksen puolustajaksi ja samalla tuomita ainoastaan vastapuolen argumentit politisoituneiksi. Erityisesti Vapaan koulutuksen tukisäätiön kohdalla tämä on tärkeää huomata, sillä säätiön toimijat halusivat usein mieltää itsensä vastavoimaksi politisoitumiselle ja esittäen itsensä näennäisen neutraalina tai moniäänisenä toimijana.

Voidakseen ymmärtää paremmin toimijoiden tarkoitusperiä on hahmotettava laajempi konteksti puhetekojen taustalla. Sen vuoksi on pyrittävä hahmottamaan toimijoiden taustaa, joka saattaa vaikuttaa heidän toimintaansa. Lisäksi on huomioitava tarkasteltavan ajan aineellinen todellisuus, rakenteet, instituutiot, tapahtumat ja niiden vaikutus

²⁴ Jaatinen 2003, 130 - 134 & Wuokko 2016, 25 - 26.

²⁵ Palonen 2003, 31 - 33.

²⁶ Wiesner 2016, 4 - 5.

toimijoiden käytökseen. Tällaisesta lähestymistavasta käytetään nimeä *Toimijahistorian ruumiillistuma*.²⁷ Kun diskurssihistorian yhteydessä puhutaan fyysisten rakenteiden vaikutusten huomioimisesta menneisyyden toimijan argumentaatioon, kietoutuu yhteen kaksi historian tutkimuksen suuntausta: fyysistä todellisuutta tutkiva reaalihistoria ja puhetta ja ilmaisuja tutkiva diskurssihistoria. Tavoitteena on ymmärtää, miten poliittisen puheen lisäksi myös fyysinen poliittinen aktiivisuus syntyy diskurssiivisessä ympäristössä.²⁸ Toisin sanoen poliittinen puhe rakentaa poliittisia toimijuuksia ja vaikuttaa siihen, miten asiat kehittyvät. Esimerkiksi VKTS:ssä kouludemokratia esitettiin oppilaiden demokratiakasvatuksen sijaan epädemokraattisten voimien yrityksenä aivopestä nuorisoa. Kouludemokratian vastustaminen nähtiin taisteluna todellisen demokratian puolesta. Myös peruskoulu-uudistuksen näkeminen joko tasa-arvoa lisäävänä tai VKTS:n määritelmän mukaan tasapäistämistä lisäävänä tuotti erilaista poliittista aktiivisuutta.

2. Vapaan koulutuksen tukisäätiö koulutuspolitiikan vastavoimana

2.1 Koulu-uudistusten taustaa

Vapaan koulutuksen tukisäätiö perustettiin osaksi oikeistolaisista vastarintaa 1970-luvun koulutuspolitiikassa. Koulu-uudistusten keskiössä oli ajatus koulutuksellisen tasa-arvon vahvistamisesta. Tasa-arvon käsite kuitenkin sai hyvin erilaisia merkityksiä riippuen poliittisesta asemoitumisesta. Tämän luvun alussa pyrin antamaan kuvan koulu-uudistuksen taustalla vaikuttaneista pyrkimyksistä rakentaa koulujärjestelmästä tasa-arvoisempi ja muuttuvan yhteiskunnan osaamistarpeet paremmin huomioon ottava. Koulutuksen tarpeiden monimerkityksellisyys sekä vasemmistolaisen koulutuspoliittisen ja tasa-arvo diskurssin voimakkuus loi oikeistolle ja elinkeinoelämälle tarpeen päästä vaikuttamaan tavalla tai toisella koulutuspolitiikan kehitykseen.

1970- 1980-lukujen koulu-uudistusten keskeisin pyrkimys lisätä koulutuksellisesta tasa-arvoa. Tasa-arvo käsitteenä on monimerkityksellinen ja sille annettiin varsin erilaisiin tasa-

²⁷ Ihalainen, Saarinen 2019, 6 - 7 & Ihalainen, Saarinen 2021, 18.

²⁸ Ihalainen, Saarinen 2021, 6 - 8.

arvokäsityksiin pohjautuvia merkityksiä. Koulutuksen kontekstissa tasa-arvoa voi käsitellä suppeana tai laajana tasa-arvona. Suppean tulkinnan mukaan koulutuksen tasa-arvo toteutuu, kun muodolliset, kuten lainsäädännölliset esteet poistetaan ja yksilöllä on mahdollisuus pyrkiä haluamaansa koulutukseen. Laajemman tasa-arvo käsityksen mukaan yhteiskunnan tehtävä on tunnistaa yksilön sosiaalisesta taustasta nousevat tekijät, jotka määrittävät yksilön koulutustasoa ja asemaa yhteiskunnassa. Keskeistä olisikin siis purkaa mahdollisuuksien esteitä olivatpa ne kulttuurisia, kielellisiä tai sosiaalisia. Tavoitteena ei kuitenkaan pitäisi olla lopputuloksen tasa-arvo.²⁹

Kirsi Siekkinen määrittelee koulutuksen tasa-arvolle vielä neljä tarkempaa käsitettä: konservatiivisen, liberaalisen, radikaalin ja uusliberalistisen tasa-arvokäsityksen. (Ks. Taulukko 1.) Käsitteet ovat sinällään teoreettisia yleistyksiä, eivätkä ole toteutuneet sellaisenaan. Konservatiivisessa tasa-arvokäsityksessä yksilöiden väliset lähtökohtaiset tasoerot nähdään luonnollisina ja hyväksyttävänä perimästä tai yhteiskuntaluokasta johtuvia, minkä myötä myös yksilöiden kouluttautumismahdollisuudet ovat erilaiset. Näin ollen absoluuttisen tasa-arvon vaatiminen olisi järjetöntä. Koulutuksessa tuleekin olla tasoeroja, eri koulutustasoja ja ainoastaan parhaat valitaan ylemmille koulutusasteille.

Liberaalisessa tasa-arvokäsityksessä on tärkeää tunnistaa ja purkaa taloudellisia ja sosiaalisia esteitä, jotka estävät koulutusmahdollisuuksien toteutumisen. Samalla koulutus ei ole vain tuottavan työvoiman tarjoamista yhteiskunnan hyväksi vaan sillä on myös laajempi pyrkimys mahdollistaa yhteiskunnallinen nousu ja luokkahierarkioiden poistaminen. Parhaana keinona tähän nähdään julkinen koulujärjestelmä, jonka avulla eri taustoista tulevat lapset lähtevät koulupolulle samalta lähtöviivalta. Myöskään älykkyyttä tai muuta koulutuskelpoisuutta ei nähdä periytyvänä vaan siihen voidaan vaikuttaa kasvatuksella.

Radikaalinen tasa-arvokäsityksen perustana on käsitys kaikkien ihmisten yhtäläisestä arvosta yhteiskunnan jäsenenä. Se voi tarkoittaa pyrkimystä lopputuloksen tasa-arvoon tai sen voin nähdä myös pyrkimyksenä kyseenalaistaa esimerkiksi älykkyyys yksilön koulutettavuuden ehtona. Radikaalit näkevät liberaalisen näkemyksen keskiluokkaisena ja

²⁹ Siekkinen 2017a 44 - 46. ja Siekkinen 2017b.

pyrkivät saavuttamaan tasa-arvonäkemyksensä muun muassa positiivisen diskriminaation kautta ja muokkaamalla oppimisympäristöjä käyttäjien eli oppilaiden toiveiden mukaan.

Neljäntenä näkökulmana oleva uusliberalistinen tasa-arvokäsitys lähtee siitä, että yksilöllä on oikeus saavuttaa koulussa tuloksia kykyjään vastaavalla tasolla. Näin ollen koulutuksen tasa-arvo on yksilön mahdollisuuksia toteuttaa kykyjään ja pyrkimyksiään. Tärkeää on myös koulutuspolkujen mahdollisimman vapaa valinta sekä kaikenlaiseen koulutukseen liittyvän säätelyn purkaminen. Nämä neljä näkemystä koulutuksellista tasa-arvosta ovat käyneet kamppailua, kun koulutusta on kehitetty.

TAULUKKO 1. Koulutuksen tasa-arvon neljä määritelmää

konservatiivinen tasa-arvokäsitys <ul style="list-style-type: none"> - tasoerot luonnollisia ja hyväksyttäviä - yksilöllä eri koulutusmahdollisuudet - ainoastaan parhaat etenevät 	liberaalinen tasa-arvokäsitys <ul style="list-style-type: none"> - puretaan koulutuksen sosiaalisia esteitä - yhteiskunnallisen nousun mahdollisuus - julkinen koululaitos
radikaalinen tasa-arvokäsitys <ul style="list-style-type: none"> - lopputuloksen tasa-arvo - kyseenalaistaa kyvykkyyden vaatimus - positiivinen diskriminaatio 	uusliberalistinen tasa-arvokäsitys <ul style="list-style-type: none"> - yksilö menestyy kykyjensä mukaan - koulutuksen vapaa valinta - säätelyn purkaminen

Lähde: Siekkinen 2017a, 49-53.

Tarve suomalaisen koulu-uudistuksen toteuttamiselle perustui toisen maailmansodan jälkeiseen suurten ikäluokkien kokoon sekä yhteiskunnan suureen rakennemuutokseen. Suomalainen elinkeinorakenne muuttui teknologian kehittyessä 1950- ja 1960-luvuilla voimakkaasti, mikä aiheutti maaseudun maa- ja metsätaloudesta toimeentulonsa saavan väestön työvoimatarpeen vähenemistä. Väkeä muutti kaupunkeihin ja suurempiin asutuskeskuksiin, joissa työllistyminen vaati korkeampaa osaamistasoa kuin maaseudulta tulevilla ihmisillä useimmiten oli.³⁰

Ennen peruskoulu-uudistusta Suomen koulujärjestelmä perustui rinnakkaiskoulujärjestelmään, jossa nelivuotisen kansakoulun suorittaminen oli

³⁰ Kettunen 2012, 26 - 27.

vähimmäisvaatimus, josta oppilas jo hyvin varhaisella iällä saattoi valintakokeiden kautta päästä oppikouluun, joka oli lukioon valmistava väylä. 1950-luvun aikana kouluikäisten lasten määrä oli kasvanut yli 40 prosentilla ja vuonna 1960 vain joka kymmenennellä suomalaisella oli kansakoulua korkeampi koulutus.³¹ Vuonna 1960 lukion aloitti vain viidennes ikäluokasta, kun vuonna 1980 lukion aloitti jo yli puolet. Samalla Suomessa tapahtui ennätysmäisen nopea muutos köyhästä maatalousvaltiosta vauraaseen teollisuusvaltioon ja palveluyhteiskuntaan. Kaikki tapahtui yhden sukupolven aikana 1950-70-luvuilla. Tämä näkyi myös uudenaikaisina koulutustarpeina.³² Rakennemuutoksen luoma koulutuksen tarve johti siihen, että yhä useampi halusi kouluttaa lapsena kansakoulua pidemmälle, mistä seurasi oppikoulujen oppilasmäärien raju kasvu. Samalla oppikoulujen maine tulevan yläluokan kouluna alkoi haalistua. Tämä johti siihen, että oppikouluissa opiskeli yhä enemmän myös työväenluokan lapsia, mikä ravisteli oppikouluihin perinteisesti liitettyä kansallisromanttisen isänmaallisuuden hyvettä yleismaailmallisemman tasa-arvon eetoksen noustessa sen rinnalle. Yhteiskunnan edun takaa nousi esiin yksilö. Myöhemmin oppikoulujen oppilasmassan moniarvoistuminen johti 1960-luvulta alkaen massayliopistojen syntyyn.³³

Rakennemuutos synnytti myös uusia yhteiskunnallisia ristiriitoja. Snellmanilainen ajatus kahdesta eri sivistyksestä: kansan sivistyksestä ja oppineiston sivistyksestä menetti uskottavuutensa viimeistään 1960-luvulla. Pitkäaikainen opetusministeri ja kouluhallituksen pääjohtaja R. H. Oittinen³⁴ toi keskusteluun niin sanotun sosiaalisen koulun periaatteen, joka takaisi sosiaalisen tasavertaisuuden periaatteen mukaisesti kaikille oppivelvollisille tasavertaiset mahdollisuudet opiskeluun. Valtion olisi turvattava tämä tavoite. Keynesiläisen talousopin mukaan taloudellinen kasvu vaatii väestön ostokyvyn tasoittamista. Tästä syystä valtiokeskeinen suunnittelu oli Suomessa voimissaan 1960-luvulla ja juuri koulutus oli valtiokeskeisen suunnittelun ydinaluetta.³⁵

³¹ Okkonen 2017, 26.

³² Laine etc. 2019, 9 - 19. Ahonen, 2003, 110-111.

³³ Okkonen 2017, 47.

³⁴ Oittinen toimi opetusministerinä viidessä hallituksessa vuosina 1948-1968. Kouluhallituksen pääjohtaja hän oli vuosina 1950-1972. Valtioneuvosto 2022.

³⁵ Ahonen 2003, 114 - 115.

Suomi oli viimeinen Pohjoismaa, joka toteutti peruskoulu-uudistuksen. Ruotsissa peruskoulujärjestelmä oli tullut voimaan jo 1960-luvun alussa vahvan sosiaalidemokraattisen puolueen ajamana. Norjassa ja Tanskassa siirryttiin peruskoulujärjestelmään pääosin 1960-luvun aikana mutta Suomessa vasemmiston hajanaisuus ja keskustapuolueen epäröinti lykkäsi uudistuksen toimeenpanoa 1970-luvulle.³⁶ Suomessa otettiin mallia erityisesti Ruotsista, jossa yhtenä koulu-uudistuksen tavoitteena oli vahvistaa valtakunnallisen koulujärjestelmää tasa-arvon ja demokratian nimissä. Toisaalta Ruotsissa siirryttiin osittain kohti hajautetumpaa säätelyä jo vuosina 1969-1980, vaikka kokonaisuutena Ruotsin koulutuspolitiikkaa voi pitää senkin jälkeen hyvin valtiojohtoisena.³⁷

Oppikouluväen keskuudessa kehitys kohti kaikille yhteistä peruskoulua herätti vastustusta heidän pyrkiessä suojelemaan koulujensa poissulkevaa luonnetta. Vastustuksesta huolimatta niin julkinen kuin yksityinenkin oppikoulu laajenivat. Laajan oppikoulun läpi yliopistoihin ja ammattikoulutukseen kulkevan oppilasmäärän takia kansakoulusta oli tullut eräänlainen koulutuksen umpiperä, jonka varaan jääneistä valtaosa jäi jatkokoulutuksen ulkopuolelle matalasti koulutetuiksi sekatyöläisiksi, joiden tarve kehittyvässä yhteiskunnassa kävi yhä vähäisemmäksi.³⁸ Pelko liian huonon koulupohjan varaan jäävien nuorten kohtalosta puolsi kokonaisvaltaisen koulu-uudistuksen tarvetta. Lisäksi vahvan ”sosiaalisen koulun” tavoitteen tuli johtaa R.H. Oittisen mukaan terveempään yhteiskuntaan, jossa olisi vahva yhteenkuuluvuuden tunne. Tämä edellytti kaikille yhteistä peruskoulua ja rinnakkaiskouluista luopumista. Ajatuksena oli myös, että vanha rinnakkaiskoulujärjestelmä hukkaa lahjakkuuspotentiaalia.³⁹

Vaikka puoluekentän laidasta laitaa oli jo ennen 60-lukua periaatteessa hyväksytty ajatus myös maalaisten ja työväen lahjakkaimpien lasten oikeudesta kouluttautua kansakoulua pidemmälle, oikeistossa ja keskustassa herätti huolta perinteisesti oppisivistyneistön määrittelemän kansallisen yhteisön, valinnanvapauden ja yksilöllisyyden kohtalo.⁴⁰

³⁶ Ahonen 2013, 83. ja Blossing 2013, 233.

³⁷ Blossing 2013, 20 - 25.

³⁸ Kettunen 2012, 28.

³⁹ Ahonen 2003, 120 - 121.

⁴⁰ Oikeistoon ja keskustaan luetaan tässä yhteydessä Kokoomus, Keskusta, Edistyspuolue seuraajineen sekä ruotsalainen kansanpuolue.

Konservatiivinen 1950-luvulta periytynyt ajatus isältä pojalle periytyvästä koulutustasosta muuttui kuitenkin myös oikeistossa 1970-luvulle tultaessa rakennemuutoksen vaatimuksesta kohti liberaalimpaa linjaa. Vuoden 1970 puolueohjelmassa Kokoomus linjasi koulutuspolitiikassa tavoittelevansa yksilöiden tasa-arvoa oikeuksiensa, velvollisuuksiensa ja mahdollisuuksiensa suhteen. Tasa-arvoisuus ei kuitenkaan saanut merkitä kaikkia koskevaa samanlaisuutta, vaan jokaiselle kuuluvaa mahdollisuutta kehittyä.⁴¹

Vasemmistossa ajatus yhtenäiskoulusta oli noussut esiin jo sodan jälkeen 1940-luvun lopulla.⁴² Varsinaisesti koulu-uudistus lähti liikkeelle K.-A Fagerholmin punamultahallituksen aikana 1956 kouluhallituksen pääjohtaja R. H. Oittisen johdolla. Koulu-uudistuksessa johtavana hallituspuolueena oli Sosiaalidemokraatit tukenaan SKDL, Liberaalinen kansanpuolue ja Keskustapuolue, joka pitkän sisäisen väännön jälkeen asettui kannattamaan peruskoulu-uudistusta.⁴³ Lakiesityksen peruskouluun siirtymisestä antoi Paasion hallitus vuonna 1967. Esityksen perustana oli peruskoulukomitean tasa-arvoa koskevat periaatteet ja koulu-uudistuskomitean tavoitteet ehkäistä koulutuksellista huono-osaisuutta. Peruskoulu-uudistusta suunniteltiin laajalla komiteatyöllä, josta erityisesti vuoden 1971 koulutuskomitea tavoitteli radikaalin tasa-arvon näkemyksen mukaisesti poistamaan oppimiserot ja tasaamaan koulun oppimistulokset. Keskiasteen lukio- ja ammatillinen koulutus oli määrä yhdistää, niin, että oppilas saisi keskiasteelle siirtyessään valita vain koulutuksen alan, mutta ei sen tasoja. Vasta myöhemmin esimerkiksi terveystieteiden opiskelija saisi päättää tulisiko hänestä hoitaja vai lääkäri.⁴⁴ Vuoden 1971 koulutuskomitean tasa-arvokäsitys oli niin radikaali, että se ei edennyt. Keskiasteella säilyi edelleen lukion ja ammatillisen puolen rinnakkaiskoulujärjestelmä. Vaikka koulutuskomitean mietinnön radikaalit kehitysehdotukset eivät edenneet, ne toimivat kuitenkin oikeistolle uhkakuvana siitä, mitä tapahtuisi, jos koulutuspolitiikan suuntaan ei kyetä vaikuttamaan.

Peruskoulusta tuli lopulta kaksiasteinen, jossa oli erikseen ala-aste ja yläaste. Oppikouluväen mieliksi peruskouluun tuli kieliin ja matemaattisiin aineisiin tasokurssit, joista tuli seuraavien vuosien kiistelty aihe koulutuspoliittisessa keskustelussa. Koulun

⁴¹ Kettunen 2012, 29.

⁴² Vasemmistoon lasketaan Sosialidemokraatit ja SKDL.

⁴³ Kärenlampi 1999, 39 - 40.

⁴⁴ Ahonen 2003, 124 - 126,

uudistajat omaksuivat jossain määrin radikaalin tasa-arvokäsityksen piirteitä, jossa mahdollisuuksien tasa-arvon sijasta haluttiin entistä enemmän myös oppimistulosten tasa-arvoa. Tällä haluttiin tasoittaa kaikille yhtäläisiä jatkokoulutusmahdollisuuksia.⁴⁵

2.2 Vastavallankumouksellista toimintaa

Vapaan koulutuksen tukisäätiö perustettiin vuonna 1973. Peruskouluihin siirtyminen oli alkanut alueittain edellisenä vuonna ja oppikoulun tukijoiden keskuudessa pyrittiin puolustamaan vanhan koulujärjestelmän rippeitä peruskoulua vastaan. Tavoitteena oli vaikuttaa yksityisen oppikoulutoiminnan jatkumiseen vaihtoehtona peruskoululle. VKTS:n taustalla vaikutti Yksityisoppikoulujen liiton (YOL) aktiiveja, jotka suunnittelivat uutta säätiötä, joka tukisi yksityisoppikouluja antamalla niille luottoja, takaamalla niiden velkoja ja siten helpottamalla niiden taloudellista ahdinkoa.⁴⁶ YOL oli yksityisoppikoulujen etujärjestö, joka pyrki peruskoulu-uudistuksen alkuvaiheessa vaikuttamaan siten, että yksityinen oppikoulutoiminta olisi yhä mahdollista. YOL:n asema vaikeutui peruskoulu-uudistuksen edetessä ja sen jäsenmäärä väheni merkittävästi 1970-luvun aikana 346 jäsenkoulusta alle 40 jäsenkouluun, jotka sijaitsivat lähinnä Helsingissä.⁴⁷ Sen vuoksi YOL:n piirissä ryhdyttiin suunnittelemaan uutta koulutuspoliittista tukisäätiötä. VKTS ja YOL kulkivat alussa käsi kädessä, sillä VKTS:n alkuvaiheiden päätavoite yksityisoppikoulujen puolustaminen oli yhteneväinen YOL:n kanssa. YOL:n historiasta kirjoittanut Heikki Lauha katsoo kuitenkin, että VKTS alkoi hyvin pian vuosina 1975-1976 "elää omaa elämäänsä" ja sen kytkös YOL:on ja sen tavoitteisiin heikentyä.⁴⁸ Samalla VKTS:n toiminta laajeni myös muihin koulutuspoliittisiin kysymyksiin ja yleiseen vallitsevan koulutuspolitiikan vastustamiseen.

VKTS:n perustajiin kuului joukko vaikutusvaltaisia elinkeinoelämän, koulutuksen, politiikan ja yliopistojen vaikuttajia. Säätiön perustamiskokouksessa ravintola Marskissa

⁴⁵ Siekkinen 2017a, 63 - 65.

⁴⁶ Lauha 2011, 49.

⁴⁷ Lauha 2011, 86.

⁴⁸ Lauha 2011, 52.

16.11.1973 säätiön ensimmäisen valtuuskunnan muodosti joukko koulutuksen ja talouselämän vaikuttajia:

TAULUKKO 2. VKTS:n valtuuskunta 1973

toimitusjohtaja Veikko Hallenberg (YOL)
Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen professori Veikko Heinonen
pankinjohtaja, kokoomuksen entinen kansanedustaja Päiviö Hetemäki
toiminnanjohtaja Veikko Ilmanen
kouluneuvos Einari Joutsamo
Osuuspankkien Keskuspankin pääjohtaja Seppo Konttinen
vakuutusneuvos J. E. Mäntylä
Huhtamäki-yhtymän toimitusjohtaja, vuorineuvos Erkki Partanen
Helsingin osakepankin pääjohtaja Filip Petterson
kauppaneuvos Viljo Ruoho
kokoomuksen entinen puheenjohtaja, kouluneuvos Jussi Saukkonen
Keskuskauppakamarin toimitusjohtaja Sakari Yrjönen

Lähde: KA, VKTS-arkisto, kansio 1. Pöytäkirja säätiön perustavasta kokouksesta 16.11.1973.

Säätiön tavoitteena oli varsinkin toiminnan alkuvaiheessa vallitsevan koulutuspolitiikan ja vasemmistolaisen opetushallinnon toiminnan vastustaminen ja vaihtoehtoisen yksityisoppikoulutoiminnan turvaaminen. Taustalla vaikutti myös erinäisiä pelkoja vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän romahtamisesta, sillä vasemmistoradikaali liikehdintä oli näkyvää. Muuallakin Euroopassa elinkeinoelämän piirissä oltiin huolestuneita, sillä esimerkiksi Länsi-Saksassa vasemmistoradikalismi oli johtanut jopa elinkeinoelämään kohdistuneisiin terroritekoihin. Vaikka terroria pidettiin Suomen oloissa epätodennäköisenä, täällä huolena oli Neuvostoliiton pelätty vaikutusvalta Suomen kommunisteihin ja enenevässä määrin myös sosiaalidemokraatteihin.⁴⁹ Koulutukseen ja nuorisoon vaikuttamisen pelättiin olevan keino edistää Suomessa hiljaista vallankumousta. Näin ollen myös peruskoulu-uudistus ja siihen liittyneet radikaaleimmat kehitysehdotukset oli helppo tulkita osaksi tätä kehitystä.

⁴⁹ Wuokko 2016, 118 - 120.

Kommunismien vastustaminen ei sotien jälkeisessä Suomessa ollut ainoastaan porvarien asia, vaan myös sosiaalidemokraateissa oli runsaasti tahoja, jotka tekivät työtä kommunistien torjumiseksi. Ville Okkonen on huomionnut, että VKTS:n taustalta ei löydy kokoomuksen ja SDP:n niin sanotun aseveliakselin jäseniä.⁵⁰ Aseveliakselilla tarkoitettiin toisen maailmasodan jälkeistä joidenkin sosiaalidemokraattisten ja porvaripoliitikkojen yhteistyötä, jonka tarkoituksena oli aatteellisista eroista huolimatta toimia yhdessä kommunisteja vastaan demokraattisen yhteiskunnan turvaamiseksi.⁵¹ VKTS pyrkiin puhtaasti vahvistamaan kokoomuksen ja keskustan porvarillista yhteistyötä työväenpuolueita vastaan. Sosiaalidemokraateista tuskin olisi löytynytäkään halukkaita osallistujia VKTS:n toimintaan, sillä esimerkiksi peruskoulu-uudistuksen tarpeellisuudesta sosiaalidemokraateissa ei ollut merkittäviä erimielisyyksiä eikä siihen nähty liittyvän sellaisia uhkakuvia, joita porvaripuolueissa maalailtiin.

VKTS sai heti samoihin aikoihin vuonna 1974 perustetusta Elinkeinoelämän valtuuskunnasta (EVA) itselleen vahvan taustatahon, jolla oli yhteiskunnallisesti samankaltaiset toimintatavoitteet ja mahdollisuus tukea VKTS:n toimintaa. EVA oli alusta saakka vaikutusvaltainen toimija, sillä sen perustajiin kuului Liiketyöntajain Keskusliitto, Pellervo-Seura, Metsäteollisuuden Keskusliitto, Suomen Pankkiyhdistys, Suomen Teollisuusliitto, Suomen Työntajain Keskusliitto sekä Teollisuudenharjoittajain liitto. Vuonna 1976 siihen liittyi vielä Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliitto ja Teollisuuden Keskusliitto.⁵²

EVA:n ensimmäinen pääjohtaja Max Jakobson määritteli EVA:n toiminnan tavoitteeksi vaikuttaa maan poliittiseen kehitykseen, siten, että Suomen itsenäisyyden perusteet vahvistuvat ja vapaa yhteiskunta säilyy. Tarkoitus oli vaikuttaa tekijöihin, jotka muovaavat poliittisen kehityksen yleistä suuntaa.⁵³ Koulutus oli yksi tällainen kehitykseen vaikuttava

⁵⁰ Okkonen 2012, 35.

⁵¹ Vesikansa 2005, 7 - 13. Aseveliakselin taustalla vaikutti EVA:nkin tukema SYT. Aseveliakselin toiminta muuntui poliittisten suhdanteiden mukaan. Se oli vahvimillaan 1940-50-luvuilla ja hiipui 60-luvulla. 1970-luvun alussa toiminta vahvistui taas, kun sosiaalidemokraateissa tapahtui siirtymää vasemmalle.

⁵² EVA: Elinkeinoelämän valtuuskunta 1976.

⁵³ KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto: Muu aineisto 1977-1990, Max Jakobson 18.5.1977.

tekijä ja halutunlaista koulutuspolitiikkaa edistävien toimijoiden tukeminen kuului EVA:n julkilausuttuihin toimintatapoihin.⁵⁴

EVA:ssa ei nähty ongelmana niinkään kansalaismielipiteen ajautumista väärille urille, vaan sitä että vallitseva kansalaismielipide ei päässyt vaikuttamaan normaalisti poliittisen kehityksen suuntaan. Eduskunnassa oli porvarienemmistö, mutta silti hallituspolitiikan painopiste pysyi vasemmiston puolella. Jakobson näki oikeiston harjoittavan itsesensuuria ja sen laajentuneen koskemaan myös ideologisia kysymyksiä. Sen vuoksi olisi pyrittävä toimintaan, joka johtaisi parempaan tasapainoon ideologisessa keskustelussa.⁵⁵ Tavoitteena oli ottaa poliittinen aloitteisuus pois vasemmistolta ja estää nuorison kasvu kielteiseksi yritystoimintaa ja yksityistä omistusta kohtaan. Janne Yliaska katsoo, että EVA sai vaikutteita kylmän sodan aikana anglosaksisessa maailmassa vallinneesta ”paranoidisesta ilmapiiristä”, johon kuului salaliittoepäilyjä vapaiden yhteiskuntien rakenteisiin soluttautuvista ”viidennen kolonnan miehistä”, jotka suunnittelivat vallankumousta.⁵⁶ Yliaskan mukaan EVA pyrki myös häivyttämään omaa ideologisuuttaan ja esiintymään epäpoliittisena. Tämä näkyi esimerkiksi keskittymällä näennäisesti teknologisen kehityksen puolesta puhumiseen.⁵⁷ Samanlainen oman poliittisuuden kiistäminen oli ominaista myös VKTS:lle.

VKTS:n hallituksen puheenjohtajana sen alkuaikoina toiminut toimitusjohtaja ja Kokoomuksen entinen kansanedustaja Niilo Honkalan⁵⁸ laatimasta artikkeliluonnoksesta ”Peruskoulun tavoitteet, toteutus ja tulokset”, saa hieman käsitystä siitä, mikä oikeistoa huolestutti koulu-uudistuksessa ja siihen liittyvässä poliittisessä kamppailussa. Honkalan mukaan peruskoulusta oltiin tekemässä vain yhtä ideologiaa palveleva koulujärjestelmä. Tämä toteutuisi kahdessa vaiheessa: ensin valinnanmahdollisuuksien poistamisella pakottamalla kaikki lapset käymään samaa koulua, sen jälkeen yksipuolisen ideologisen vaikuttamisen ulottamisella lapsiin. Tästä hän käytti varoittavana esimerkkinä niin

⁵⁴ EVA: Elinkeinoelämän valtuuskunta 1976.

⁵⁵ KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto: Muu aineisto 1977-1990, Max Jakobson 18.5.1977.

⁵⁶ Yliaska 2014, 115 - 116.

⁵⁷ Yliaska 2014, 116 - 117.

⁵⁸ Toimitusjohtaja Niilo Honkala toimi kokoomuksen kansanedustajana vuosina 1945-1958. Upseeritaustainen Honkala toimi lisäksi Turun kunnallispolitiikassa ja tasavallan presidentin valitsijamiehenä. HS 25.1.1994.

sanottua Pirkkalan tapausta.⁵⁹ Vaikka Pirkkala olikin yksittäistapaus, joka Kouluhallituksessa ja vasemmistopuolueissakin tunnustettiin valitettavaksi virhearvioksi, ei se estänyt oikeistoa hyödyntämästä noussutta kohua. Pirkkalan tapauksen uskottiin olevan vain jäävuoren huippu ja vastaavanlaisia tapauksia saattaisi tulla jatkossa lisääkin. Oikeastaan Honkala piti Pirkkalan tapauksen julkituloa jopa hyödyllisenä, koska se sai hänen mukaansa monen peruskouluun myönteisestikin suhtautuvan tajuamaan, että koulun "uudistaminen" ei välttämättä tarkoittanut, että koulusta luotaisiin entistä parempaa.⁶⁰

Ongelmallista oli Honkalan mukaan myös se, että koulu-uudistusta valmistelevat komiteat olivat hänen mukaansa politisoituneet. Honkalan pääsyytös oli, että koulunuudistuskomiteoihin nimitettiin vain lähtökohtaisesti peruskoululle myönteisiä jäseniä. Erityisen ongelmallisena hän piti 1960-luvulla peruskoulua valmistelleiden komiteoiden puheenjohtajana toimineen R. H. Oittisen moninaista roolia. Sosiaalidemokraatti Oittinen, joka oli vankkumaton yhtenäiskoulun puolustaja toimi useissa jaksoissa opetusministerinä ja taas välillä komiteoiden puheenjohtajana. Lisäksi hän oli myös Kouluhallituksen pääjohtaja. Näin ollen hän ministerinä ollessaan käsitteli itsensä johtamien komiteoiden mietintöjä ja Kouluhallituksen pääjohtajana antoi niistä lausuntoja.⁶¹

Yksityisoppikouluväki katsoi, että moniarvoisuus ja perustuslaki edellyttäisivät yksityisoppikoulujen säilyttämistä. Näkemyksessään he tukeutuivat oikeuskansleri Risto Leskisen linjaukseen vuodelta 1973, jonka mukaan kuntien olisi otettava yksityisoppikoulut mukaan koulusuunnitelmaansa mahdollisuuksien mukaan. Oikeuskanslerin uutta tulkintaa pidettiin peruskoulun kannattajien keskuudessa ristiriitaisena ja tarkoitushakuisena, sillä eduskunnan enemmistö oli jo vuonna 1968 äänestänyt yhtenäisen kouluorganisaation puolesta. Kuitenkin yksityisoppikoulujen puolustajat tarroutuivat

⁵⁹ Vuonna 1975 paljastui, että Pirkkalassa järjestettiin opetuskokeilua, jossa lapsille annettiin marxilais-leninistiseen historiakäsitykseen pohjautuvaa historian opetusta. Aiheesta nousi suuri julkinen kohu, jonka jälkeen kouluhallitus keskeytti kokeiluprojektin. Ks. esim. Leskinen 2016 ja Yksityisoppikoulujen liiton arkisto HA:8.

⁶⁰ KA, Yksityisoppikoulujen liiton arkisto HA9: Niilo Honkala: Peruskoulun tavoitteet, toteutus ja tulokset.

⁶¹ KA, Yksityisoppikoulun liiton arkisto HA9: Niilo Honkala: Peruskoulun tavoitteet, toteutus ja tulokset.

tähän linjaukseen ja sen perusteella esitettiin yhtenäisen kunnallisen kouluorganisaation olevan pohjimmiltaan jopa laiton tavoite.⁶²

VKTS:ssä katsottiin, että koulutuspolitiikan kehitys oli johtamassa yksityisen opetus ja koulutustyön toimintaedellytysten kapenemiseen sekä korostetun keskusjohtoisen opetus- ja koululaitoksen jäämiseksi ainoaksi vaihtoehdoksi.⁶³ Vuoden 1975 VKTS:n koulutuspoliittisessa ohjelmassa kuvataan hyvin paitsi säätiön huolta vallitsevasta kehityksestä, mutta myös sen omia, joskin suurpiirteisiä tavoitteita koulutuspolitiikan suhteen. Toiminnan ensisijaisiksi päämääräriksi määriteltiin yksiselitteisesti ”suomalaisen yhteiskunnan säilyttäminen demokraattisena ja elinkelpoisena”. Kuten Vapaan koulutuksen tukisäätiön nimestä jo voi päätellä, tavoitteena oli turvata ”vapaat koulutusmahdollisuudet”, ”yksipuolisen ja pakonomaisen koulutuspolitiikan estäminen” sekä ”yksilöllisten vaikutusmahdollisuuksien lisääminen”. Näiden lisäksi ohjelmassa määriteltiin myös kohdetavoitteita, joita olivat ”yleissivistävän”⁶⁴ opetuksen pitäminen järkevissä puitteissa, kouludemokratian rajoittaminen ja koulujen häiriöiden poistaminen. Näihin tavoitteisiin oli määrä pyrkiä poliittisen taustavaikuttamisen lisäksi muun muassa tutkimus- ja suunnittelutoiminnalla, tiedotustoiminnalla ja taloudellisella tukitoiminnalla.⁶⁵ Tavoitteena oli siis turvata suomalaisen yhteiskunnan ja yksilön vapautta, joiden uskottiin olevan salakavalasti uhattuna lasten ja nuorten kautta.

VKTS:n toiminnan ydintä oli koulutuspoliittiseen linjaan vaikuttaminen päätöksenteon ytimestä, kouluhallinnosta, opetusministeriöstä ja eduskunnasta hankittujen luottohenkilöiden avulla. Nämä luottohenkilöt olivat tärkeitä, jotta säätiö pysyi mukana asioiden kulussa ja pystyi vaikuttamaan päätöksentekoon heidän kauttaan. Luottohenkilöt toimittivat säätiön kokouksiin kopioita valmistelussa olleiden päätösten asiakirjoista. Toiminta perustui luottamukseen ja samalla pyrittiin siihen, että toiminta pysyisi salassa.⁶⁶

VKTS pyrki vaihtelevalla menestyksellä tukemaan tutkimus- ja selvitystoimintaa, jolla voitaisiin osoittaa koulutuspoliittisen päätöksenteon yksipuolinen poliittisuus ja toisaalta

⁶² Okkonen 2017, 172 - 175.

⁶³ KA, VKTS-arkisto, kansio 1. VKTS-kirje 83/74.

⁶⁴ Yleissivistävällä opetuksella VKTS:ssä tarkoitettiin yleensä historiaa, yhteiskuntaoppia ja uskontoa.

⁶⁵ KA, VKTS-arkisto, kansio 1. VKTS:n hallituksen kokous 26.6.75 ja 27.8.75.

⁶⁶ Leskinen, 2004, 378 - 379.

tuottamaan VKTS:n näkökulmasta oikeanlaista koulutustutkimusta. Taustalla vaikutti aito huoli poliittisesta yksipuolistumisesta, mikä tuli ilmi VKTS:n perustajajäseniin kuuluneen Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen professorin Veikko Heinosen VKTS:n toiminnanjohtaja Jaakko Aholle lähettämässään kirjeessä, jossa hän kertoi näkemyksiään yliopiston ilmapiiristä:

”Vaikea saada muita kuin vasemmistolaisia tutkijoita tai edes viranhoitajia. Rehtori nimittelee vain äärivasemmistoa, monet opettajat näkevät, että on helppo kumarrella ja saada rauha. Siksi liukuminen kohti punaista hämärää jatkuu. Mutta vastarintaakin on herännyt. Kansan asennepohja on luja ja kun tulee suuri valinta: itä-länsi, tuskin vielä mennään joukolla sosialismiin.”⁶⁷

Professori Heinosen teksti kuvaa hyvin VKTS:ssä yleisesti sen alkuvaiheissa vallinnutta välittömän ja etenevän uhan tuntua. Kuitenkin VKTS:ssä tiedostettiin myös se, että Suomen kansalaisten yleinen asennepohja ei puoltanut sosialismiin siirtymistä, vaan vasemmistoradikalismia edusti pieni, mutta äänekäs vähemmistö, joka painostustoiminnallaan tuntui paikoittain saavan kokoaan suurempaa valtaa. Toisaalta VKTS:n yleinen käsitys äärivasemmistosta kattoi myös osan sosiaalidemokraateista, joiden liukumisesta entistä enemmän vasemmalle kannettiin suurta huolta.

VKTS:n organisoimista selvityksistä maininnanarvoisimpana voi pitää ”Opetushallinnon nimityspoliittikka”-selvitystä, jonka tarkoituksena oli osoittaa, että opetushallinnon virkamiehiä nimitettäisiin poliittisin perustein. Selvityksen mukaan 60 % virkamiehistä oli poliittisesti sitoutuneita, joista 47 % oli sosialisteja. Tämän lisäksi virkamiehet valittiin selvityksen mukaan ensisijaisesti puoluekannan mukaan, henkilö oli toissijainen.⁶⁸ Lisäksi VKTS pyrki kartoittamaan ”sosialistisen” kirjallisuuden suhteellista osuutta kasvatustieteellisten tiedekuntien tutkintovaatimuksissa. Selvityksen tulos oli, että sosialistinen kirjallisuus on määrällisesti vähäisempää, mutta niiden poliittinen latautuneisuus on näkyvämpää suhteessa ”länsimaiseen ja poliittisesti neutraaliin” tutkimukseen.⁶⁹ On hieman vaikea hahmottaa mihin selvityksen jako ”sosialistiseen” ja länsimaiseen poliittisesti neutraaliin” tutkimukseen perustui. Joka tapauksessa tutkimusten tulokset vahvistivat ainakin säätiön omaa käsitystä epäsuotuisasta kehityksestä.

⁶⁷ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Veikko Heinosen kirje Jaakko Nevalaiselle (Aholle)

⁶⁸ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Toiminnan lähtökohdista, tavoitteista ja järjestämisestä.

⁶⁹ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Toiminnan lähtökohdista, tavoitteista ja järjestämisestä

Säätiö tuki myös selvityksiä, jolla pyrittiin selvittämään opettajankoulutuslaitosten opettajien poliittisia sidonnaisuuksia.⁷⁰ Säätiön toiminnanjohtajan Jaakko Ahon mukaan sisäpiireissä työskennelleiden luottohenkilöiden avulla VKTS kykeni seuraamaan muun muassa opettajankoulutuslaitoksien opettajavalintoja, joiden epäiltiin täytettävän yksinomaan sosialisteilla.⁷¹ Tällaisten ”mustien listojen” tekeminen oli kuitenkin varsin pieni ilmiö säätiön koko toiminnassa ja ajoittuu säätiön kiihkeimpiin alkuaikoihin. Niiden käytännön merkitystä ei voida pitää kovin suurena. On huomioitava, että säätiön arkistoista löytyy vain suppeat tiivistelmät edellä mainituista selvityksistä. Selvityksiin ja niiden tuloksiin on syytä suhtautua varauksella ja huomioida niiden mahdollinen, jopa ilmeinen tarkoitushakuisuus.

VKTS pyrki vaikuttamaan myös opetuspoliittiseen suunnittelutoimintaan, joka katsottiin olevan poliittisesti vinoutunutta. Vaikuttaminen tapahtuisi paitsi suunnittelutoiminnan poliittisella oikaisemisella, myös vaihtoehtoisella koulutuspoliittisella rinnakkaissuunnittelulla. Poliittinen oikaiseminen tarkoitti säätiön kirjattujen päätoimintavoitteiden mukaisesti sitä, että ”suunnitelmat pyritään saamaan asiallisiksi, realistisiksi, virastojen ja tilapäisten elimien (komiteat, toimikunnat) soveliaalla miehityksellä”. Toisin sanoen pyrittiin saamaan niihin enemmän oikeistolaisia näkemyksiä omaavia jäseniä. Rinnakkaissuunnittelussa keskeiseksi määriteltiin ”pätöksentekoon ja yleiseen mielipiteeseen vaikuttaminen”, joka käytännön tasolla tarkoitti rinnakkaisia kilpailevia kehitysehdotuksia, kriittistä tutkimustoimintaa, painostusryhmien toimintaa, suunnittelun epäkohtien julkistamista sekä asiantuntijalausuntojen tuottamista.⁷²

Eräs säätiön kritiikin kohteista oli Suomen Akatemian myöntämän tutkimusrahoituksen jakautuminen. Tuolloin Akatemiassa käytiin taistelua valtion roolista tieteessä ja tieteen autonomiasta vasemman laidan sosiaalidemokraattien ja keskustapuolueen välillä. VKTS pyrki tutkimustoiminnallaan selvittämään muun muassa Suomen Akatemian tutkimusrahoituksen jakautumista. Näitä selvityksiä säätiö toimitti poliitikkojäsenilleen ja virkamiehille, jotta nämä voisivat vaikuttaa rahoitukseen säätiön toivomalla tavalla.⁷³

⁷⁰ KA, Yksityisoppikoulujen liiton arkisto, kansio HA9: VKTS:n päätoimintatavoitteet vuosina 1975-1976.

⁷¹ Aho 2010, 267.

⁷² KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Päätoimintatavoitteet vuosina 1975-1976.

⁷³ Leskinen, 2004, 408 - 409.

VKTS toimi myös kustantajana Helsingin koulutoimenjohtajan Jouko Kauranteen vuonna 1988 julkaistulle historiikille ”Pääkaupungin koulusodat 1970-1980-luvulla”, jossa kuvataan Helsingin koulu-uudistuksiin liittyviä kiistoja.⁷⁴ VKTS jakoi julkaisua muun muassa opetushallintoon, eri järjestöille sekä poliitikoille.⁷⁵

Tutkimustoiminta todettiin kuitenkin isommassa mittakaavassa liian suureksi säätiön resursseille ja VKTS keskittyi varsinkin 1980-luvulla toimimaan pääasiassa yhteistyö- ja suunnitteluforumina.⁷⁶ Säätiö pyrki myös vaikuttamaan yleiseen mielipiteeseen ja koulutuspoliittiseen keskusteluun, tosin ei juuri omalla nimellään vaan esimerkiksi suunnittelemalla porvarillisten kansanedustajien puheenvuoroja sekä antamalla heille rahallista vaaliavustusta. VKTS vastaanotti myös avustushakemuksia ja myönsi tukea erilaisiin yksittäisiin koulujen kehittämishankkeisiin.

Erityisesti Vapaan koulutuksen tukisäätiön alkuvuosia määrittänyt tarve pyrkiä nopeasti tuomaan yhteen mahdollisimman kattava joukko porvarillisiksi ja luotettaviksi katsottuja poliittisia vaikuttajia, joita yhdisti samanlaiset huolet ja näkemykset koulutuksen kehityksen suunnasta. Tässä säätiö onnistui varsin hyvin ja se sai hyvin nopeasti luotua eri yhteiskunnan aloilta tulleiden ihmisten organisaation. VKTS:n toiminnanjohtajana toiminut Jaakko Aho on myöhemmin luonnehtinut säätiön toimintaa ”vapaaehtoiseksi ja pakottamattomaksi kansalaistoiminnaksi”, jossa toimintaan jo mukaan tulleet ihmiset houkuttelivat lisää jäseniä mukaan omista kontaktipiireistään.⁷⁷ Kuvaus pitää pitkälti paikkansa. Keskeistä toiminnassa oli vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus ja usko yhteisen asian tärkeyteen. Vaihtuvuutta VKTS:n jäsenistössä tapahtui aika ajoin, joskin sen ydinryhmä pysyi joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin vakaana.

Vaikka VKTS:n toiminta oli lähtökohtaisesti salaista, säätiön toiminnasta liikkui vähintään huhuja ulkopuolelle. Kouluhallituksen sosiaalidemokraattinen pääjohtaja Erkki Aho sanoo olleensa tietoinen jo alusta alkaen ”vapaata kasvatusta tukevan säätiön” perustamisesta. Tiedon perustamisesta hän oli saanut Yksityisoppikoulujen liitolta, jonka kanssa VKTS teki

⁷⁴ passim. Kauranne 1988.

⁷⁵ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Nimeämätön asiakirja julkaisun jakokohteista.

⁷⁶ KA, VKTS-arkisto, Kansio 7. Jaakko Ahon kirje, 9.2.1990.

⁷⁷ Aho 2010, 259 - 261.

yhteistyötä alkuaikoina.⁷⁸ On varsin ilmeistä, että säätiön toiminnasta on tiedetty laajemminkin pelkästään sen suurehkon jäsenmäärän vuoksi. Tästä huolimatta säätiö sai toimia varsin rauhassa julkisuudelta. Toisaalta tätä selittää se, kokonaiskäsitys säätiön toiminnan laajuudesta ja ei ollut välttämättä selvää edes kaikille sen omille jäsenille.

2.3 Säätiön rakenne, rahoitus ja poliittinen tukitoiminta

Säätiö koostui kahdestatoista henkilöstä koostuneesta valtuuskunnasta, kuusihenkisestä hallituksesta sekä toiminnan suunnittelusta ja koordinoinnista vastanneesta koordinaatioryhmästä, joka käytännössä päätti VKTS:n toiminnan suuntaviivoista. Valtuuskunnan ensimmäisenä puheenjohtajana toimi sotavahinkoyhdistyksen säätiön puheenjohtaja, pääjohtaja Filip Pettersson ja varapuheenjohtajana vuorineuvos Erkki Partanen.⁷⁹ Jäsenistö koostui eri elonkeinoelämän etujärjestöjen edustajista. Säätiön ensimmäistä hallitusta johti Kokoomuksen entinen kansanedustaja Niilo Honkala.

Säätiön valtuuskunta ja hallitus olivat kuitenkin enemmänkin kulissi, sillä todellisuudessa säätiön toimintaa ohjasi nimellisesti hallituksen neuvoa antavana ryhmänä toiminut kuusihenkinen koordinaatioryhmä. Ryhmään kuului kasvatustieteen tohtori ja Otavan koulutusosaston johtaja Manu Renko, STK:n apulaisjohtaja Heikki Hirvinen, Helsingin Yliopiston apulaisprofessori Johannes Alikoski, Tampereen yliopiston kasvatustieteen professori Matti Peltonen, kouluhallituksen osastopäällikkö Vesa Lyytikäinen ja VKTS:n kokopäiväinen toiminnanjohtaja Jaakko Aho.⁸⁰

Säätiön koordinaatioryhmä johti myös Permanentti yhteistyöryhmää⁸¹, joka koostui porvarillisten poliittisten ryhmien edustajista, kouluhallinnon, koulutuksen kentän ja eri järjestöjen edustajista. Puheenjohtajana toimi Manu Renko ja sihteerinä Jaakko Aho.

⁷⁸ Aho 2005, 55.

⁷⁹ Vuorineuvos Erkki Partanen oli keskeisiä sodanjälkeisiä suomalaisia yritys- ja työnantajajohtajia. Hän oli Huhtamäki-yhtymän toimitusjohtaja. Kansallisbiografia.fi. Talouselämän vaikuttajat, 2021.

⁸⁰ KA, VKTS-arkisto, kansio 8, Hallinto.

⁸¹ Permanentti-ryhmästä käytettiin myös nimeä Torni-ryhmä (T-ryhmä) tapaamispaikkana toimineen hotelli Tornin mukaan.

Poliittisista ryhmistä mukana olivat säätiön toiminnan eri vaiheissa useita porvarillisten puolueiden kansanedustajia nimekkäimpinä Kalevi Mattila (kesk.), Martti Ursin (kok.), Sinikka Karhuvaara (kok.) Jaakko Itälä (lib.), Björn Immonen (rkp.), Tytti Isohookana-Asunmaa (kesk.), Mauri Pekkarinen (kesk.), Lauri Impiö (kok.) Riitta Uosukainen (kok.) ja Elisabeth Rehn (rkp.). Kouluhallinnosta mukana oli porvarillisiksi laskettuja virkamiehiä sekä järjestöjen edustajia STK:sta, LTK:sta, MTK:sta sekä porvarillisista koulutuspoliittisten toimikuntien ja komiteoiden jäsenistä.⁸²

Säätiön rakenteeseen kuului myös muita erityisryhmiä, joiden jäsenet paneutuivat tietyn koulutustason erityiskysymyksiin. Erityisryhmiä olivat aikuiskoulutusryhmä, ammattikoulutusryhmä, lukioryhmä ja peruskouluryhmä. Tutkimukseni kannalta mielenkiintoisimmat ryhmät olivat lukioryhmä ja peruskouluryhmä. Lukioryhmään kuuluivat muun muassa kansanedustajat Isohookana-Asunmaa ja Uosukainen, STK:n Hirvinen, sekä kouluhallituksen virkamiehiä. Peruskouluryhmään kuului niin ikään STK:n Hirvinen, Otavan ja VKTS:n Manu Renko sekä useita kouluhallituksen virkamiehiä.⁸³

VKTS:n toiminnassa oli mukana kaikkiaan noin kolmesataa henkilöä. Säätiön johto, eli viidestä henkilöstä koostunut K-ryhmä, paitsi määritteli säätiön linjaa, myös päätti säätiön rahoituksen kanavoimisesta.⁸⁴ Säätiön rakenteen kokonaisuudesta ei saa oikeaa kuvaa sen vuonna 1974 määrittelemistä säännöistä, joissa säätiön toimintaa määriteltiin ohjaavaksi valtuuskunta ja hallitus.⁸⁵ Säännöistä ei käy ilmi VKTS:n todellinen toimintamalli, jossa säätiön todellista valtaa käytti säätiön viisijäseninen koordinaatioryhmä, jolla ainoastaan oli kokonaiskuva kaikkien säätiön toimintalohkojen toiminnasta.

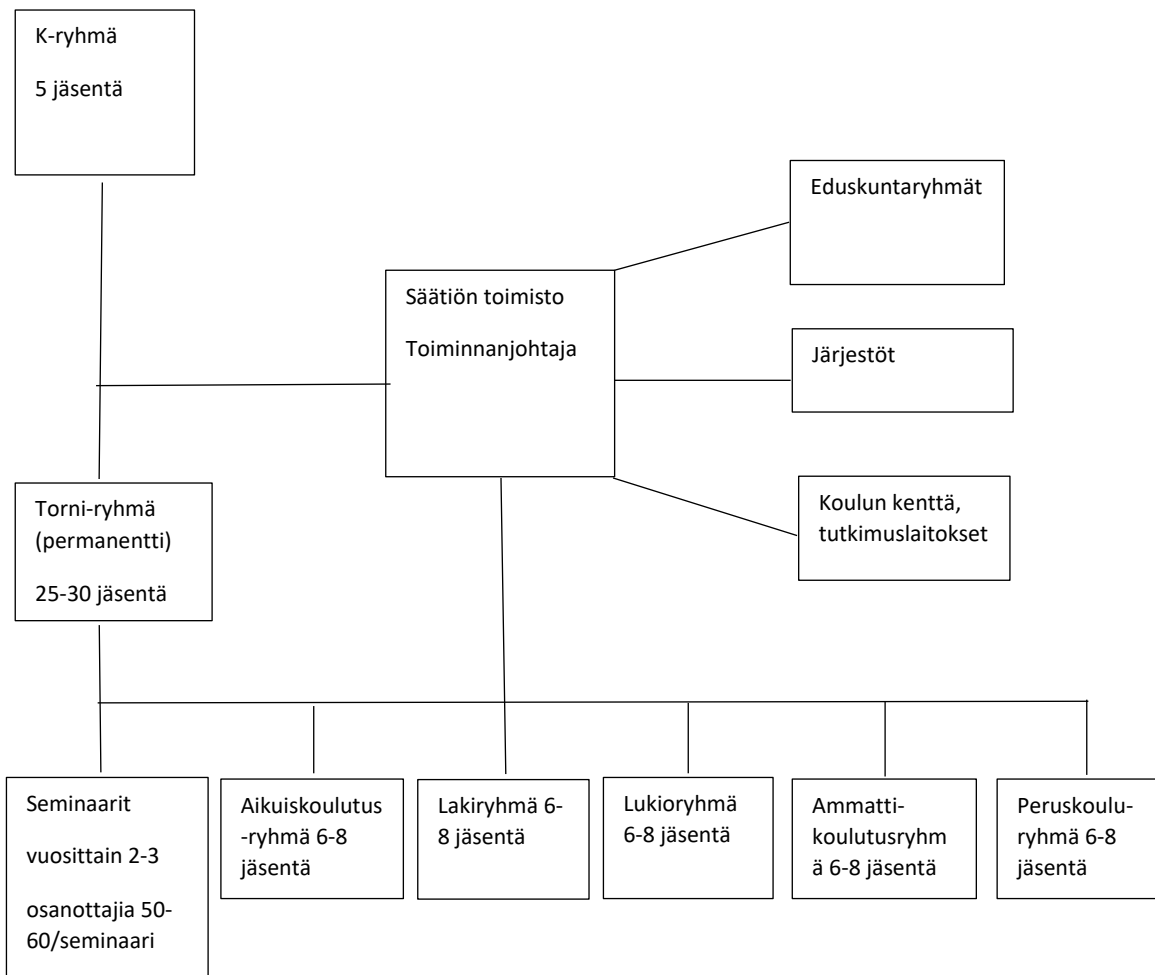
⁸² KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Ryhmä T-lista

⁸³ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Erityisryhmät-lista

⁸⁴ Leskinen 2004, 380 - 382.

⁸⁵ VKTS-arkisto, kansio 1, Vapaan koulutuksen tukisäätiö, säännöt.

KUVIO 1. VKTS:n rakennekaavio⁸⁶

VKTS:n talous perustui täysin keräyksellä saatavaan ulkopuoliseen tukeen. Säätiön käyttöönsä saamat varat sijoitettiin välittömästi toiminnan vauhdittamiseen ja laajentamiseen. Sen vuoksi säätiön pääomaa ei pyritty kasvattamaan. VKTS:n rahoitus koostui EVA:lta tulleesta perusrahasta, joka säätiön arkistoaineistojen mukaan muodosti noin 50-60 % säätiön vuosittaisista tuloista. EVA:n antama perusrahoitus pysyi vakaana 1980-luvun loppuun saakka, mikä turvasi VKTS:n toiminnan jatkuvuutta, riippumatta muun rahoituksen vuosittaisesta vaihtelusta.

⁸⁶ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Nimeämätön kaavio säätiön rakenteesta.

Vuoden 1976 talousarviossa EVA varasi VKTS:lle 100 000 markkaa.⁸⁷ Lopun rahoituksen VKTS keräsi itse erilaisilta rahastoilta ja yrityksiltä. Jari Leskisen mukaan yhtenä suurimpana yksittäisenä rahoittajana toiminut Sotavahinkoyhdistyksen säätiö rahoitti VKTS:stä sen toiminnan aikana euroina laskettuna yli 200 000 eurolla.⁸⁸ Suurimmilla rahoittajilla oli yleensä edustaja säätiön valtuuskunnassa tai hallituksessa. VKTS pyrki säännöllisin väliajoin raportoimaan rahoittajilleen ajankohtaista koulutuspoliittisista kysymyksistä ja omasta toiminnastaan. Tällä aktiivisella raportoinnilla rahoittajien suuntaan VKTS pyrki osoittamaan aktiivisuuttaan ja toimintansa tarpeellisuutta seuraavien vuosien rahoitusta ajatellen.

VKTS ei kuitenkaan ollut ainoa yhteistoimintataho, jota EVA rahoitti. Kaksi muuta, VKTS:tä suurempia tukisummia saaneita tahoja olivat Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö (KTTS) ja Suomalaisen yhteiskunnan tuki (SYT), joka oli antikommunistista työtä tehnyt säätiö. VKTS:n saama rahoitus oli tästä kolmikosta pienin.⁸⁹

Vuonna 1974 säätiön sääntöjen mukaan säätiön omaisuus muodostui 60 000 markan suuruudesta peruspääomasta sekä käyttörahastosta, joka koostui peruspääoman tuotoista, lahjoituksista ja mahdollisista tuloista.⁹⁰

⁸⁷ Okkonen 2012, 35.

⁸⁸ Leskinen 2004, 364 - 365.

⁸⁹ KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto, Talousarvio vuodelle 1989.

⁹⁰ KA, VKTS-arkisto, kansio 1. Vapaan koulutuksen tukisäätiön säännöt 7.2.1974.

TAULUKKO 3. VKTS:n toimintaansa saama vuotuinen rahoitus markkoina:⁹¹

1974	89.000	1982	305.000
1975	110.000	1983	305.000
1976	160.000	1984	374.000
1977	167.000	1985	426.000
1978	164.000	1986	482.000
1979	196.000	1987	479.000
1980	210.000		
1981	204.000		

Vapaan koulutuksen tukisäätiö tarjosi jäsenpoliitikoilleen myös käytännön tukea vaalikampanjoinnissa. Säätiö suunnitteli erityisesti vuoden 1983 eduskuntavaaleihin tukiohjelman neljän tai viiden koulutuspolitiikassa aktiivisen kansanedustajan tukemiseen. Käytännössä tukitoiminta oli valittujen kansanedustajien puhe- ja keskustelutilaisuuksien järjestämistä heidän omissa vaalipiireissään. Tällä toiminnalla säätiö tiivistäisi yhteyksiään ja lisäisi käytännöllisellä tavalla kasvatus- ja koulutuspoliittista keskustelua.⁹²

Toiminnanjohtaja Jaakko Aho lähettämässä kirjeessä STK:n Heikki Hirviselle pyydetään erillistä rahoitusta kansanedustajien vaalitukeen. Aho kirjoitti Hirviselle, että kyseistä tukea ei ole otettu huomioon VKTS:sn talousarviossa ja sen vuoksi varat ”on revittävä jostakin”. Ahon mukaan vastaava on ollut säätiön toiminnassa ”mitä tyypillisintä”.⁹³ Neljä tuettavaa kansanedustajaa olivat Sinikka Karhuvaara (kok.), Martti Ursin (kok.), Kalevi Mattila (kesk.) ja Elisabeth Rehn (rkp.). Tärkeäksi katsottiin auttaa edustajia paitsi uudelleenalinnassa, myös vahvistaa heidän asemaansa oman poliittisen ryhmänsä sisällä. Rahallinen tuki kansanedustajaa kohtaan liikkui 2500-7500 markan välillä.⁹⁴ 1987 eduskuntavaaleissa

⁹¹ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Talouden kehitys. VKTS-arkisto, kansio 10. Tasekirja 1974-. Vuosien 1988-1991 rahoituksesta ei löytynyt tutkimusaineistosta selvää kirjanpitoa. Kuitenkin vuonna 1989 EVA myönsi VKTS:lle 280 000 markan perusrahan, joten EVA:n perusrahoitus säilyi vahvana. KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto, Talousarvio vuodelle 1989.

⁹² KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Muistio 9.9.1982

⁹³ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Jaakko Ahon kirje Heikki Hirviselle. 8.11.1982.

⁹⁴ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Jaakko Ahon kirje Heikki Hirviselle. 8.11.1982.

VKTS:n tukemana kampanjoi myös kokoomuksen kansanedustaja ja tuleva opetusministeri Riitta Uosukainen.⁹⁵

VKTS myönsi apurahoja erilaisille koulutuspoliittisille hankkeille. Tyypillisimmät avustuksen kohteet olivat koulutukseen linkittyvät tieteelliset tutkimukset. Toisaalta avustuskohteina saattoi olla myös koulutoimintaan liittyviä hankkeita, kuten esimerkiksi vanhempainyhdistyksille suunnattua tukea koulun ulkopuolisen toiminnan järjestämiseen.⁹⁶

2.4 Lukion ja ylioppilastutkinnon puolustaminen Suomen lukioyhdistys ry:n avulla

Peruskoulu-uudistuksen toteuttaminen vaikutti myös toisen asteen koulutukseen. Uudistuksen myötä tapahtunut koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaistuminen johti siihen, että yhä useampi valitsi lukion ammatillisen koulutuksen sijaan. Lukio nähtiin entistä useammin ensisijaisena peruskoulun jälkeisenä koulutusvalintana. Vuonna 1960 lukion aloitti vain joka viides ikäluokasta. Lukion suosio kasvoi 1970-luvun aikana niin, että kun vuonna 1970 yksi kolmasosa nuorista hakeutui lukioon, vuonna 1980 lukioon hakeutuvien osuus oli jo yli puolet ikäluokasta.⁹⁷ Puoluekentän vasemmalla laidalla heräsi tavoitteita peruskoulun yhtenäiskouluperiaatteen viemistä myös toiselle asteelle, mikä olisi tarkoittanut käytännössä kaksitoistavuotista kaikille yhteistä koulupolkua.

Toisen asteen koulutus pysyi jakautuneena lukioon ja ammatilliseen koulutukseen, vaikka yhtenäiskouluperiaate oli saatu jo luotua peruskoulutasolle. Peruskoulun tapaista yhtenäiskoulun periaatetta väläyteltiin vaihtoehdoksi myös toisen asteen koulutukseen. Konkreettisimmillaan tavoite tuli esiin vuosien 1970-1973 koulutuskomiteassa, joka suunnitteli kaikille yhtenäistä kaksitoistavuotista yleiskoulutusta. Vuonna 1971 opetusministeri Jaakko Itälä aloitti koulutuskomitean selvitystyön. Vaikka Itälä oli puoluetalustaan liberaali, komitean työ lähti hyvin vasemmistolaisesta ajatuksesta, jossa tasa-arvoiseen yhteiskuntaan ja yhteiseen sivistykseen pääseminen edellytti kaikille

⁹⁵ KA, VKTS-arkisto, kansio 10. Riitta Uosukaisen faksi 1987 ja Jaakko Ahon kirje 26.1.1987.

⁹⁶ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Apurahat 1979-1986.

⁹⁷ Ahonen, 2012, 158.

nuorille yhteistä ammatillista ja yleissivistävää koulutusta.⁹⁸ Komitea katsoi, että kaksitoistavuotisessa yleiskoulussa ei saisi olla oppisisältöjä eriyttäviä elementtejä viimeistä kahta vuotta lukuun ottamatta. Näin turvattaisiin kaikille riittävä taitotaso jatkokoulutukseen.⁹⁹ Koulutusta tulisi suunnitella myös aiempaa kokonaisvaltaisemmin. Komitea katsoi, että länsimaille tyypillinen kouluaste ja koulumuotokohtainen tavoitteiden määrittely tulisi hylätä ja siirtyä, kohti kokonaisvaltaista yhteiskuntapoliittista suunnittelua. Esikuviksi kokonaisvaltaisesta koulutussuunnittelusta komitea nimesi erikseen Ruotsin ja Saksan Demokraattisen Tasavallan.¹⁰⁰ Käytännössä kokonaisvaltaisella suunnittelulla tarkoitettiin mahdollisimman laajaa valtakunnallista suunnittelutoimintaa.¹⁰¹

Itälän johtaman komitean mietintö sai hyvin torjutun vastauksen ja etenkin oikeistossa, jossa lukioon kajoaminen nähtiin suoranaisen tabuna. Pidennetty oppivelvollisuus ja kaikille yhteiset opinnot nähtiin pakottamisena ja loukkauksena yksilön vapautta vastaan.¹⁰² Komitean mietinnössä oli jo useita eriäviä mielipiteitä, joissa kritisoitiin ajatusta pitää oppilaita kiinteän koulujärjestelmän piirissä lähes 20-vuotiaiksi kohtuuttomiksi ja yksilöllisiä taipumuksia loukkaavaksi.¹⁰³ Lukiota kehitettiin lopulta hyvin varovaisesti, sillä etenkin ylioppilastutkinto esti suurten muutosten toteuttamisen. Itälän komitean mietinnön maalailemasta koulujärjestelmästä tuli kuitenkin Vapaan koulutuksen tukisäätiön kaltaisille yksilön valinnan vapauden ja koulukohtaisen suunnittelun puolustajille kauhukuva, joka oli helppo nostaa esiin aina tarpeen mukaan.

Vapaan koulutuksen tukisäätiö ei pyrkinyt omalla nimellään julkisuuteen. Säätiön toiminnalle ominaista oli luottamuksellisuus sekä se, että säätiön piirissä käydyt keskustelut ja suunnittelutoiminta eivät vuotaisi ulkopuolelle. Säätiön toiminnassa mukana olleet henkilöt toivat VKTS:n suunnitteluryhmissä suunniteltuja koulutuspoliittisia linjauksia julkisuuteen omissa nimissään. Vapaan koulutuksen tukisäätiön omaan lukiopolitiikkaan keskittyneeseen suunnitteluryhmään kuului Kouluhallituksen

⁹⁸ Ahonen, 2012, 158. Komiteanmietintö 1973:52.

⁹⁹ Komiteanmietintö 1973:52, 47 – 50.

¹⁰⁰ Komiteanmietintö 1973:52, 9-10.

¹⁰¹ Varjo 2007, 56.

¹⁰² Ahonen 2012, 158.

¹⁰³ Komiteanmietintö 1973:52, 113-119.

virkamiehiä, STK:n apulaisjohtaja Heikki Hirvinen sekä kansanedustajista keskustan Tytti Isohookana-Asunmaa ja kokoomuksen Riitta Uosukainen.¹⁰⁴

1980-luvun alkaessa peruskoulu-uudistus oli saatu valmiiksi ja VKTS:n toiminnassa huomio kiinnittyi keskiasteen uudistuksiin, joista erityisesti lukion tulevaisuus herätti huolta. VKTS oli kärsinyt tappion yrittäessään puolustaa yksityisoppikouluja peruskoulu-uudistusta vastaan, joten lukio ylioppilastutkintoineen nähtiin edustavan pysyvyyttä muuttuneessa koulutusjärjestelmässä. Erityisesti puoluekentän vasemmalta laidalta tuli avauksia, joiden mukaan koko ikäluokalle tulisi tarjota yhteinen entistä pidempi yleissivistävä koulutus. Samalla ammatinvalinta lykkääntyisi entistä myöhäisempään vaiheeseen.¹⁰⁵ Käytännössä tämä olisi tarkoittanut lukion sulauttamista osaksi peruskoulua ja erityisesti lukion keskeisin päämäärä, ylioppilastutkinto olisi siirretty historiaan. Samalla ammatillisen erikoistumisopintojen piirteitä olisi lisätty viimeisiin kouluvuosiin. Vasemmalla laidalla kansandemokraatit esittivät, että korkeakoulukelpoisuus pitäisi voida saavuttaa myös ilman lukio-opiskelua. Toisaalta lukiota ja ylioppilastutkintoa kyseenalaistettiin myös muualla. Liberaali opetusministeri Jaakko Itälä oli jo vuonna 1970 arvioinut, että ylioppilastutkinto esti lukiokoulutuksen ja toisen asteen kehittämisen, eikä riittävää korkeakoulukypsyyttä voinut mitata pelkällä ylioppilastodistuksella.¹⁰⁶ Avaukset ylioppilastutkinnosta luopumisesta ja pelkkä ajatus kaksitoistavuotisesta peruskoulusta herättivät jyrkkää vastustusta, mikä käytännössä esti toisen asteen radikaalit uudistukset.

VKTS otti lukiopoliittisen toimintansa keskeiseksi päämääräksi ylioppilastutkinnon puolustamisen. Ajatus koko ikäluokan pakottamisesta opiskelemaan kolme lisävuotta yhteistä koulua oli jyrkästi vastakkainen VKTS:n ja sen taustatahojen ajamalle yksilölliselle ja vähemmän keskusjohtoiselle koulutuspolitiikalle. Samalla kun lukion asemaa pyrittiin vahvistamaan, tavoitteena oli myös lisätä valinnaisuuden mahdollisuuksia ja koulukohtaista paikallisten ja kunnallisten erityispiirteiden esiintuontia vastavoimana kokonaisvaltaiselle koulutussuunnittelulle.

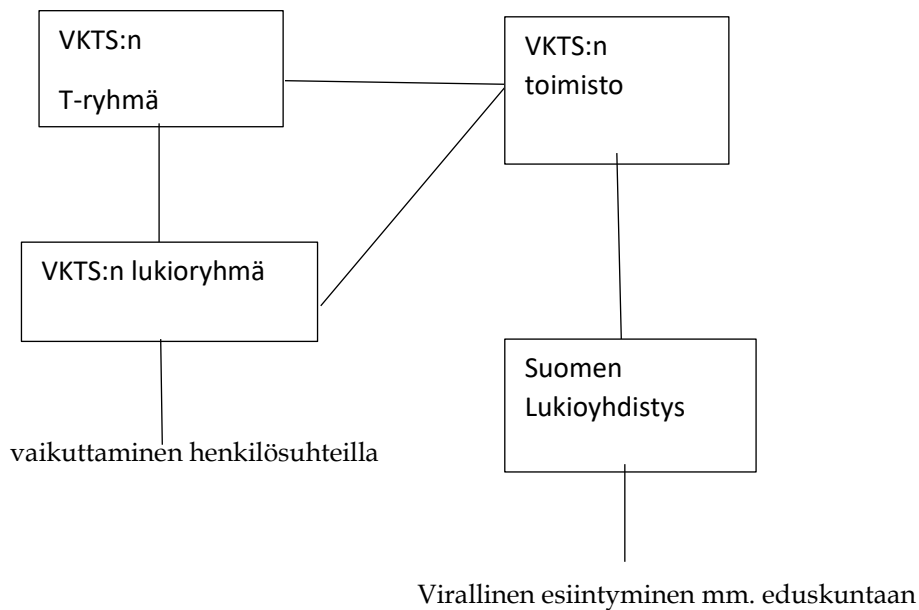
¹⁰⁴ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Erityisryhmät-lista.

¹⁰⁵ Varjo 2007, 56 - 57.

¹⁰⁶ Ahonen 2012, 162 - 163.

VKTS:ssä katsottiin, että lukion kehitykseen vaikuttamaan tarvittaisiin uutta järjestöä, joka toisin kuin VKTS voisi esiintyä julkisemmin ja tehdä kannanottoja sekä esityksiä muun muassa eduskunnan sivistysvaliokunnalle. Toiminnan keskeisenä tavoitteena oli tuleviin lukiolakeihin vaikuttaminen, jotka tulivat lopulta voimaan vuonna 1984. Vaikka Suomen lukioyhdistys oli omine varoineen ja hallituksineen virallisesti itsenäinen toimija, sen taustalla kuitenkin vaikuttivat pitkälti samat toimijat kuin VKTS:ssäkin. Lukioyhdistys oli myös tiiviissä yhteydessä VKTS:n toimiston ja toiminnanjohtaja Jaakko Ahon kautta porvaripuolueiden poliitikoista koostuneeseen keskusteluryhmään eli T-ryhmään ja VKTS:n lukiopoliittiseen suunnitteluryhmään.

KUVIO 2. Suomen lukioyhdistys¹⁰⁷

Lukioyhdistyksen taustalla aktiivisimpana puuhamiehenä toimi VKTS:n toiminnanjohtaja Jaakko Aho, joka ryhtyi kartoittamaan erillisen lukiopoliittisen toimijan tarvetta vuonna 1979 kirjeillä toiminnasta mahdollisesti kiinnostuneille. Aho hahmotteli kirjeissä toimintaa, joka alkaisi lukioiden rehtorien pienimuotoisena yhteistyönä ja jota voitaisiin laajentaa kokemusten ja ajan myötä. Malliksi yhteistyölle hän oli ajatellut Kansanopistoyhdistystä,

¹⁰⁷ KA, VKTS-arkisto, Kansio 8. VKTS:n arkistosta löydyntynyt kaavio kuvaa säätöön suunnitteluryhmien ja toimiston roolia lukioyhdistyksen taustalla.

jonka jäsenenä oli opettajia, henkilökuntaa, opistoja ja muita yhteisöjä tällä alueelta.¹⁰⁸ Aloite sai vastakaikua kentältä ja yhdistyksen toimintaa ryhdyttiin aloittamaan nopeasti vuonna 1980. Lukioyhdistyksen ei kuitenkaan haluttu leimautuvan ainoastaan oikeistolaisten rehtorien toiminnaksi. Tämä huoli tuli esiin joissakin Ahon saamissa vastauskirjeissä. Pelättiin, että yhdistyksen leimautuminen poliittisesti liian yksipuoliseksi ajaisi vain lukiokoulutuksen heikentäjien asiaa ja yhdistyksestä tulisi julkinen ”sylkykuppi”. Yhdistystä ei saisi pitää uudelleen henkiin herätettynä Yksityisoppikoulujen liittona, joka oli leimautunut peruskoulu-uudistuksen aikana taantumukselliseksi järjestöksi, joka ei juurikaan saanut tavoitteilleen vastakaikua.¹⁰⁹

Yhdistyksen perustavassa kokouksessa vuonna 1980 määriteltiin tarkemmin lukioyhdistyksen toiminnan tavoitteita. Kokouksen puheenjohtajana toimi kokoomuksen kansanedustaja Martti Ursin¹¹⁰ ja sihteerinä Jaakko Aho. Hallitus koostui poliitikoista, rehtoreista, koulutoimenjohtajista ja koulutoimentarkastajista. Poliitikoista mukana oli muun muassa entinen opetusministeri, kansanedustaja Marjatta Väänänen.¹¹¹

Lukioyhdistyksen keskeisimpiä tavoitteita olivat lukion päätehtäviksi katsomiensa asioiden säilyttäminen. Näitä olivat yleisen korkeakoulukelpoisuuden turvaaminen, itsenäiseen ja pitkäjänteiseen opiskeluun valmistaminen ja kulttuurin siirtäminen. Tavoitteiden pohjalta kokouksessa todettiin neljä keskeistä lukiokoulutuksen kehittämiseen tähtäävää määritelmää: lukioiden määrän ja alueellisen jakautumisen säilyttäminen vallitsevalla tasolla, opetuksen tason säilyttäminen korkealla, koulukohtaisten erojen ja paikallisten mahdollisuuksien huomiointi, sekä lukion ja peruskoulun niveltäminen joustavammaksi kokonaisuudeksi. Lisäksi lukion haluttiin säilyvän joustavana ja paikallisella tasolla johdettavana itsenäisenä keskiasteen koulutusyksikkönä.¹¹²

¹⁰⁸ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Jaakko Ahon kirje 19.12.1979.

¹⁰⁹ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Kirje Jaakko Aholle 26.2.1980.

¹¹⁰ Oulun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan apulaisprofessori Martti Ursin toimi kokoomuksen kansanedustajana 1979-1983. Lisäksi hän on toiminut muun muassa Vaasan kaupunginjohtajana, Kaleva Kustannus Oy:n toimitusjohtajana sekä useissa muissa luottamustehtävissä. Kaleva 2011.

¹¹¹ Marjatta Väänänen toimi keskustan kansanedustajana 1975-1991. Hän toimi kulttuuriministerinä vuosina 1972-1975 ja opetusministerinä vuosina 1976-1977. Hänet tunnettiin konservatiivina, joka otti avoimesti yhteen radikaalin taiteilijakunnan kanssa. Kulttuuriministerinä toimiessaan hän leikkasi rahoitusta taistolaisilta kulttuurijärjestöiltä, minkä vuoksi järjestöt tekivät tuloksettoman valituksen presidentti Kekkoselle. Martikainen 2020. & Numminen 2020, 185 - 188.

¹¹² KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Pöytäkirja yhdistyksen perustavasta kokouksesta 1/1980.

Käytännössä lukioyhdistyksen toiminta oli yhteyksien luomista eduskuntaan, keskusvirastoihin ja muihin etujärjestöihin jo hyvissä ajoin asioiden valmisteluvaiheessa, jotta päätöksiin kyettäisiin vaikuttamaan tehokkaasti. Samalla tavoitteena oli tiedotustoiminnalla vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen.¹¹³ Lukioyhdistyksen toiminnassa keskeistä oli puolustaa lukiota korkeakouluihin valmistavana oppilaitoksena. Näin ollen ylioppilastutkinnon puolustaminen lukion päätepisteenä ja yksilön korkeakoulukelpoisuuden mittaajana oli tärkeää.

Lukioyhdistys lähti siitä, lukiolakiin olisi saatava merkintä, että vain lukio antaa yleisen korkeakoulukelpoisuuden. Yhä suurempi osuus ylioppilastutkinnon suorittaneesta ikäluokasta ei rajallisten korkeakoulupaikkojen vuoksi niihin kuitenkaan pääsisi. Niin sanottua hukkakoulutusta pidettiin talouden kannalta ongelmana, vaikka lukiotason koulutuksen katsottiin sinällään hyödyntävän myös ammatilliseen koulutukseen päätyviä ja avaavan ovia myöhemmin korkeakouluihin. Huolta kannettiin lukio-opetuksen tason säilymisestä, sillä sitä pidettiin yleisen korkeakoulutuksen pohjana ja siten Suomen kilpailukyvyn kannalta erityisen tärkeänä.¹¹⁴ Vaatimus ylioppilastutkinnon säilyttämisestä perustui paitsi haluun säilyttää kulttuurinen traditio, myös tarpeeseen turvata korkeakoulujen tasokkuus ja sitä kautta maan taloudellinen kilpailukyky.

VKTS:lle ominainen vastahakoisuus kouluneuvostoja ja oppilaiden roolin kasvattamista kohtaan koulun päätöksenteossa näkyi myös lukioyhdistyksessä, tosin myöskään vanhempainneuvostolle ei nähty tarvetta. VKTS:n yleinen linja varsinkin peruskoulun suhteen taas korosti vanhempien vaikutusvallan turvaamista. Lukioyhdistys katsoi, että koulukohtaisen johtokunnan lisäksi muita tahoja päättämään koulujen toiminnasta ei tarvita.¹¹⁵

Vuonna 1984 voimaan astuneet uudet koululait olivat lukioyhdistyksen tärkeimpiä vaikutuksen kohteita. Lukioyhdistys pyrki vaikuttamaan lakien lukiota koskeviin pykäliin antamalla lausuntojaan ja muutosehdotuksiaan eduskunnan sivistysvaliokunnalle. Sivistysvaliokunta kuuli lukioyhdistyksen nimissä toimineita Jaakko Ahoa ja rehtori Pekka

¹¹³ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Pöytäkirja yhdistyksen perustavasta kokouksesta 1/1980.

¹¹⁴ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Lukiota koskevia säännösehdotuksia, 28.11.1980.

¹¹⁵ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys, Kansio 1. Lukiota koskevia säännösehdotuksia-muistio. 28.11.1980.

Rantalaa.¹¹⁶ 24.toukokuuta 1982 päivätyssä lausunnossaan eduskunnan sivistysvaliokunnalle Lukioyhdistys tavoitteli muutoksia erityisesti lukiolain ylioppilastutkintoa, yksityislukioita ja iltalukiota koskeviin pykäliin.¹¹⁷

Lukioyhdistys halusi korostaa lakiesitystä vahvemmin lukion roolia korkeakoulukelpoisuuden mittarina. ”Lukio on keskiasteen oppilaitos, joka peruskoulun kasvatustehtävää jatkaen antaa yleisen korkeakoulukelpoisuuden ja myös lukiopohjaisen ammatillisesti eriytyvän koulutuksen aloittamiseen tarvittavan yleissivistävän opetuksen”¹¹⁸ Myös lukion toimintamuotoa, eli paikallisten tarpeiden huomioimista lukion toiminnassa pyrittiin edistämään. Tämä turvaisi myös erikoislukioiden toiminnan. Lukioyhdistys esitti, että laissa olisi toisin kuin lakiesityksessä maininta: ”Valtioneuvosto voi myöntää luvan lukion toimintamuodon muuttamiseen”¹¹⁹. Tämä maininta päättyi lopulliseen lakiin lähes sellaisenaan.¹²⁰ Ylioppilastutkintoa koskevaan lainpykälään haluttiin tarkentava maininta, jonka mukaan ylioppilastutkinnon tehtävä on saada selville, ”ovatko oppilaat saavuttaneet riittävän korkeakoulukypsyyden”¹²¹. Lopullisen lain muotoilusta sana korkeakoulu oli kuitenkin jätetty pois.¹²²

Lopulliseen lukiolain sisältöön oltiin kuitenkin lukioyhdistyksessä hyvin tyytyväisiä ja sitä kuvattiin yhdistyksen tavoitteiden kannalta varsin hyväksi. Lukioyhdistyksessä pidettiin onnistuneena vaikuttamista lain sisältöön, yleiseen rakenteeseen ja yksityiskohtiin aivan viime hetkiin saakka.¹²³ VKTS:n lukioiden tilannetta käsitelleessä muistiossa vuodelta 1988 todetaan tyytyväisesti, että ”yo-tutkinnon lakkauttamiseen tähtäävä ajojahti on rauhoittumassa - yo-tutkinnon rauhanomaiselle sisäiselle kehittämiselle näyttäisi nyt olevan mahdollisuudet.”¹²⁴

Jari Leskinen katsoo, että Suomen lukioyhdistys ry:n keskeisin tehtävä oli toimia eräänlaisena VKTS:n peiteorganisaationa vaikuttamassa lukiota koskevaan

¹¹⁶ Opetusministeriö & Kouluhallitus, 1983, 121 - 122.

¹¹⁷ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Lausunto eduskunnan sivistysvaliokunnalle. 24.5.1982.

¹¹⁸ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Kannanotot koululakiesityksen lukiolain säädöksiin.

¹¹⁹ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Kannanotot koululakiesityksen lukiolain säädöksiin.

¹²⁰ Opetusministeriö & Kouluhallitus, 1983, 157.

¹²¹ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys. Kansio 1. Kannanotot koululakiesityksen lukiolain säädöksiin.

¹²² Opetusministeriö & Kouluhallitus, 1983, 160.

¹²³ KA, VKTS-arkisto, Suomen lukioyhdistys, Kansio 1. Jäsenkirje 2.5.1983.

¹²⁴ KA, VKTS-arkisto, kansio 8, Toiminnanjohtajan aineistoa, Lukiokoulutus-muistio 1988.

lainsäädäntötyöhön. Lukioyhdistyksen lukuisat rehtorijäsenet eri puolilta maata eivät voineet vaikuttaa ja kokoontua kovinkaan aktiivisesti. Heillä ei myöskään voinut olla tarvittavaa osaamista ja aikaa perehtyä monimutkaiseen valmistelutyöhön. Sen sijaan VKTS:n lukioryhmässä oli vaikuttamiseen vaadittavaa koulutuspoliittista asiantuntemusta ja yhteyksiä päätöksenteon huipulle saakka.¹²⁵ Jaakko Aho VKTS:n toiminnanjohtajana ja lukioyhdistyksen sihteerinä oli yhteyshenkilö VKTS:n ja Lukioyhdistyksen välillä. Varsinainen linjanveto tehtiin VKTS:n suunnitteluryhmissä, erityisesti lukioryhmässä. Lukioyhdistyksen roolina taas oli esiintyä julkisesti ja viedä nimissään eteenpäin VKTS:sän työryhmissä määritellyjä tavoitteita.

Lukioyhdistyksen toiminta näyttäisi olleen tarkoitettu varsin lyhytaikaiseksi, sillä sen toiminta hiipui hyvin nopeasti sen jälkeen, kun uudet koululait olivat tulleet voimaan vuonna 1984. Vaikuttaa siltä, että lukioyhdistyksen suunnitteluvaiheessa kaavailtu pidempiaikainen ja jatkuvasti laajeneva itsenäinen toiminta ei toteutunut, eikä se liene ollut lopulta tarkoituskaan. Lukioyhdistyksen perimmäinen tarkoitus näyttää olleen, kuten Leskinen esittää, toimia VKTS:n viestinviejänä eduskuntaan lähinnä lukiolakeihin vaikuttamiseksi.

Lukiolait mahdollistivat erityislukioiden perustamisen, joiden toteutumista VKTS omalta osaltaan oli edistämässä. Yksi tällainen hanke oli Science-lukiohanke, jonka tarkoituksena oli perustaa puhtaasti luonnontieteellinen erikoislukio. Yleisen korkeakoulukelpoisuuden lisäksi lukio antaisi mahdollisuuden myös jo opintojen aikana luoda yhteyksiä asiantuntijoihin, korkeakouluihin, ja yrityksiin. Erikoislukiossa olisi tarkoitus myös painottaa kansainvälistymistä runsaan vaihto-oppilastoiminnan kautta.¹²⁶

¹²⁵ Leskinen 2004, 412 - 413.

¹²⁶ KA, VKTS-arkisto, kansio 8, Erikoislukiot-Science-lukio.

3. Koulutuksen merkitykset säätien näkökulmasta

3.1 Turha ja haitallinen kouludemokratia

Sakari Suutarinen on pohtinut syitä 1990-luvun lopulla tutkimuksissa havaitulle suomalaisten nuorten vähäiselle kiinnostukselle politiikkaan ja kansalaistoimintaan. Hän katsoo, että kehitykselle voi löytää syitä 1970 kouludemokratialiikkeen lopussa. Suutarisen mukaan sen mukana yhteiskunnallisen opetuksen asema yleisesti heikkeni ja johti koulujen osallistujademokratian ajautumiseen marginaaliin.¹²⁷ Yhdeksi pääsyylliseksi Suutarinen nimeää Vapaan koulutuksen tukisäätien ja sen tehokaan ja tuloksellisen vaikutustoiminnan.

Kouludemokratialla tarkoitettiin oppilaiden oman vaikutusvallan lisäämistä koulun toiminnassa. Käytännössä tämän piti toteutua kouluneuvostoissa, joihin oppilaat kouluneuvostovaaleissa valitsivat edustajia oppilaiden ja opettajien joukosta. Kouludemokratian ihanteena oli, että oppilaat pääsisivät vaikuttamaan koulujen sisäisiin asioihin vaaleilla valittavan kouluneuvoston kautta.¹²⁸ Kouluneuvostojärjestelmä nähtiin osana koulun yhteiskunnallista kasvatusta, jonka tarkoituksena oli kehittää oppilaan valmiuksia toimia kansainvaltaisessa yhteiskunnassa ja kykyä tehdä vastuullisia päätöksiä. Kouludemokratian voi nähdä osana radikaalia tasa-arvon diskurssia, jonka vahvana äänenkannattajana vaikutti Teiniliitto, joka 1970-luvulla oli vahvasti vähemmistökommunistien hallussa.¹²⁹ Teiniliitto oli kansainvälisestäkin katsottuna ainutlaatuinen, sillä se oli hyvin organisoitu, nuorten itsensä johtama järjestö.¹³⁰ Teiniliitto korosti oppilaiden vallan radikaalia kasvattamista suhteessa opettajiin ja vanhempiin. Vanhempien edustajia ei heidän mukaansa tarvittaisi koulun hallintoon lainkaan. Kouludemokratian kanssa samanaikaisesti tapahtui myös koulun keskitetyn hallinnon kehitys valtakunnalliselle tasolle opetusministeriöön ja kouluhallitukseen paikallisen ja koulukohtaisen hallinnon kustannuksella.¹³¹

¹²⁷ Suutarinen 2008, 29.

¹²⁸ Jouhki 2020, 41.

¹²⁹ Teiniliitto oli alun perin oppikoulujen oppilaiden etujärjestö. Liitto ajautui vähemmistökommunistien, eli taistolaisten haltuun 70-luvun taitteessa. Liitolla oli läheiset suhteet kouluhallitukseen ja opetusministeriöön.

¹³⁰ Jouhki 2020, 42.

¹³¹ Kärenlampi 1999, 242.

Vuonna 1970 julkaistussa opetusministeriön kouludemokratiatyöryhmän muistiossa tuotiin julki uuden yleissivistävän koulun tavoitteita. Niihin lukeutuivat muun muassa "sosiaalisen yhteistyöyhteiskunnan" luominen vallitsevan "kilpailukyky-yhteiskunnan" tilalle ja tehokkuuden tavoittelun estäminen koulutuksessa. Samalla vaadittiin kouluneuvostoja, joiden edustajat valittaisiin "mahdollisimman tasaisesti koulussa työskentelevien kesken". Vanhempien jäsenyyttä ja oppilas-opettaja-kiintiötä ei pidetty suotavana. Näin ollen oppilaat olisivat määränemmistönsä turvin hallitsevassa asemassa kouluneuvostoissa. Samalla opettajien asenteita moitittiin jämähtäneiksi, YO-tutkintoa pidettiin haitallisena eri oppiaineiden arvostukselle ja vaadittiin oppilaille tasapuolista tietoa "erilaista yhteiskuntamuodoista".¹³²

Opetusministeriön muistiossa näkyy vahvasti Teiniliiton ääni, sillä viisihenkiseen työryhmään kuului Teiniliiton puheenjohtaja Yrjö Engenström ja Teiniliittoa vahvasti myötäillyt kouluhallituksen sosiaalidemokraattinen pääjohtaja Erkki Aho. Teiniliitto kehuikin omassa kouluneuvosto-oppaassaan kouludemokratiatyöryhmän työtä ja väitti, ettei muistion pohjalta tehtyä kouluneuvostolakia olisi koskaan luotu ilman Teiniliiton painostusta.¹³³

Kouludemokratialiike oli kytköksissä 1970-luvun koulutusoptimismiin ja tasa-arvon eetokseen, joka ilmeni kaikkien kolmen hallituksessa esiintyneen puolueen SDP:n, Keskustan ja SKDL:n ohjelmissa, mutta eri tavoin. SDP piti koululaitosta valmentajana demokraattiseen kansalaistoimintaan, Keskustapuolue kannatti alueellista demokratiaa ja tasa-arvoa, kun taas SKDL vaati kouluista porvarillisen ylivallan poistamista ja demokratiaa.¹³⁴ On kuitenkin virhe tulkita kouludemokratialiike pelkästään vasemmiston projektiksi, sillä oikeistossakaan kouludemokratia ei kaikilta osin saanut välittömän kielteistä vastausta. Erityisesti Kokoomusnuorissa kannatettiin jonkinlaista demokraattista opettajien ja oppilaiden elintä, sillä kaikki kouluneuvostovaalit vuodesta 1973 alkaen päättyivät porvarillisten puolueiden voittoon.¹³⁵ Porvarioiden menestys oli suuri pettymys Teiniliitolle ja sen vasemmistolaiselle johdolle.

¹³² Opetusministeriö, 1970, 3 - 28.

¹³³ Suomen Teiniliitto 1973, 8 - 13.

¹³⁴ Kärenlampi 1999, 42. ja Pernaa 2007, 25 - 29.

¹³⁵ Kärenlampi 1999, 208, 227.

Kokoomusnuorten kannasta huolimatta Vapaan koulutuksen tukisäätiössä suhtautuminen kouluneuvostoihin oli koko niiden olemassaolon ajan jyrkän kielteistä. VKTS pyrki vaikuttamaan aktiivisesti 1980-luvun taitteessa, kun 1970-luvun ylhäältä johdetusta koulupolitiikasta siirryttiin hajautetumpaan johtamistapaan, jossa opettajille ja paikallisesti valituille koulun hallintoelimille annettiin enemmän valtaa. Lopputuloksena oli vuonna 1985 voimaan tullut koululainsäädäntö, joka merkitsi koulun johtokuntien perustamista ja kouludemokratian aallon loppua.¹³⁶ VKTS näki kouludemokratian ja oppilaiden osallistumisen koulun päätöksentekoon yksiselitteisesti haitalliseksi. Kanta oli jyrkän kielteinen, eikä kouludemokratiassa nähty juuri puolustettavaa. Säätiössä katsottiin 1970-luvun Teiniliiton toiminnan ja puoluepolitiikan tuomisen kouluun heikentäneen koulujen sisäistä rauhaa ja aiheuttaneen käytöshäiriöitä. VKTS:ssä katsottiin myös, että opettajien ja vanhempien vaikutusvalta tulisi palauttaa ja että oppilaat olivat olleet kyvyttömiä ja haluttomia osallistumaan koulujen hallintaan, sillä tavoin kuin oli ajateltu.¹³⁷ VKTS:n toiminnassa mukana olleen ja keskustapuolueen oikeistolaitaa edustaneen entisen kulttuuri- ja opetusministeri Marjatta Väänänen kommentoi pitämässään tulevan vuosikymmenen koulua ennakoivassa seminaariesitelmässään ”Koulu 80-luvulla” kouludemokratian onnistumista:

Yksi peruskoulu-uudistuksen näkyvimpiä ajatuksia oli koululaisdemokratian luominen. Tavoitteena oli oppilaskunnan nostaminen päätöksenteossa opettajakunnan kanssa tasavertaiseen asemaan. Käytännössä tämä epäonnistui mm. siitä syystä, että oppilaat itse suhtautumisellaan ja käyttäytymisellään osoittivat haluttomuutensa ja kypsymättömyytensä tällaiseen toimintaan.¹³⁸

Väänänen toimi ministerinä opetusministeriössä yhtä aika sosiaalidemokraattisen ja kouludemokratiaan myönteisesti suhtautuneen opetusministeri Ulf Sundqvistin kanssa. Häntä voi pitää yhtenä VKTS:n vaikutusvaltaisimpana jäsenenä. Opetusministerinä toimiessaan Väänänen vaikutti muun muassa opetusministeriön valtionavustusten jakoon siten, että Teiniliiton valtionapu loppui ja sen toiminta päättyi.¹³⁹ Ville Okkonen on arvioinut, että kyseessä ei olisi ollut välttämättä Väänänen oma idea, sillä VKTS:ssä oli

¹³⁶ Kärenlampi 1999, 233. Opetusministeriö & Kouluhallitus 1983, 142 - 143.

¹³⁷ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Jaakko Ahon kirje: Koulu-uudistuksen vaihe 2.4.1982.

¹³⁸ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Marjatta Väänänen: ” Koulu 80-luvulla”, Päiväämätön puhe.

¹³⁹ Numminen 2020, 185 - 188.

katsottu Teiniliiton valtionavun vähentämisen yhdeksi keinoksi heikentää kouludemokratiaa.¹⁴⁰

Pitämässään radioesitelmässä VKTS:n toiminnanjohtaja Jaakko Aho katsoi, että kouludemokratian myötä kouluissa aiemmin vallinnut ”arvokkuuden, avoimuuden ja luottamuksen ilmapiiri tukahtui ja tilalle syntyi lamauttava, kyyninen ja epävarma ilmapiiri”.¹⁴¹

Kokoomuksen kansanedustaja ja VKTS-aktiivi Sinikka Karhuvaara¹⁴² kommentoi eduskunnassa vuonna 1983 valmisteilla olleiden koululakien käsittelyä ja puheenvuoronsa kouludemokratiaa koskeva osuus oli sanasta sanaan suora kopio Väänäsen aiemmin pitämästä seminaariesitelmästä.¹⁴³ Väänäsen ja Karhuvaaran puheiden samanlaisuus viittaa siihen, että VKTS:ssä suunniteltiin sen poliitikkojäsenten kannanottoja ja ne myös näkyivät eduskunnassa pidetyissä puheenvuoroissa. Jari Leskinen on todennut tutkimuksessaan, että eduskunnan koulutuspoliittisissa puheenvuoroissa porvaripuolueiden ryhmäpuheenvuorot olivat useimmiten VKTS-taustaisten kansanedustajien kirjoittamia. Väänäsen ja Karhuvaaran puheiden samanlaisuus on myös osoitus siitä, että porvaripuolueiden keskustan ja kokoomuksen välillä oli vahvaa koordinaatiota koulutuspoliittisissa kannanotoissa, vaikka toinen oli hallituksessa ja toinen oppositiossa.¹⁴⁴ VKTS pyrki puolueiden keskeisimpiä koulutuspoliittisiä edustajia yhteen tuomalla vahvistamaan yhtenäistä porvaririntamaa.

Vuoden 1983 koululainsäädännössä kouluneuvostot korvattiin koulujen johtokunnilla, jossa rehtorilla, opettajilla ja vanhemmilla oli jälleen johtava asema.¹⁴⁵ Oppilaslähtöisten kouluneuvostojen epäonnistuminen tunnustettiin nyt hyvin laajasti. Kuitenkin myös uusissa johtokunnissa oli oppilasjäseniä, mikä herätti arvostelua VKTS:ssä. Siellä katsottiin, että oppilaiden osallistuminen edes rajoitetusti koulujen päätöksentekoon on kielteinen asia. VKTS:n vuoden 1983 toimintasuunnitelmassa oppilaiden toiminnasta johtokunnissa

¹⁴⁰ Okkonen 2012, 32.

¹⁴¹ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Jaakko Ahon radioesitelmä ”Koulu kahleissa” 1.7.1982.

¹⁴² Sinikka Karhuvaara oli kokoomuksen kansanedustaja vuosina 1970-1983 ja Helsingin kaupunginvaltuutettu. Opettajataustainen Karhuvaara oli entisen pääministerin Edwin Linkomiehen tytär. Laitinen 2000.

¹⁴³ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Väänänen ”koulu 80-luvulla vrt. Sinikka Karhuvaaran eduskuntapuheenvuoro 11.2.83.

¹⁴⁴ Leskinen 2004, 403.

¹⁴⁵ Kärenlampi 1999, 231 - 233.

todetaan: ”onko sekään järkevää ja tarkoituksenmukaista”.¹⁴⁶ Sama ajattelu näkyi myös VKTS:n jäsenten julkisissa ulostuloissa. Sinikka Karhuvaara kyseenalaisti oppilaiden osallistumisen ”tarpeellisuuden” johtokunnan toimintaan eduskunnassa koululakien käsittelyn yhteydessä.¹⁴⁷

VKTS:n kielteinen suhtautuminen oppilaiden osallisuuteen koulujen päätöksenteossa voi nähdä vastakkaisena näkemyksenä 70-luvun auktoriteetteja kyseenalaistaneelle ajattelulle. Rehtori, opettajat ja vanhemmat olivat auktoriteetteja, joiden päätösvalta haluttiin palauttaa täysimääräisesti. Oppilaita, edes lukiolaisia ei nähty kehitystasoltaan kykenevinä päättämään koulun asioista. Tätä ajattelua vahvisti 1970-luvun kokemukset koulurauhan järkkymisestä kouluneuvostovaalien aikana. Toisena vaikuttavana tekijänä oli kysymys siitä, mikä ylipäättään on oppilaan rooli koulussa. Esimerkiksi kouluhallituksen vuoden 1978 kehittämissuunnitelmassa korostettiin oppilaan omaa vastuuta koulun ”demokraattisesta toiminnasta” ja valiteltiin yhteisökasvatuksen jääneen liiaksi yksittäisen opettajan toimien varaan.¹⁴⁸ VKTS:ssä korostui perinteinen näkemys, jonka mukaan valta kuuluu olla opettajalla, kun taas oppilaan tehtävä on olla opetuksen kohteena ja suorittaa oppimäärän mukaiset opetussisällöt. Kaikenlainen muu toiminta häiritsisi tätä päätavoitetta.

VKTS:n jäsenten ajattelun taustalla voi nähdä myös orastavan kilpailukykykulttuurin nousun. Sille ominaista on yksilölle asetettu tehtävä oppia kansallisen kilpailukyvyn kannalta keskeisiä sisältöjä ja edetä sen jälkeen työelämään tai jatko-opintoihin. Männistön ja Fournacierin mukaan koulujen demokratiakasvatus on hankalaa toteuttaa, jos tärkeimmiksi asioiksi määritellään taloudellista kilpailukykyä edistävät teemat ja sisällöt. Solidaarisuuteen ja toisten kunnioittamiseen perustuvien yhteistyötaitojen kehittäminen, joiksi oppilaiden osallistuminen koulujen päätöksentekoon voi lukea, vaatisi oppimistulosten kilpailusta vapaata tilaa.¹⁴⁹ Kilpailukyvyn ja vapaiden koulutusmarkkinoiden puolestapuhujat näkisivät Stephen Ballin mukaan koulujärjestelmän mielellään arvoneutraalina mekanismina, joka jakaa tehokasta, vastuullista ja vakuuttavaa koulutusta. Toisaalta osa heistä näkee vapaiden

¹⁴⁶ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. VKTS-toimintasuunnitelma 83, 3.11.82.

¹⁴⁷ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Sinikka Karhuvaaran eduskuntapuheenvuoro 11.2.1983.

¹⁴⁸ Kouluhallitus 1978, 45 - 47.

¹⁴⁹ Männistö, Fournacieri 2017, 40 - 47.

koulutusmarkkinoiden edistävän positiivisia moraalisia arvoja kuten, ponnistelua, hyvää toimeentuloa, itseluottamusta ja riskinottoa. Ballin mukaan tällainen menestyvien oman edun tavoitteluun kannustava koulutusjärjestelmä luo uudenlaisia identiteettejä ja heikentää yhteisöllisyyttä. Samalla koulun näkeminen tilana, jossa olisi mahdollista keskustella arvoista sivuutetaan helposti.¹⁵⁰ VKTS:ssä esiintyneessä ajattelussa näkyi piirteitä molemmista näkökulmista ja niiden voi osaltaan katsoa selittävän VKTS:n kielteistä asennetta kouludemokratiaa kohtaan.

Sakari Suutarisen mukaan VKTS oli keskeisessä roolissa kouludemokratian lopussa ja myöhemmänkin koulujen osallistujademokratian heikkenemisessä. Sen myötä myös yhteiskunnallisten aineiden rooli ja painoarvo heikkenivät.¹⁵¹ VKTS:llä oli yhteyksiä, vaikutusvaltaisia jäseniä ja muita resursseja, joten sillä on ollut potentiaalia vaikuttaa kouludemokratiakysymyksen. Toisaalta yhteiskunnallisten aineiden eli historian ja yhteiskuntaopin väheksyminen ei ollut säätiössä niin näkyvää kuin Suutarinen on esittänyt. Toki VKTS:n huomio oli matemaattis-luonnontieteellisten aineiden sekä kielten osaamisen edistämässä, koska niiden osaamisen merkityksen ennakoitiin korostuvan tulevien vuosien teknologisessa kehityksessä, johon Suomen haluttiin pääsevän mukaan. Varsinaisesti VKTS:n ei voi silti sanoa vastustaneen yhteiskunnallisia oppiaineita tai pyrkineen aktiivisesti niiden aseman heikentämiseen. VKTS:ssä kannettiin huolta lähinnä uusien ”Pirkkalan monisteiden” ilmestymisestä osaksi historian ja yhteiskuntaopin opetusta. Kouludemokratian epäonnistuminen suunnitellussa muodossaan taas tunnustettiin laajalti, mikä VKTS:ssä pistettiin lähinnä tyytyväisenä merkille.

3.2 Koulutuksen tasa-arvoa vai tasapäistämistä?

Kuten jo aiemmin on tullut ilmi koulutuksellisen tasa-arvon lisääminen oli koulu-uudistuksen keskeisin tavoite, josta kaikki olivat yksimielisiä. Kuitenkaan tasa-arvon käsitteen merkitys ei ollut kaikille yhteinen. Oikeistossa tasa-arvon käsitteen pelättiin peruskoulussa muodostuvan ”tasapäistämiseksi”, jonka perustana olisi virheellinen ajatus

¹⁵⁰ Ball 2001, 31 - 32.

¹⁵¹ Suutarinen 2008, 44.

kaikkien mahdollisuudesta oppia kaikki. Tasapäistämisen diskurssia piti yllä erityisesti Kokoomus ja sitä tukeva lehdistö. Kouluhallituksen pääjohtaja R.H. Oittinen ihmetteli jo vuonna 1965 tasapäistämiskurssia ja vakuutti, että yhtenäiskoululla pyritään kyllä tasapuolisten koulutusmahdollisuuksien luomiseen kaikille, mutta ainoastaan mahdollisuuksien tasa-arvon ja yksilöllisten erojen huomioimisen kautta.¹⁵² Tasapäistämiskurssiin liittyi huoli kaikkein lahjakkaimpien oppilaiden huomiotta jäämisestä, jos pelätty oppimistulosten tasa-arvo saisi otetta kouluissa. Kysymys lahjakkaimpien lasten asemasta nousi aivan uudelle tasolle 80-luvun taitteessa, jolloin aihe oli myös yksi VKTS:n suurimmista huolenaiheista. Tuolloin suuria kiistakysymyksiä oli muun muassa oppiaineiden tasokurssien poistaminen, jota vasemmisto ajoi ponnekkaasti.¹⁵³ Tasokurssit olivat eräänlainen jäännös vanhasta rinnakkaiskoulujärjestelmästä. Oppilaat jaettiin eritasoisin ryhmiin kielissä ja matematiikassa. Kaikista suppein kurssi ei antanut jatko-opintomahdollisuutta lukioon, sillä se vastasi ikään kuin vanhaa kansakoulua.¹⁵⁴

VKTS:n tasa-arvoajattelu tiivistyy säätiön kokouksessa vuonna 1978 hyväksytyssä Koulutus ja opetuspoliittisessa toiminatasuunnitelmassa. Vallitsevasta tasa-arvo käsityksestä ja sen seurauksista todetaan:

*Virallisen koulutuspolitiikan tavoitteita leimaa väärinymmärretty tasa-arvoideologia ja siitä johdettu tasapäisyyden aate sekä avoin pyrkimys vapautua luonnollisesta kilpailusta. Seurauksena on henkinen ja aineellinen kilpailukyvyttömyys.*¹⁵⁵

Puhe väärinymmäretystä tasa-arvosta esiintyi VKTS:n keskustelussa hyvin laajasti. Väärinymmäretyllä tasa-arvoideologialla tarkoitettiin vasemmiston oletettua pyrkimystä taata kaikille yhtäläiset jatko-opintomahdollisuudet keskiasteelle helpottamalla oppisisältöjä ja arvostelua niin, että yhä useampi saavuttaisi saman tason oppimistuloksissa. Yhtenä polkuna tähän olisi kielissä ja matemaattisissa aineissa käytettyjen tasokurssien poistaminen. Tasokursseista luopumista perusteltiin sillä tosiasialla, että monet oppilaat valitsivat lyhytnäköisesti mahdollisimman helppoja kurssivalintoja ja tällä tavoin

¹⁵² Rinne & Vuorio-Lehti 1996, 37 - 38.

¹⁵³ Kielissä ja matemaattisissa aineissa käytössä olleet tasokurssit jakautuivat laajaan kurssiin, keskikurssiin ja suppeaan kurssiin, joista oppilas suoritti tasonsa mukaiseksi arvioidun kurssin.

¹⁵⁴ Kettunen 2012, 39.

¹⁵⁵ KA, VKTS-arkisto, Kansio 1. Koulutus- ja opetuspoliittinen toimintasuunnitelma vuodelle 1979-1980.

heikensivät omia jatkokoulutusmahdollisuuksiaan. Tasokurssien ongelmista oli hallituspuolueissa varsin laaja yhteinen näkemys ja toinen opetusministeri SKDL:n Kalevi Kivistö vaati vuonna 1978 tasokurssien pikaista poistamista. Tasokurssien nähtiin uhkaavan koko koulu-uudistuksen perusajatusta.¹⁵⁶

Kouluhallitus toi tasokurssien ongelmat esiin vuoden 1978 kehittämissuunnitelmassaan, mutta ei suoraan esittänyt niistä luopumista.¹⁵⁷ Vuonna 1979 valtioneuvosto teki kuitenkin esityksen, jossa peruskoulua uudistettaisiin siten, että tasokursseista luovutaan ja ne korvattaisiin opetusryhmien sisäisellä eriyttämisellä. Lopullisesti tasokursseista luovuttiin vuonna 1985 annetuissa valtakunnallisen opetussuunnitelman perusteissa.¹⁵⁸ Tarkoituksena oli turvata kaikille 1986 peruskoulunsa päättäneille yleinen jatko-opintokelpoisuus¹⁵⁹ VKTS:n suhde tasokursseihin oli ristiriitainen. Toisaalta niiden ongelma helppojen kurssivalintojen mahdollistajana tunnustettiin erityisesti VKTS:n opettajajäsenten keskuudessa, mutta samalla vanhasta oppikouluväen tottumuksesta ja elinkeinoelämän vaatimuksesta niistä ei olisi haluttu luopua.

VKTS:ssä korostettiin yhtä lailla kilpailun ja lahjakkuuserojen merkitystä positiivisena asiana. Puhuttiin ”kansallisen lahjakkuuspotentiaalin hyväksikäytöstä”, jolla tarkoitettiin seurantaryhmän johtaja Manu Rengon määritelmän mukaan ”maan tulevan henkisen, taloudellisen ja poliittisen johdon” riittävästä koulutustasosta huolehtimista.¹⁶⁰ VKTS:ssä kannettiin huolta siitä, että kaikki huomio kiinnitettäisiin heikoimpien oppilaiden tukemiseen ja samalla laiminlyötäisiin keskivertaista paremmin menestyvien oppilaiden mahdollisuus saada tasonsa mukaista opetusta ja saavuttaa kykyjensä mukaisia oppimistuloksia. Pelättiin siis, että peruskoulu kannustaa keskinkertaisuuteen, mikä näkyisi ennen pitkää myös Suomen kilpailukyvyyn heikentymisenä. Ajattelu oli hyvin samankaltaista, mitä Milton Friedman kirjoitti koulutuksesta kirjassaan *Vapaus valita*. Lahjakkaille ei saisi asettaa keinotekoisia esteitä tai hidasteita vaan ihmisen kuluu saada tavoitella vapaasti tasonsa mukaisia oppimistuloksia. Friedman piti tosin myös täydellistä

¹⁵⁶ Rinne & Vuorio-Lehti, 1996, 69 - 71.

¹⁵⁷ Kouluhallitus 1978, 30 - 35.

¹⁵⁸ Numminen 2020, 363.

¹⁵⁹ Rinne & Vuorio-Lehti, 1996, 73.

¹⁶⁰ KA, VKTS-arkisto, kansio 3. Koulutuspolitiikan avainkysymyksiä elinkeinoelämän edellytyksiin ja kehityksiin.

mahdollisuuksien tasa-arvoa lopulta mahdottomana ihmisten erilaisten tavoitteiden ja halujen vuoksi.¹⁶¹

Keskustelu erityisen lahjakkaiden oppilaiden asemasta oli yksi 80-luvun koulukeskustelun pääaiheista. VKTS:ssä lahjakkaiden oppilaiden puolustaminen oli tärkeä päämäärä koko vuosikymmenen. Vuonna 1983 muistiossa ajatus tiivistettiin:

Myös lahjakkaille ja edistyneille taattava liikkumavaraa, ei vain tukiopetusta tarvitseville.....Kansakunnan henkisten resurssien turvaamiseksi hyväksytään yksilön oikeus mahdollisimman tulokselliseen opiskeluun.....luodaan perusta myönteisen ja motivoivan ilmapiirin syntyminen yksilön ja koulun työhön.¹⁶²

Vuonna 1987 pääministeriksi noussut ja kokoomuksen pitkän oppositiotaipaleen päättänyt Harri Holkeri aiheutti heti kiivaan keskustelun rehtorien syyspäivillä pitämällään puheella, jossa hän kutsui yritystä kouluttaa koko väestö korkealle peruskoulutustasolle ”toivottomaksi yritykseksi”. Se tarkoittaisi resurssien hukkaan heittämistä ja koulutustason laskua sen sijaan että voimavaroja osoitettaisiin lahjakkaiden koulutukseen kansainvälisen huipun tasolle.¹⁶³ Holkerin kannanotto sai kritiikkiä hallituskumppani SDP:ltä ja jopa joiltakin oman puolueen jäseniltä. Holkerin puheita kritisoitiin elitistisiksi. Elinkeinoelämän valtuuskunta EVA julkaisi kuitenkin vuonna 1988 tutkimuksen, jossa kartoitettiin peruskoulun, keskiasteen ja korkeakoulun opettajien näkemyksiä. Tuloksen mukaan 90 % opettajista vaati parempia edellytyksiä lahjakkaiden lasten huomioimiselle. Tulokset tukivat Holkerin vuotta aiemmin esittämää kantaa ja samalla tutkimuksessa korostettiin kiristyvän kansainvälisen kilpailun vaikutusta ja kehityksen väistämättömyyttä.¹⁶⁴

Eräs näkökulma koulutuksen tasa-arvo kysymyksessä oli kysymys oppilaiden sukupuolen vaikutuksesta koulumenestykseen. Näkökulma ei ollut niin hallitseva kuin oppilaiden sosiaalisen taustan vaikutusta korostava lähestymistapa ja se oltiinkin huomioitu lähinnä poikien taipumuksena valita alempia tasokursseja.¹⁶⁵ Kouluhallitus huomioi sukupuolten tasa-arvon varsin lyhyesti kehittämissuunnitelmassaan vuonna 1982, jossa tyttöjen ja poikien

¹⁶¹ Friedman, 1982. 157 - 162.

¹⁶² KA, VKTS-arkisto, kansio 4. Muistio 10.1.1983.

¹⁶³ Rinne & Vuorio-Lehti, 1996, 113 - 115.

¹⁶⁴ Rinne, Vuorio-Lehti, 1996, 116 - 118.

¹⁶⁵ Rinne, Vuorio-Lehti, 1996, 119.

eriasteinen kiinnostus koulunkäyntiin kerrotaan otettavan huomioon opetussuunnitelmia kehitettäessä.¹⁶⁶ Myöskään VKTS:ssä tasa-arvon tarkastelu sukupuolen kautta ei ollut kovinkaan merkittävässä roolissa, eikä siitä muodostunut säätiössä kovinkaan yhtenevää näkemystä. 1980-luvun aikana huomiota kiinnitettiin lukioden tyttöistymiseen. Samalla myös lukion käyvien nuorten osuus koko ikäluokasta kasvoi. Lukioon hakeutuvien suuri määrä olikin VKTS:n yleisen näkemyksen mukaan suuri ongelma siksi, että se aiheuttaa ”hukkakoulutusta”, sillä kaikille opiskelijoille ei löydy paikkaa korkeakouluista.

On syytä huomata, että VKTS oli jäsenistöltään hyvin miesvaltainen. Tämä yhdistettynä säätiön yleiseen arvokonservatiivisuuteen voisi luoda ennakkokäsityksen, että säätiössä koulutuksen ja sitä kautta yhteiskunnan naisvaltaistuminen nähtiin suureksi ongelmaksi. VKTS:ssä vallitsi näkemys siitä, että ensisijaisesti yksilöiden ominaisuudet vaikuttavat koulutusvalintoihin ja sukupuoli oli yksi tällainen ominaisuus. Näin ollen eri sukupuolten hakeutuminen eri aloille nähtiin vain luonnollisena asiana. Kuitenkin koulutustasovaatimukset kasvoivat myös naisvaltaisilla aloilla, joten tyttöjenkin kouluttautumista entistä pidemmälle ja naisten osallistumista työelämään pidettiin pääasiassa itsestään selvyytenä. Kansanedustaja ja VKTS:n jäsen Sinikka Karhuvaara pohti lukion kehittämistä koskevassa muistiossaan sukupuolivinouman voimistumista lukioon hakeutuvissa nuorissa. Hän katsoi, että vinouman korjaaminen minkäänlaisilla sukupuolikiintiöillä olisi väärä ratkaisu. Ratkaisuna olisi pikemminkin heikommin menestyvien ohjaaminen suoraan ammattikouluun sukupuoleen katsomatta.¹⁶⁷ Näin vältettäisiin myös ”hukkakoulutus”, jota Karhuvaara muiden VKTS:n jäsenten tavoin pelkäsi.¹⁶⁸ Toisaalta VKTS:n lukioryhmän jäsen, kouluhallituksen entinen ylitarkastaja Heikki Hirvinen totesi, että sukupuolivinouma ei olisi työelämän ja resurssien optimaalisen käytön kannalta kestävä, vaan täytyisi löytää keinoja, joilla motivoida poikia lukio-opintoihin entistä enemmän.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Kouluhallitus 1982, 18.

¹⁶⁷ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Sinikka Karhuvaaran muistio: Lukion kehittämisestä 29.11.1981.

¹⁶⁸ KA, VKTS-arkisto, kansio 7. Sinikka Karhuvaara: Lukiolaki: Sisällöstä ja eduskuntakäsittelystä 30.10.1982.

¹⁶⁹ KA, VKTS-arkisto, kansio 4. Heikki Hirvisen muistio 10.1.1983.

3.3 Koulutuksen vapaus ja tulevaisuuden koulutustarpeet

Pääministeri Harri Holkeri määritteli vuonna 1987 ”todelliseksi koulutuksen tasa-arvon mittariksi sen, miten yksilöllä on mahdollisuus saada lahjojaan vastaavaa opetusta”.¹⁷⁰ Holkeri edusti puhtaimmillaan 1980-luvun mittaan voimistunutta näkemystä, jonka mukaan koulutuksellinen tasa-arvo ei olisikaan yhteiskunnallisiksi tulkittujen erojen tasoittamista, mikä oli ollut 1960- ja 1970-luvun koulu-uudistusten lähtökohta, vaan yksilön mahdollisuuksia edetä opinnoissaan kykyjensä mukaista tahtia. Sirkka Ahonen katsoo, että 1980-luvulla käynnistynyttä suomalaista peruskoulupolitiikka voi kutsua perustelluksi uusliberalistiseksi.¹⁷¹ Uusliberalistinen koulutuspolitiikka perustui yksilön menestyksen ihanteelle. Keskiöön asetettiin tutkintojen ylikansallinen vaihdettavuus, vertailtavuus ja mitattavuus. Lisäksi korostettiin kilpailua, arviointia ja vertailua sekä teknillis-matemaattisten aineiden tärkeyttä yli muiden aineiden.¹⁷² Sosiaalidemokraatit, muuttivat koulutuspoliittista linjaansa myönteisemmäksi muun muassa yksilöllisyyttä kohtaan ja samalla puolueen piti luoda uusi näkemys nousevaan tietoyhteiskuntaan. Ylipäätään vasemmisto-oikeisto-jako politiikassa heikkeni. Holkerin hallituksen koulutuspoliittisessa selonteossa korostui näkemys koulutuksen merkityksestä kansallisen kilpailukyvyyn välineenä, vaatimus koulujen toiminnan tehostamisesta, tulostavuuksista, yksityistäminen ja vanhempien osallistuminen koulujen toimintaan. Janne Varjo katsoo, että selonteko edusti selvää siirtymää yhteiskunnallista tasa-arvoa ja demokraattista hyvinvointivaltiota ajaneesta koulutuspolitiikasta kohti OECD:n vaalimaan koulutuksen ja talouden yhteyttä korostavaan ajatteluun. Toisaalta Varjo katsoo, että OECD:n oma linja muuttui vasta 1980-luvulla taloudellisia teemoja korostavaksi.¹⁷³

Varsinaisesti uusliberalismin vaikutus koulutuspolitiikkaan alkoi näkyä Suomessa erityisesti 1990-luvulla, jolloin lama pakotti rankkoihin säästöihin myös koulutuksessa. Muutos oli kuitenkin alkanut jo 1980-luvun puolella. Risto Rinne on määritellyt kymmenen tunnuspiirrettä uusliberalismista Suomen koulutuspolitiikassa 1980-luvun lopulta alkaen.

¹⁷⁰ Kettunen 2012, 46 - 48.

¹⁷¹ Rinne 2012, 370.

¹⁷² Suoranta 2008, 70 - 71.

¹⁷³ Varjo 2007, 105 - 106.

TAULUKKO 4. Uusliberalistisen koulutuspolitiikan tunnuspiirteitä

vanhempien oikeus vapaaseen kouluvalintaan ja koulupiirien väljentäminen
koulujen kilpailuttaminen, profilointi ja markkinointi
normiohjauksen vähentäminen
koulujen managerialisointi rehtorin asemaa vahvistamalla
koulujen päätösvallan lisääminen
opetussuunnitelmakysymyksissä
rahoitusperustan muutos ja määrärahojen karsiminen
tulosvastuullisuuden korostaminen ja laatukoulujen palkitseminen
jatkuva arviointi ja arviointijärjestelmän luominen sitä varten
erikoiskouluja lahjakkaille
koulujen yksityistäminen ja ulkopuolinen rahoitus

Lähde: Rinne 2012, 370-371.

Vapaan koulutuksen tukisäätiössä uusliberalistinen henki näkyi jo 1980-luvun alusta lähtien. Säätiö tavoitteli toiminnallaan useimpia Rinteen määrittelemien uusliberalististen piirteiden kaltaisia muutoksia koulutukseen. VKTS:n toiminta lähti liikkeelle 1970-luvulla epäonnistuneella taistelulla vanhojen yksityisoppikoulujen säilyttämisen puolesta. 1980-luvulle tultaessa erilliskoulukeskustelun uudelleen synnyttämiseen nähtiin mahdollisuuksia tosin nyt hieman uudesta tilanteesta, sillä 1970-luvulla vallinneen radikaalin tasa-arvon piirteitä saaneen koulutuspolitiikan tilalle oli nyt yhteiskunnassa laajempaakin halua luoda yksilöllisempiä koulutusratkaisuja. Vielä 1970-1980-lukujen taitteessa uusliberalistista koulutuspolitiikka (ja muutakin politiikkaa) tavoittelevat olivat toisinajattelijoita erityisesti Suomessa. 1980-luvulla hyvinvointivaltiota kritisoiva keskustelu alkoi Suomessakin, mutta yksittäisistä kotimaisista teemoista ja ilman tietoista kytköstä kansainväliseen oikeistoliberalistiseen keskusteluun. Tuolloin korostettiin hyvinvointivaltion kalleutta ja vaadittiin suurempaa yksilöllistä vapautta tehdä valintoja.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Ahonen 2003, 162 - 163.

VKTS:n ylläpitämän diskurssin voi nähdä osana varhaista oikeistoliberaalin ajattelutavan esiintuloa Suomessa.

VKTS:n seurantaryhmän johtaja Manu Renko määritteli jo vuonna 1975 säätiön keskeisimpien tehtävien joukkoon ”tuhlailevan, yksipuolisen, impulsiivisen ja pakonomaisen koulutuspolitiikan” estämisen, sillä se uhkasi vaarantaa ”suomalaisen yhteiskunta- ja elinkeinoelämän häiriötöntä kehittämistä.”¹⁷⁵ Renko totesi myös toisessa samana vuonna laatimassaan muistiossa, että vanhemmilla kuuluisi olla vastuu ja valta valita lapselleen koulu myös virallisten vaihtoehtojen ulkopuolelta. Hän myös muistutti, että uusi peruskoulu ei ole ”kaikille pakollinen peruskoulu” sillä Suomessa ei ole koulupakkoa vaan vuodesta 1921 voimassa ollut oppivelvollisuus. Hän kantoi huolta vaihtoehtoisten koulujen asemasta, mainiten erityisesti kristilliset koulut ja steiner-koulut.¹⁷⁶

Toukokuussa 1983 VKTS järjesti jäsenilleen ja sidoshenkilöilleen seminaarin ”Yleissivistävän koulun kehittäminen 1980-luvulla, jossa pohdittiin uutta määritelmää yleissivistävälle koulutukselle. Seminaari koostui neljästä työryhmäkeskustelusta, joiden aiheina oli koulutustavoitteiden painottaminen, lukion lukusuunnitelma, päätösvallan delegointi paikallishallinnossa ja tuntikehys.

Koulutustavoitteiden painotusta käsitellyt ryhmä, jota johti professori Matti Peltonen, antoi yleissivistävälle koulutukselle kaksi perustehtävää: ”siirtää uudelle sukupolvelle kulttuuriperinnön pysyvät yleisinhimilliset ainekset ja toisaalta herätettävä nuori sukupolvi oivaltamaan, että elämän olosuhteet muuttuvat jatkuvasti ja että ihmisen on pystyttävä joustavasti sopeutumaan tähän jatkuvaan muutokseen”. Samalla korostettiin muutosmyönteisyyttä kasvatustavoitteena, esimerkiksi kansainvälisyysmyönteisellä asennekasvatuksella ja optimismin luomista tulevaisuuden suhteen. Keskustelun pohjalta luotiin kymmenen kohdan lista koulutuksen periaatteiksi ja tavoitteiksi.

¹⁷⁵ KA, VKTS-arkisto. Manu Rengon muistio 8.8.1975.

¹⁷⁶ KA, VKTS-arkisto. Manu Rengon muistio 18.4.1975.

TAULUKKO 5. VKTS:n koulutuspolitiikan periaatteet ja tavoitteet 1980-luvulla

1. Peruskoulu turvattava 9-vuotisena kouluna - jokaiselle kykyjensä mukaiset opiskelumahdollisuudet
2. Opiskelutulosten oltava riittävän erilaisia – muuten tuhoaa motivaation ja estää henkisten resurssien dynaamisen kehittämisen
3. Opetussuunnitelmiin enemmän joustoa ja arviointia on käytettävä oppimista tukevana ja kannustavana tekijänä
4. Kansainvälistyminen, vieraiden kielten tarjontaa monipuolistettava
5. Tasokurssien purkautuessa vastaavat resurssit turvattava kumuloituvissa aineissa (matematiikka, kielet)
6. Lukion lukusuunnitelmaa kehitettävä, suuntautumisvaihtoehtoja lisää, pakollisten aineiden vähentäminen
7. Ylioppilastutkinto turvattava
8. Korkeakoulujen aloitustaso turvattava vaativan kansainvälisen tason kestäväälle tasolle
9. Teknologian kehityksen muutos sisällytettävä peruskoulun ja lukion opetusohjelmaan sekä yleisinhimillisten, pysyväisluonteisten arvojen omaksumisen kautta myönteinen suhtautuminen olosuhteiden muutoksiin.
10. Optimistinen asenne elämään ja tulevaisuuteen kaikessa koulutuksessa

Lähde: KA, VKTS-arkisto, kansio 4. Yleissivistävän koulun kehittäminen, seminaarimuistio 3.6.1983.

Keskusteluissa korostettiin erityisesti tulosvastuullisuuden lisäämistä kouluissa. Asia tiivistettiin sanoilla ”koulu ei ole oleskelupaikka vaan opiskelupaikka.” Korostetun roolin sai myös matemaattis-luonnontieteellisten aineiden ja tekniikan käsittäminen yleissivistävinä aineina, joiden tärkeyttä yhteiskunnan tulevalle kehitykselle ei oltu vielä ymmärretty. Eräs käytännön hanke, jota VKTS tässä kysymyksessä edisti, oli luonnontieteellisen lukion perustaminen Helsingin Meilahteen. Erikoislukion tarkoituksena oli vastata yliopistojen ja teknisten korkeakoulujen matemaattis-luonnontieteellisiä aineita korostaneisiin opiskelijavalintaperusteisiin. Hankkeen alullepanija oli Paraisten lukion rehtori Jukka O. Mattila, joka oli kysynyt Teollisuuden koulutusvaliokunnan puheenjohtaja ja VKTS-aktiivi Heikki Hirviseltä, voisiko Teollisuuden koulutusvaliokunta tehdä hankkeen tueksi selvityksen niistä aloista, joilla tulevaisuudessa tarvittaisiin luonnontieteellistä osaamista.¹⁷⁷ Hirvinen suostui ja välitti

¹⁷⁷ KA, VKTS-arkisto, kansio 3. Jukka O. Mattilan kirje Heikki Hirviselle 25.3.1987.

samalla ajatuksen luonnontieteellisen lukion perustamisesta VKTS:n toiminnanjohtaja Jaakko Aholle. VKTS:n rooliksi tuli koota neuvotteluryhmä käsittelemään Luonnontieteellisen lukion hanketta.¹⁷⁸ Hanke eteni ja toteutui myöhemmin 1990-luvulla, VKTS:n toiminnan jo lakattua.¹⁷⁹

Vaikka VKTS painotti matemaattis-luonnontieteellisten aineiden merkitystä tulevaisuuden haasteiden kannalta keskeisinä oppiaineina, se myös epäsuorasti painotti humanististen aineiden merkitystä osana pysyvien inhimillisten arvojen opetusta. Huolta kannettiin lahjakkaimpien oppilaiden turhautumisesta liian helppoon opetukseen sekä painotettiin koululta sopeutumiskykyä ja optimistista asennetta kansainvälistymistä ja yhteiskunnan muutoksia kohtaan.¹⁸⁰ Vaikka VKTS:tä voi luonnehtia arvokonservatiiviseksi toimijaksi ei siellä suhtauduttu kansainvälisyyteen suinkaan epäluuloisesti, vaan sitä pidettiin Suomen kehityksen ja taloudellisen hyvinvoinnin edellytyksenä. Säätiössä uskottiin, että merkittävässä roolissa kansainvälistymisessä olisi Suomen mukaanpääsy läntisen Euroopan integraatioon. VKTS:n toiminnanjohtaja Jaakko Ahon pitämässä radioesitelmässä *"Historiamme ja henkinen valmiutemme"* vuodelta 1988, painotettiin vahvasti Suomen mukaan pääsyn tärkeyttä Euroopan taloudelliseen integraatiokehitykseen.¹⁸¹ Mielenkiintoista on, että hän nosti esitelmässään useasti esiin fennomaani J.V. Snellmanin, joka hänen tulkintansa mukaan oli omana aikanaan sekä vahvasti isänmaallinen, mutta myös yleiseurooppalaiseen kehitykseen avoimesti suhtautuva. Ahon mukaan *"Snellman eurooppalaisena näkijänä oli osoittamassa kehityksen latua omalle heimolleen"*¹⁸²

Toiminnanjohtaja Aho pohti esitelmässään, että Snellmanin tavoin myös nyt Suomen on väistämättä kuljettava yleiseurooppalaisen kehityksen mukana.

"Euroopan yhdentymisessä on kyse johdonmukaisesta ja välttämättömästä asioiden kulusta. Vaihtoehto sille olisi yhteiskunnallisen kehityksen pysähtyminen ja ajan mittaan radikaali taantuminen. Olemme siinä mukana onneksemme - meidän on vain kyettävä pysymään siinä henkisesti kokonaisina - tähän tarvitsemme edelleen omat kansalliset

¹⁷⁸ KA, VKTS-arkisto, kansio 3. Jaakko Ahon päiväämätön kirje Meilahden lukion rehtori Liisa-Rinteelle ja Heikki Hirviselle.

¹⁷⁹ HS, 10.11.1994.

¹⁸⁰ KA, VKTS-arkisto, kansio 4. Yleissivistävän koulun kehittäminen, seminaarimuistio 3.6.1983.

¹⁸¹ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Jaakko Ahon radioesitelmä *"Historiamme ja henkinen valmiutemme"* ohjelmasarjassa *"Suomi muuttuvassa maailmassa"* 22.8.1988. Esitetty 2.10.1988. VKTS:n jäsenet eivät normaalisti esiintyneet julkisuudessa säätiön edustajina, mutta tämä tapaus on harvinainen poikkeus. Muut ohjelmasarjassa esiintyneet olivat professori Juha Pentikäinen, STK:n Heikki Hirvinen, akateemikko Matti Kuusi ja toimitusjohtaja Riitta Tanninen.

¹⁸² *ibid.*

instituutiomme”. Hän jatkoi: “Riittävätkö kansallisvaltion varassa hankkimamme henkiset valmiudet uudessa tilanteessa siten, että voimme kehittyä tästä edelleen henkisesti korkeampaan tasoon suomalaisina eurooppalaisina”.¹⁸³

Ahon näkemykset ovat hyvin samanlaisia kuin rehtori ja VKTS:n jäsen Antero Penttilän EVA-päivien puheenvuorossa, joka julkaistiin EVA:n raportissa *Riittääkö suomalaisten osaaminen* vuonna 1988. Penttilä katsoi, että suomalaisen koulun on väistämättä kehityttävä yhdentyvässä Euroopassa samaan suuntaan kuin Keski-Euroopan koulujen, joissa korostuu niin koulujen kuin oppilaiden keskinäinen kilpailu, vanhempien valta valita lapsilleen haluamansa koulu ja tulosvastuu. Samalla hän korosti kansallisen identiteetin ylläpitämisen tärkeyttä vastapainona ”vääränlaiselle kansainvälistymiselle”¹⁸⁴

Edellä mainituissa esimerkeissä Aho ja Penttilä pyrkivät esittämään, että Euroopan integraation ja taloudellisen kilpailun lisääntymisen täytyisi näkyä enemmän suomalaisessa koulutuksessa. Aho tietoisesti hyväksikäytti historiaa argumenttinsa tukena korostaessaan Snellmanin eurooppalaisuutta perustellessaan tämän aikana syntyneen kansallisvaltiodiskurssin ja puhujien tulevaisuuden väistämättömäksi kehityskuluksi näkemän Euroopan integraation yhteensovitettavuutta. Kansainvälistyminen nähtiin hyväksi asiaksi, kunhan kyseessä ei ollut vasemmistolaiseksi katsottu kansallista identiteettiä vieroksuva kansainvälistyminen.

VKTS:n toiminnassa 1980-luvun aikana oli vahvaa halua saada Suomi osaksi yhdentyvän Euroopan kehitystä, jonka ennakoitiin vain vahvistuvan lähitulevaisuudessa. Sen vuoksi oli tärkeää, että myös suomalainen koulutus oli kansainvälisesti kilpailukykyistä. Tämä on varsin ymmärrettävää ottaen huomioon VKTS:n taustalla vaikuttaneet elinkeinoelämän toimijat.

¹⁸³ KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Jaakko Ahon radioesitelmä: Suomi muuttuvassa maailmassa 22.8.1988.

¹⁸⁴ EVA 1988, 34-35.

4. Toiminnan loppu

4.1 EVA:n rahahana sulkeutuu

Vapaan koulutuksen tukisäätiö oli olemassa vuosina 1973-1991. Säätiön toiminta kehittyi alkuvuosien kriisitunnelmista ja radikaalin koulutuspolitiikan torjunnasta kohti tulevaisuuden koulun hahmottelua elinkeinoelämän tarpeet huomioiden. Käännekohtana kohti VKTS:n toiminnan loppua voi nähdä Holkerin hallituksen muodostamisen ja kokoomuksen oppositiotaipaleen päättymisen vuonna 1987. VKTS:n kaltaiselle piilossa olevalle taustavaikuttajalle ei ollut enää entisenlaista tarvetta, sillä oikeistolaista koulutuspolitiikkaa saattoi nyt toteuttaa jo täysin avoimesti. Myöskään entiset uhkakuvat demokratian vaarantumisesta, joilla VKTS haali jäseniä 1970-luvulla, eivät enää 1980-luvun lopulla tuntuneet relevanteilta. Toiminnan painopiste siirtyi loppua kohden peruskoulutuksesta ammatilliseen koulutukseen, ylioppilastutkinnon puolustamiseen ja erikoislukioiden asian ajamiseen.¹⁸⁵

VKTS:n toiminta oli hyvin riippuvaista EVA:n perusrahoituksesta, joka oli pysynyt vuosien saatossa hyvin vakaana. Vuonna 1988 EVA:n rahoituksen osuus oli 45 % säätiön vuotuisesta rahoituksesta. Vuonna 1990 EVA päätti pienentää perusrahoitustaan lähes puoleen entisestä, mikä käytännössä johti VKTS:n toiminnan lakkaamiseen.¹⁸⁶ Maiju Wuokko katsoo EVAn perimmäisenä tavoitteena olleen vasemmistovaaran torjuminen rakentamalla konsensusta sosiaalidemokraattien ja porvarien välille. Sosiaalidemokraattien muuntuminen markkinamyönteisemmäksi konkretisoitui Holkerin sinipunahallituksessa.¹⁸⁷ Vasemmistovaara oli poistunut ja uusliberalistista politiikkaa saattoi edistää nyt sosiaalidemokraattien tuella.¹⁸⁸ Tämä vaikutti osaltaan siihen, että EVA muutti toimintasuunnitelmiaan ja karsi rahoitustaan VKTS:n kaltaisilta toimijoilta. Tuki väheni myös KTTS:lle ja SYT:lle. EVAn toimitusjohtaja Kauko Sipponen linjasi vuonna 1988,

¹⁸⁵ KA, VKTS-arkisto, kansio 8, Toiminnan painopistekysymyksistä. 18.5.1989.

¹⁸⁶ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Jaakko Ahon kirje Juhani Kolehmaiselle ja Yrjö Pessille. 16.2.1990.

¹⁸⁷ Sosiaalidemokraattien mukautumisesta uusliberalismiin on kirjoittanut muun muassa Jenny Andersson. Ks. esim. Andersson 2020, 87 - 107.

¹⁸⁸ Wuokko 2016, 153 - 157.

että yhteistyöorganisaatioiden toimintaa ”pitäisi suunnata uudelleen”.¹⁸⁹ Lisäksi koko toiminnan jatkamisen mielekkyyttä tulisi arvioida lähitulevaisuudessa.¹⁹⁰

TAULUKKO 6. VKTS:n rahoituksen jakautuminen vuonna 1989

Perusrahoitus (EVA) n. 45%
Eri rahastot n. 30%
Toimenpiderahat eri yhteisöiltä n.20%
Yrityksiltä n. 5%
Toimintakulut edellisinä vuosina 500.000-550.000 markkaa

Lähde: KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Toiminnan pääsisällöstä ja järjestämisestä.

VKTS pyrki loppuun asti pitämään toimintansa käynnissä etsimällä säätiölle lisää yksityisiä rahoittajia, mutta menestys oli aiempaa heikompaa. Toisaalta myös säätiön sisältä alkoi kuulua mielipiteitä, joissa säätiön toimintaa vaadittiin lopetettavaksi.¹⁹¹ Vuonna 1991 VKTS:n kanssa yhdistyi Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö jonka tuen EVA oli lakkauttanut.¹⁹² Tämä yhteistyö ei kuitenkaan kantanut pitkälle, sillä myös VKTS:n toiminta loppui vuoden 1991 aikana samasta syytä. Tuen loppumisen syyksi voi nähdä yleispoliittiset ja koulutuspoliittiset muutokset, joiden takia VKTS:n kaltaisten yhteistyöorganisaatioiden toimintaa ei pidetty enää rahoittamisen arvoisena.

Kuinka hyvin EVA:ssa ja muissa VKTS:n rahoittajissa lopulta tunnettiin säätiön tavoitteita ja oltiin perillä sen toiminnasta? Säätiön yhtä rahoittajaa Sotavahinkoyhdistyksen säätiötä

¹⁸⁹ KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto. Muistio KTTS:n toiminnasta. 21.10.1988.

¹⁹⁰ KA, Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto. Talousarvio vuodelle 1989.

¹⁹¹ KA, VKTS-arkisto, kansio 2. Jaakko Ahon kirje, Matti Peltoselle, Erkki Pystyselle, Manu Rengolle ja Antero Penttilälle. 16.2.1990.

¹⁹² KA, VKTS-arkisto, kansio 8. Toimintatilanne 8.2.1991.

tutkinut Jari Leskinen katsoo, että rahoittajat tiesivät yleisesti varsin hyvin VKTS:n toiminnasta, olihan esimerkiksi Sotavahinkoyhdistyksen säätiön puheenjohtaja Filip Pettersson ollut vuosina 1978-1983 VKTS:n valtuuskunnan puheenjohtaja. Leskinen katsoo, että myös EVA:ssa oltiin jatkuvasti perillä VKTS:n toiminnasta. EVA:n entinen toimitusjohtaja Max Jakobson piti VKTS:n toimintaa erittäin tärkeänä, sillä EVA:lla ei ollut henkilöstöä, joka olisi voinut samalla lailla keskittyä koulutuspolitiikan kysymyksiin. Manu Renko kävi Jakobsonin mukaan vähintään joka toinen kuukausi antamassa selostuksia koulutuspolitiikan sen hetkisen tilanteen kehityksestä ja miten ajankohtaisiin asioihin tulisi reagoida.¹⁹³

4.2 1990-luvun koulutuspolitiikka

VKTS:n koulutuspoliittisia tavoitteita olivat valinnanvapauden, erikoistumisen ja tuloshakuisuuden sekä ylipäätään vallitsevan tasa-arvokäsityksen muuttaminen. Näiden tavoitteiden toteutumista tarkasteltaessa on syytä ottaa esiin 1990-luvulla tapahtunut koulutuspoliittisen puhetavan muutos, joka monin tavoin vastaa niitä puhetapoja ja tavoitteidenasetteluja, joita VKTS ajoi mukaan koulutuspoliittiseen keskusteluun jo 1970- ja 1980-luvuilla. 1990-luvun alussa painotettiin voimakkaasti ja yksimielisesti oppilaiden ja vanhempien valinnanvapautta ja yksilöllisyyttä. Tästä seurasi kilpailun merkityksen korostuminen koulutuksen markkinoinnissa. Vallassa ollut Esko Ahon porvarihallitus käytti lamaa pakottavana syynä hajauttaa koulutuspoliittista päätösvaltaa ja vastuuta. On huomioitavaa, että kokoomus piti opetusministerin salkkua hallussaan niin Ahon porvarihallituksessa, kuin Lipposen sinipunahallituksessa. Näin hallituksen koulutuspoliittinen linja henkilöityi helposti kokoomuslaiseen opetusministeriin.¹⁹⁴

VKTS:llä oli EVA:n kautta vahva yhteys myös Suomen Työnantajain Keskusliittoon (STK). STK:lla oli edustaja VKTS:n kaikissa keskeisissä toimintaryhmissä. STK:n alainen teollisuuden koulutusvaliokunta tuotti 1980-luvun aikana joukon koulutuspoliittisia

¹⁹³ Leskinen, 2004, 435.

¹⁹⁴ Varjo 2007, 241 - 242.

pamfletteja¹⁹⁵, joilla Sirkka Ahonen ja Janne Varjo katsovat olleen suuri vaikutus opetusministeriön ja opetushallituksen linjauksiin 1990-luvulla.¹⁹⁶ Koulutusvaliokunnan jäsenenä ja pamflettien kirjoittajina oli useita VKTS:ssä mukana olleita henkilöitä muun muassa professori Matti Peltonen ja STK:n apulaisjohtaja Heikki Hirvinen. Julkaisuissa toivottiin erityisesti peruskoulun ja lukion osalta teknologisen kehityksen parempaa huomioimista sekä tavoitteellisuuden ja tuloksellisuuden nostamista opetuksen keskiöön kilpailukyvyn nimissä.¹⁹⁷ Laadukkaaseen koulutukseen päästäisiin vain, kun huolehdittaisiin yksilön oikeudesta saada edellytystensä mukaista koulutusta. Peruskoulun vaadittiin entistä enemmän yksilöllisyyttä, varhaisempia valinainaineita ja suuntautumismahdollisuuksia. Samalla myös toivottiin takaisin tasoryhmien kaltaista jaottelua.¹⁹⁸

Sirkka Ahonen huomioi, että pamfleteissa nousee esiin Yhdysvalloista peräisin olevan *quality - equality*-ristiriita, eli kysymys siitä, tulisiko tasa-arvosta tinkiä opetuksen laadun turvaamiseksi ja parantamiseksi. Puheen tulosvastuullisuuden lisäämisestä Ahonen katsoo tulleen pamflettien myötävaikutuksella osaksi opetuslallekin ulottunutta uutta hallintotapaa *New Public Managementia*.¹⁹⁹ Ahonen näkee, että pamfleteissa esiintyvä sanasto, jossa koulutus nähtiin palvelutuotteen kaltaisena hyödykkeenä ja oppilaat ja vanhemmat asiakkaina edusti puhtaasti oikeistoliberaalia näkemystä. Sen sijaan puheet paluusta takaisin koulutuksen perusasioihin olivat merkkejä pedagogisesta konservatismista, joka oli tuttua peruskoulu-uudistuksen alkuaikojen vastustajilta.²⁰⁰ VKTS:llä ei voi osoittaa olleen suoranaista roolia pamflettien synnyssä, vaikka ne olivatkin osin samojen henkilöiden harjoittamaa vaikutustoimintaa. Pamfletit ja niiden Ahosen ja Varjon esittämä merkittävyys saa myös kyseenalaistamaan VKTS:n roolin tärkeyden. STK:n kaltainen toimija saattoi vaikuttaa avoimesti ja ilmeisen onnistuneesti myös ilman VKTS:n kaltaista salasäätiötä.

¹⁹⁵ STK, 1983, 1989.

¹⁹⁶ Ahonen 2003, 173 - 175. & Varjo 2007, 92 - 98.

¹⁹⁷ STK, 1983, 51 - 55.

¹⁹⁸ STK, 1989, 34 - 37.

¹⁹⁹ New Public Management tarkoittaa uudistuksia, joissa julkisten laitosten toiminnan puitteita muutettiin yritysmäisemmäksi. Toiminnan tehokkuuteen ja valvontaan luodaan standardeja ja mittauksia. Käsitteen tarkka sisältö on häilyvä, mutta Suomessa se on liitetty usein kansainvälistymiseen ja mallien ottamiseen muualta kuin Pohjoismaista. Ks. esim. Yliaska 2014 ja Nevalainen 2014, 252.

²⁰⁰ Ahonen 2003, 173 - 175.

1990-luvulla kunnille annettiin entistä vapaammat kädet koulutusasioissa. Rehtorille tai koulun johtajalle annettiin laajasti valtaa, mikä johti osaltaan myös koulun johtokuntien lakkauttamisiin. Paavo Kärenlampi katsoo, että rehtorivalta palautettiin 1990-luvulla suunnilleen samalle tasolle kuin 1970-luvun alun oppikouluissa. Johtokunnat korvautuivat pitkälti vapaaehtoisvoimin toimineilla vanhempainyhdistyksillä. Kouluhallituksen hyväksymistä oppimateriaaleista siirryttiin koulujen omalla harkinnalla valittuihin opetusmateriaaleihin. Ilmiö ei kuitenkaan ollut pelkästään suomalainen, vaan osa kaikissa länsimaissa samanaikaisesti tapahtunutta kehitystä, jossa vastustettiin laajaa julkista sektoria. Erityisesti Yhdysvalloissa ja Iso-Britanniassa teollisuus oli 1980-luvun alussa ryhtynyt esittämään ankaraa arvostelua yhteistä koulutusta vastaan. Sen katsottiin olevan jälkeen jäänyttä ja vastaavan huonosti kehitykseen ja kansainväliseen kilpailuun.²⁰¹

Kehityksen taustalla vaikutti vuonna 1984 asetetun Hallinnon hajauttamiskomitea²⁰², jonka vuonna 1986 jättämä mietinnön yhtenä kolmesta kouluhallituksen asiantuntijasta kuultiin silloista kouluhallituksen toimistopäällikköä Tuomo Häyhää, joka oli mukana VKTS:n T-ryhmässä sekä Lukioyhdistyksessä.²⁰³ Mietinnössä keskeistä oli normiohjauksen vähentäminen ja koulutuksen päätösvallan siirtäminen kuntiin.²⁰⁴ Komitean työn pohjalta luotiin opetushallitus yhdistämällä aiempi kouluhallitus ja ammattikasvatushallitus.²⁰⁵

Vuosikymmenen alun lama vahvisti uusliberalistista ajatusmallia ja koulutukseen tehdyt leikkaukset oli helpompi perustella välttämättömyydellä. Näitä säästötoimenpiteitä oli toteuttamassa vuodesta 1991 kokoomuslainen opetusministeri Riitta Uosukainen, joka oli ollut mukana VKTS:n toiminnassa.²⁰⁶ Lamaan päättyi myös yli 30 vuotta kestänyt sosiaalipolitiikan laajenemisen kausi Suomessa. Sverker Lindblad katsoo, että 1990-luvun koulutuspolitiikan muutos on yhteistä kaikille pohjoismaisille hyvinvointivaltioille ja se on suoraan yhteydessä itse hyvinvointivaltion muutokseen. Ruotsalainen hyvinvointivaltiomalli, jota Suomikin on pyrkinyt jäljittelemään, perustui keskitettyihin

²⁰¹ Kärenlampi 1999, 234 - 235.

²⁰² Komitean työ perustui Sorsan neljännen hallituksen ohjelmaan, jonka mukaan hallintoa hajautettaisiin siirtämällä valtaa keskushallinnolta aluehallinnolle. Tavoitteena oli luoda hajautettu virastorakenne ja vähentää hallinnon hierarkiatasoa. Ks. esim. Nevalainen 2014, 248-249.

²⁰³ Komiteamietintö 1986:12, 4. KA, VKTS-arkisto kansio 8. Ryhmä-T-lista.

²⁰⁴ Komiteamietintö 1986:12, 128.

²⁰⁵ Komiteamietintö 1986:12, 139 - 141.

²⁰⁶ Numminen, 2020, 208 - 211.

päätöksiin ja sosiaalisten ongelmien ratkaisuiden standardisointiin. 1970-huippunsa saavuttanut politiikka purettiin 1990-luvun alussa hyvinvointivaltion ajatuksen yleisestikin joutuessa entistä enemmän kyseenalaistetuksi.²⁰⁷

Uusliberalismi ei kuitenkaan ole saanut Suomessa varsinkaan peruskoulutuksessa kovin vahvaa otetta, sillä esimerkiksi VKTS:nkin ajama ja 1990-luvulla toteutunut vanhempien oikeus valita lapsilleen haluamansa koulu, tapahtui edelleen pääasiassa julkisten koulujen välillä. Myös yksityisten koulujen määrä Suomessa on jäänyt verrattain vähäiseksi.²⁰⁸ Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian kaltaisesta uusliberalismista oltiin edelleen hyvin kaukana. Harvat yksityiskoulut eivät edelleenkään voineet toimia kuin yritykset, vaan opetushallitus valtioneuvoston edustajana edelleen päätti opetussuunnitelmien valtakunnallisista perusteista. Säädösten lisäksi yksityiskouluja rajoitti niiden valtiolta saama elintärkeä rahoitus. Aki Virtanen katsoo 1990-luvun koulutuspolitiikan muutoksia käsitelleessä tutkimuksessaan, että suomalaisessa koulutuspolitiikassa vaikutti 1990-luvulla kaksi osittain ristiriitaista ajattelutapaa. Toisaalta pidettiin kiinni pohjoismaisen hyvinvointi-ideologian keskeisistä piirteistä, tasa-arvosta ja yhteiskunnallisesta oikeudenmukaisuudesta, mutta toisaalta sen rinnalla rinnalle tuli vahvasti mukaan myös hajauttavaa, yksityistämistä edistävää ja valinnan vapautta korostavaa lainsäädäntöä.²⁰⁹

Myös 1990-luvulla tasa-arvo oli koulutuspolitiikan keskiössä. Virtasen mukaan hallitusten tasa-arvonäkökulma edusti nyt vahvasti mahdollisuuksien tasa-arvoa. Ahon hallitus korosti koulutuspoliittisessa selonteossaan yksilöllisyyttä, tehokkuutta ja sen mittaamista sekä Holkerin hallituksen tapaan normiohjauksen vähentämistä.²¹⁰ Tasa-arvoajattelun keskiöön nousi nyt myös sukupuolinäkökulma sekä maahanmuuttajien ja vähemmistöjen aseman parantaminen. 1990-luvun aikana tapahtui myös epätasa-arvoiseksi katsottavaa kehitystä. Laman seurauksena toteutettiin suuria säätötoimenpiteitä, joiden seurauksena muun muassa karsittiin perus ja toisen asteen oppilaitosten määrää sekä karsittiin erityis-

²⁰⁷ Lindblad 2001, 59 - 60.

²⁰⁸ Silvennoinen 2016, 16 - 17.

²⁰⁹ Virtanen 2002, 127 - 130.

²¹⁰ Varjo 2007, 110 - 111.

ja tukiopetuksen tarjontaa. Lisäksi koulumatkatuen pienentäminen lisäsi alueellista epätasa-arvoisuutta.²¹¹

Tietoyhteiskunta, jonka vaikutusta koulutustarpeisiin VKTS ennakoi jo 1980-luvulla, tuli todella ajankohtaiseksi 1990-luvulla. Lipposen hallitus linjasi vuonna 1995, että kaikkien suomalaisten tulee hallita tietoyhteiskunnan perustaidot. Tietoyhteiskunta-ajatteluun perustuva koulutusajattelu keräsi myös kritiikkiä, sillä sen katsottiin jyräävän alleen myös tarpeellista sosiaalista ja kulttuurista kasvatusta edistävän koulutuksen.²¹² Kansainvälistyminen oli toinen keskeiseksi noussut tema. Koulutuksen sisältöjä ja rakenteita muutettiin kansainvälisesti vertailukelpoisiksi. Toisaalta Virtasen mukaan Suomessa vallitsi eräänlainen ”mallipelko”, jossa ei haluttu lukion aseman heikentymistä peläten edistää Ruotsin kaltaista keskiasteen nuorisokoulua.²¹³ Kokoomus ja keskusta vastustivat yhtenäisesti ajatusta lukion ja ammatillisen koulutuksen yhteen niveltävästä lukiokoulusta ja kokoomuksen Riitta Uosukainen kutsuikin nuorisokoulua sosiaalidemokraattien salaliitoksi lukion tuhoamiseksi.²¹⁴ Sirkka Ahonen kutsuu kokoomuksen ja keskustan yhdessä torjumaa nuorisokouluajatusta koulutuksellisen konservatismiin voitoksi. Sosiaalidemokraatit ja Vasemmistoliitto moittivat sen vuoksi oikeistoa nuorisokoulukysymyksessä jälleen samanlaisesta jarruttamisesta ja kyvyttömyydestä hyväksyä ajan vaatimuksia kuin oli nähty jo 1800-luvulla kansakoulu-uudistuksessa ja 1960-luvulla peruskoulu-uudistuksessa. Toisaalta rintamalinjat vasemmistoon ja oikeistoon eivät olleet politiikassa yhtä selkeitä kuin ennen. Sosiaalidemokraatit, joille koulutuksen tasa-arvo oli aina erityisen keskeinen asia, hyväksyi nyt kokoomuksen kanssa tehdyn hallitusyhteistyön myötä kompromisseja tasa-arvo ja tehokkuusajattelun yhteensovittamiseksi.²¹⁵ Keskusta puolusti yhteistä peruskoulua ja kritisoi vahvasti normiohjauksen purkamisen aiheuttavan erityisesti alueellista

²¹¹ Virtanen 2002, 115 - 117.

²¹² Virtanen 2002, 120 - 124.

²¹³ Virtanen 2002, 124 - 127.

²¹⁴ Ahonen 2003, 179.

²¹⁵ Ahonen 2003, 198.

eriarvoisuutta. Keskusta vastusti myös kokoomuksesta tulleita esityksiä koulunaloitusten madaltamisesta kilpailukyvyyn nimissä, painottaen lasten omaehtoista kasvua.²¹⁶

Koulutuspolitiikan muutos pois keskitetystä suunnittelusta kohti markkinaehtoisuutta ei ollut pelkästään suomalainen tai pohjoismainen ilmiö. Saman suuntaista kehitystä tapahtui kaikissa jälkiteollisissa yhteiskunnissa. Taustalla oli eräänlaista globalisoituvan maailman yhteistä koulutusajattelua, johon oman mausteensa toivat eri maiden kulttuuriset ja historialliset vaikutteet. Globalisoituminen ja kansainvälistyminen näyttäytyivät uudessa puhettavassa myös eräänlaisena pakkona, johon oli sopeuduttava ja jotka vaativat lahjakkaimpien yksilöllisempää huomioimista ja heihin panostamista.²¹⁷ Suomessa kehityksen taustalla vaikutti uudet kansainväliset suhteet ennen Suomen jäsenyys Euroopan unionissa ja osallisuus OECD-maiden²¹⁸ oppilaiden tulevaisuudentaitoja mittaaviin PISA-tutkimuksiin.²¹⁹ Kansainvälinen vertailu on lisännyt koulutuspolitiikan harmonisointipaineita kansainvälisten tulosperusteisten koulutuksen strategioiden mukaiseksi.²²⁰ Toisaalta EU-jäsenyys myös nosti kansainvälistä kiinnostusta nimenomaan suomalaista koulutuspolitiikkaa kohtaan.

4.3 Kaksi käsitystä VKTS:n merkityksestä koulutuspolitiikan kehitykseen, Aho vs. Aho

Ville Okkonen pohtii vaikutusten arvioiden haasteita VKTS:tä käsitelleessä artikkelissaan. VKTS:n merkityksen arvioinnissa, kuten yleisemminkin menneisyyden toimijoiden kohdalla, arvioidaan heidän vastuutaan suhteessa myöhemmin tapahtuneisiin asioihin. Tämän vuoksi vaikutuksen arviointi on herkkä poliittisesti motivoituneille tulkinnoille. Okkonen katsoo myös, että vaikutuksen arviointi on lähellä menneisyyden toimijoiden moraalista arviointia sekä nykyisten poliittisten ratkaisujen puolustamista tai

²¹⁶ Ahonen 2003, 179 - 180.

²¹⁷ Kivirauma 2001, 74 - 75.

²¹⁸ Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö.

²¹⁹ Programme for International Student Assessments.

²²⁰ Ahonen 2013, 92.

kritisoimista.²²¹ Vapaan koulutuksen tukisäätiön toiminnan lopullisen merkityksen arvioiminen on haastavaa juuri sen vuoksi, että useat aiemmat siitä tehdyt arviot ovat pyrkineet löytämään sen kautta perusteita kritiikkiin tai puolustukselle nykypäivän koulutuspolitiikan ratkaisuja kohtaan. Esimerkkinä tällaisesta lähestymistavasta voi nähdä tässä tutkielmassakin siteeratun Sakari Suutarisen, joka kytkee VKTS:n vaikutuksen hyvin keskeiseksi tekijäksi demokratiakasvatuksen heikoksi katsomaansa nykytilaan Suomen kouluissa.

VKTS:n toimintaa ja sen merkityksestä ovat jälkikäteen kirjoittaneet arvioita myös sen toiminnassa mukana olleet tai muilla tavoilla sen toiminnasta tienneet aikalaiset. Heidän arvioissaan täytyy huomioida mahdolliset taipumukset muistaa asioita omalta kannalta parhain päin. VKTS:tä jälkikäteisiä arvioita ovat kirjoittaneet sen toiminnanjohtajana toiminut Jaakko Aho sekä Kouluhallituksen pitkäaikaisena pääjohtajana toiminut Erkki Aho.

Jaakko Aho arvioi VKTS:n toimintaa vuonna 2010 Suomen Kouluhistoriallisen seuran yleisöseminaarissa pitämässään esitelmässä, jonka Kasvatushistoriallinen seura julkaisi myös kirjallisessa muodossa. Aho oli mielenkiintoinen henkilö säätiön toiminnan taustalla. Hän oli sekä toiminnanjohtajana, että useiden toimintaryhmien sihteerinä hyvin keskeisessä roolissa monissa säätiön toimissa lähes koko sen olemassaolon ajan. Hänen taustansa erosi monista muista VKTS:n keskeisistä henkilöistä siinä, että hän tuli kokonaan koulu- ja kasvatustieteen alan ulkopuolelta. Aho toimi VKTS:n toimintaan mukaan tullessaan Pääkaupunkiseudun Yhteistyövaltuuskunnassa joukkoliikenneasioissa omien sanojensa mukaan ”neuvostovastaiseksi leimattuna”. Aho oli kokoomuslainen, mutta ei omien sanojensa mukaan puoluepoliittisesti aktiivinen. VKTS:n toimintaan Ahon eittämättä ajoi juuri huoli yhteiskunnan tulevaisuudesta sen aikaisessa ilmapiirissä, jossa hänen mukaansa ”linja-autollakin ajateltiin edistettävän vallankumousta”.²²² Keskeiseen rooliin VKTS:ssä hänet vei oma aktiivisuus ja usko pikaisen toiminnan välttämättömyyteen.

Aho erosi muista VKTS:n sisäpiirin henkilöistä paitsi siinä, että hän oli VKTS:n toiminnanjohtajana ainoa, jolle maksettiin palkkaa työstään säätiössä, hän oli myös

²²¹ Okkonen 2011, 108.

²²² Aho, 2010, 260.

jälkeenpäin oma-aloitteisesti avoin säätiön toiminnasta. Vuonna 2010 Aho piti Kouluhistoriallisen seuran seminaarissa esitelmän ”Vapaan koulutuksen tukisäätiökoulujärjestelmän pelastus vai rapautuminen”.²²³ Tuossa esitelmässä hän toi esiin oman näkemyksensä VKTS:n toiminnan motiiveista, toimintatavoista ja vaikuttavuudesta. VKTS:n toiminnan syytykkeitä hän arvioi ”säikähdysten”, joka johtui 1970-luvun alun yleispoliittisen tilanteesta, jossa sosiaalidemokraatit alkoivat esittää puheenjohtaja Kalevi Sorsan johdolla hyvin vallankumoukseen viittaavia puheenvuoroja. Tällaiseksi hän nimesi SDP:n puoluekokouksen 1972, jossa luokkasodan katsottiin ulottuvan myös koulumaailmaan. Uhkaavaa vaikutelmaa 70-luvun alussa lisäsi myös Neuvostoliiton voimistuva pyrkimys vaikuttaa Suomen vasemmistoon. Taustalla vaikutti Ahon mukaan myös Neuvostoliiton suurlähettiläs Aleksei Beljakovin lyhyt, mutta erikoinen suurlähettiläsaika²²⁴, joka tulkittiin todisteeksi siitä, että Neuvostoliitto vaikutti jo laajasti vasemmiston taustalla. Ahon mukaan VKTS:n jäsenille yhteistä oli ”vasemmistovaaran tunteminen”, mutta hän korostaa, että säätiön organisoituminen tapahtui varsin spontaanisti: ”Ylhäältä tullutta käskyä tai ohjausta ei ollut”.²²⁵ Aho ei kuitenkaan juuri anna tilaa EVA:lle, YOL:lle tai muille säätiön taustalla vaikuttaneille tahoille, vaan pyrkii pikemminkin luomaan kuvaa VKTS:tä yksityishenkilöiden perustamana ja ohjaamana säätiönä.

VKTS:ssä kannettiin huolta, että opetushallinto oli liian vahvasti sosiaalidemokraattien hallussa. Vaaran tunne vain vahvistui Pirkkalan opetuskokeilun myötä, jota Aho kuvaili säätiölle varsin myönteiseksi asiaksi. Sen jälkeen ei ollut enää vaikeaa rekrytoida uusia jäseniä VKTS:n toimintaan.²²⁶ Suurimpana uhkana nähtiin siis sosiaalidemokraattien siirtyminen liian vasemmalle ja nuoren, radikaalin sukupolven nousu johtopaikoille. Aho syytti heidän ajaneen kommunistien ohi vasemmalta. Niminä hän nosti esiin nuoren opetusministerin Ulf Sundqvistin, Erkki Liikasen ja Paavo Lipposen.²²⁷ Omanlaisensa

²²³ Aho 2010.

²²⁴ Aleksei Beljakov nimitettiin Neuvostoliiton Suomen suurlähettilääksi vuonna 1970. Beljakov suosi näkyvästi SKP:n vähemmistösiipeä ja sekaantui Suomen sisäpoliittisiin asioihin tukemalla muun muassa lakkoliikehdintää. Beljakov aiheutti pahennusta Suomen valtiojohtossa ja hän palasi Moskovaan jo vuonna 1971. Ks. esim. Rentola, 2005.

²²⁵ Aho 2010, 259.

²²⁶ Aho, 2010, 265 - 266.

²²⁷ Aho 2010, 254 - 255.

ristiriita on siinä, että samainen Paavo Lipponen toimi myöhemmin 1990-luvulla pääministerinä hallituksessa, joka toteutti hyvin markkinamyönteistä koulutuspolitiikkaa.

Kuitenkin 1970-luvun sosiaalidemokraattien koulutuspolitiikan ytimeksi Aho näki "luokkavastakohtaisuuksien korostamisen ja vallitsevan demokraattisen yhteiskunnan kumoamiseen kannustavan otteen". Erityisen vaarallisena kehityskulkuna hän näki SDP:n koulutuspoliittista ohjelmaa tulkiten tavoitteen kaksitoistavuotisesta peruskoulusta ja ylioppilastukinnon poistamisesta. Nämä hän näki askeleina kohti totalitaristista yhteiskuntaa, sillä "totalitaarinen järjestelmä ei kestä eikä siedä vertailua. Siksi moniarvoisuus tuli estää".²²⁸

Mielenkiintoinen seikka on se, että Aho väitti, että VKTS:n tavoitteena ei olisi ollut peruskoulujärjestelmän vastustaminen. Tämän saman asian hän nosti useammankin kerran esille esitelmässään. Aho korosti, että tarkoitus oli vain vastustaa puoluepolitisoitumista ja radikaaleja voimia, jotka koulua hyväksikäyttämällä pyrkivät "vetämään yhteiskuntajärjestelmämme kumoamiseen tähtäävän vallankumouksen vankkureita".²²⁹ Tosiasiassa VKTS:ssä esiintyi varsinkin sen alkuvaiheessa huomattavaa epäluuloa koko peruskoulujärjestelmää kohtaan. Myöhemmin peruskoulu-uudistuksen tultua voimaan, tämä epäluulo vain muovautui rakentavammaksi toiminnaksi säätiössä tärkeiksi koettujen koulutuspoliittisten arvojen edistämiseksi. VKTS:n alkuaikojen tavoitteen, yksityisoppikoulujen tukemisen hän kuittasi käyneen nopeasti mahdottomaksi ja säätiön toiminnan suuntautuneen vaikuttamaan peruskoulun muotoutumiseen.

Aho nosti esiin merkittävimpänä säätiön jäsenten selvitystyön tuloksena syntyneen "Opetushallinnon nimityspolitiikka"-tutkimuksen, jossa pyrittiin selvittämään muun muassa opetusministeriön, kouluhallituksen, komiteoiden ja toimikuntien jäsenten poliittista taustaa. Aho puolusti tutkimusta, sillä, että selvitykseen ei liittynyt minkäänlaista henkilöihin kohdistuvaa kampanjointia, minkä hän katsoi kuuluneen enemmän vasemmiston toimintatapoihin porvareita vastaan. Selvitystyön hän katsoi toimineen herättäjänä eduskunnan porvarijäsenissä ja vauhdittaneen heidän mukaansa saamista

²²⁸ Aho 2010, 256.

²²⁹ Aho 2010, 259.

säätiön toimintaan.²³⁰ Vaikuttakin siltä, että kyseinen selvitys oli lähinnä väline saada vaikutusvaltaisia virkamiehiä ja poliitikkoja mukaan säätiön toimintaan.

Jaakko Ahon esitelmää tarkastellessa täytyy huomioida se, että Aho ei ole puolueeton henkilö arvioimaan VKTS:n toiminnan vaikutuksia. Ahon tekstistä välittyy aika ajoin hyvin jyrkkä epäluulo jopa maltillista vasemmistolaisuutta kohtaan. Toisaalta tekstistä välittyy myös tarve puolustaa säätiön toimintaa ja korostaa sen toimineen niin sanotusti historian oikealla puolella. Samalla kuitenkin Ahon arvio säätiön toiminnallaan saavuttamista konkreettisista tuloksista jää melko ympäröyväksi, vaikka läpi tekstin hän korostaa toiminnan onnistumisia ja tehokkuutta. On myös huomioitava, että Aho saattoi pyrkiä esitelmässään muistamaan asioita itselleen ja säätiölle myönteisessä valossa jättäen kielteiset asiat sivuun. Jaakko Ahon esitelmän arvo piilee siinä, että se ainoa VKTS:n toiminnassa mukana olleen henkilön itse tekemä esitys VKTS:stä.

Kouluhallituksen entinen pääjohtaja **Erkki Aho** arvioi VKTS:tä vuonna 2005 julkaistussa artikkelissaan *"Salaista koulutuspolitiikkaa kylmän sodan kuumina vuosina"*, joka julkaistiin osana Yhtenäisen peruskoulun menestystarina-teosta. Kouluhallituksen pääjohtajana vuosina 1973-1991 toiminut Aho oli avoimesti sosiaalidemokraattisena virkamiehenä ja kouludemokratian keskeisenä edistäjänä VKTS:n silmissä päävastustajia. Erkki Ahon arvion mukaan VKTS:n toiminnan perimmäiset motiivit kumpusivat peruskoulu-uudistuksen vastustusta laajemmista motiiveista. Ulko- ja sisäpoliittinen tilanne Suomessa oli kiristynyt Neuvostoliiton painostuksen lisääntyessä, samalla kun vasemmistoradikaalit pyrkivät kosiskelemaan nuorisoa. Hän ei kuitenkaan usko, että VKTS:n jäsenet olisivat tosissaan pitäneet koulu-uudistuksia uhkana länsimaiselle yhteiskuntajärjestelmälle. Aho katsoo, että VKTS:n taustalla vaikuttanut EVA piti koululaitosta kansalaisten yleisiä tunteja aistivana instituutiona, jonka kautta se sai hankittua tietoa vallitsevien arvojen muutoksista. Syynä VKTS:n salassa toimimiseen olisikin ollut päärahoittajana ollut EVA, joka oli vasemmiston ja ammattiyhdistysliikkeen kritiikin kohteena.²³¹

²³⁰ Aho 2010, 263 - 264.

²³¹ Aho 2005, 54 - 60.

Erkki Aho ei usko VKTS:n itsensä omanneen erityisen vahvoja koulutuspoliittisia tavoitteita. Sen sijaan se onnistui toiminnassaan eräänlaisena porvarillisena koulutuspolitiikan ajatuspajana, jossa se vahvojen yhteyksiensä ja resurssiensa avulla myös onnistui. Aho uskoo, että VKTS:llä oli jossain määrin vaikutusta kokeiluhankkeiden priorisointiin ja asiantuntijahankkeiden kokoonpanoon. Peruskoulun synnyn ja kehityksen suuriin linjoihin säätiö oli kuitenkin liian myöhään vaikuttamassa. Lisäksi sillä oli vaikutusta eduskunnassa käytettyjen puheenvuorojen sisältöön, vaikka niiden merkittävyyttä Aho ei suoraan osannut arvioida.²³² Erkki Aho ei kuitenkaan arvioissaan juuri ota huomioon VKTS:n toiminnan jatkumista 1980-luvulla, jolloin VKTS keskittyi keskiasteen uudistuksiin ja sen edustama koulutuspoliittinen ajattelu alkoi saada enemmän vastakaikua.

Jaakko Aho ja Erkki Aho olivat koulutuspoliittisilta näkemyksiltään toistensa vastakohtia. Samoin he olivat vaikuttamassa koulutuspolitiikkaan hyvin erilaisissa valta-asemissa. Suhteessa VKTS:ön ja toteutuneeseen politiikkaan, heillä on tarpeen puolustaa omaa toimintaansa, mikä vaikuttaa heidän VKTS:stä antamansa kuvauksen luotettavuuteen.

5. Päätäntö

Olen tässä tutkielmassani pyrkinyt selvittämään VKTS:n toiminnan motiiveja sekä millä tavoin VKTS:ssä asennoiduttiin sen toiminta-aikana vaikuttaneisiin koulutuspoliittisiin kysymyksiin ja käsitteisiin. Pyrin myös tuomaan esiin, minkälaisia konkreettisia vaikutustapoja säätiöllä oli. VKTS:n toiminnan painotukset muuttuivat sen kahdeksantoista toimintavuoden aikana aina vallitsevan tilanteen mukaan. Alkuvuosien konservatiiviseen tasa-arvokäsitykseen ja oppikoulujen haikailuun pohjannut peruskoulukritiikki ja demokratian tilasta huolestunut kriisidiskurssi vaihtuivat 1980-luvulle tultaessa itsevarmemmaksi vaikuttamiseksi ja uuden porvarillisen koulutuspoliittisen linjan suunnitteluksi. Vapaa koulutus näytti ehkä sittenkin voittavan. Säätiössä näkyi helpotus siitä, että vasemmistoradikalismi oli menettänyt voimansa jo 1970-luvun lopulla. Koulujen

²³² Aho 2005. 54 - 60.

sisäiset valtasuhteet kääntämään pyrkinyt, radikaaliin tasa-arvokäsitykseen pohjannut kouludemokratia kuihtui kokoon, ehkä omaan mahdottomuuteensa. VKTS:tä voi pitää arvokonservatiivisena toimijana, joten heille kouludemokratia näyttäytyi pyrkimyksenä heikentää perinteisten auktoriteettien, kuten rehtorin, opettajien ja vanhempien asemaa. Kaikki muukin oppilaita koulujen päätöksentekoon osallistava toiminta nähtiin vain koulun tehokasta toimintaa haittaavana ylimääräisenä rasitteena. Suomessa oppilaiden demokratiakasvatus on ollut verrattain pienimuotoista pitkälle 2000-luvulle asti. Huonot kokemukset puoluepolitisoituneesta kouludemokratiahankkeesta ovat vaikuttaneet hyvin pitkään.

1980-luvulla voimistunut markkinaliberalismi antoi elinkeinoelämän asiaa ajaneelle VKTS:lle uuden olemassaolon tarkoituksen, kun se ryhtyi ajamaan uusliberalistiseksi tulkittavaa näkemystä koulutuksen valinnanvapauden, erikoistumismahdollisuuksien ja tuloksellisuuden puolesta. Näitä näkemyksiä saattoi tuoda kätevästi 1980-luvulla valmisteltuun lukiouudistukseen. Myönteisesti huomioitiin myös sosiaalidemokraateissa tapahtunut muutos markkinamyönteisemmiksi, vaikka heitä pidettiin edelleen ideologisena vastustajana. VKTS ryhtyi toimimaan erityislahjakkaiden yksilöiden mahdollisuuksien puolustajana tasapäistäväksi katsomaansa koulujärjestelmää vastaan. Heille haluttiin luoda entistä monipuolisempia edistymismahdollisuuksia esimerkiksi erityislukioita perustamalla. Koulutusta pidettiin Suomen tulevaisuuden kilpailukyvyyn edellytyksenä. Näin ollen myös suomalaisen koulutuksen tuli olla kansainvälisesti kilpailukykyistä yhdentyvässä Euroopassa. VKTS:lle oli näin tärkeää korostaa Suomen asemaa länsieurooppalaisena valtiona.

Säätiön käsitys tasa-arvosta ja koulutuksen valinnanvapaudesta perustui yksilön mahdollisuuksien korostamiselle. Vallitsevan koulutuksen tasa-arvopyrkimyksen nähtiin tavoittelevan tasapäistämistä ja lopputulosten tasa-arvoa. Oppilaiden tuli saada mahdollisuuksia tasonsa mukaiseen oppimiseen oli kyse sitten huippulahjakkaita tai hitaammin etenevistä oppilaista. Säätiö myös vastusti keskusjohtoista kouluhallintoa ja kannatti päätöksenteon ja suunnittelun hajauttamista mahdollisimman paljon kuntien ja koulujen tasolle.

Vaikutustavoista toimivimpana voi pitää sen kykyä koota yhteen porvarillisia koulutuspolitiikan vaikuttajia niin ruohonjuuritasolta, kuin myös politiikan ylimmältä huipulta eduskunnasta. Säätiö järjesti seminaareja ja muita kokoontumisia porvarillisille koulutuspolitiikan vaikuttajille ja antoi vaaliavustusta eduskuntavaaliehdokkaille. Säätiössä myös suunniteltiin porvarillisten kansanedustajien eduskuntapuheenvuoroja ja yleisiä porvarillisen koulutuspolitiikan suuntaviivoja. Sen sijaan säätiön oma tutkimustoiminta ei saanut aluksi kaavailtua laajuutta, sillä se olisi vaatinut suurempia resursseja. Vasemmistoradikalismi laantui omia aikojaan ja yksityisoppikoulujen pelastamisessa peruskoulu-uudistukselta vuonna 1973 perustettu VKTS oli liian myöhään liikkeellä.

VKTS:tä aiemmissa tutkimuksissa syntynyt kuva muutoksia jarruttavana menneen koulujärjestelmän haikailijana on yksipuolinen. Näissä arvioissa säätiötä tarkastellaan ainoastaan 1970-luvun peruskoulu-uudistuksen vastustajana. Sen taistelun VKTS toki hävisi. Sen sijaan vähemmälle huomiolle on jäänyt säätiön toiminnan jatkuminen 1990-luvun alkuun saakka. Tuona aikana VKTS pääsi eroon vallankumouksen pelostaan, mikä oli ollut säätiön keskeisin toimintaa motivoiva voima 1970-luvulla. 1980-luvun aikana säätiössä havainnoitiin tarkasti yhteiskunnan orastavia muutoksia, kuten tietotekniikan nousua, Euroopan yhdentymiskehityksen voimistumista ja kansainvälistymistä. VKTS:ssä kannettiin huolta siitä, olisiko suomalainen koulutuspolitiikka riittävästi ajan tasalla kouluttamaan Suomen kilpailukyvyn kannalta tarpeellisia osajia. VKTS:n jäsenten ajattelun taustalla voi nähdä merkkejä uusliberalistisesta ajattelusta sekä erityislahjakkaiden aseman puolustamisesta tasapäistäväksi kritisoidussa koulujärjestelmässä. Tässä mielessä VKTS:ssä ei ollut ainoastaan menneen rinnakkaiskoulujärjestelmän haikailijoita, vaan myös elinkeinoelämän vaikutuskanavana toimineita tulevaisuuden koulutustarpeiden arvioitsijoita.

Tässä tutkimuksessa en ole ilmaissut vahvaa kantaa siihen kuinka suurena yksin VKTS:n merkitystä voi pitää koulutuspoliittisissa päätöksissä ja niissä muutoksissa, joita sen olemassaolon aikana 1970-1990-luvulla tapahtui. Tähän kysymykseen vastaaminen on liian laaja kysymys tämän kokoiseen tutkimukseen. Suomessa vaikutti tuohon aikaan runsaasti muitakin toimijoita, joilla oli samansuuntaisia tavoitteita koulutuspolitiikassa, eikä

VKTS:llä tietenkään ollut minkäänlaista yksinoikeutta ajaa porvarillista koulutuspolitiikkaa. Jonkinlaista arviointia voi kuitenkin tehdä jo Vapaan koulutuksen tukisäätiön oman arkistomateriaalin pohjalta. On kuitenkin jo nyt kiistatonta, että VKTS:llä oli suorat yhteydet eduskunnan sivistysvaliokunnan porvarijäseniin, ja opetushallintoon. Jäsenistöltään se oli vahva toimija. Sen jäseniin kuului hyvin keskeisiä koulutuspolitiikkaan erikoistuneita kansanedustajia, ministereitä kuin virkamiehiäkin, jotka ahkerasti ja täsmällisesti toimittivat säätiöön tietoja kulloisestakin koulutuspoliittisesta tilanteesta. VKTS:n jäsenten monipuolinen asiantuntemus ja kontaktit, sekä EVA:n takaama taloudellinen vakaus mahdollistivat toiminnan jatkuvan kehittämisen.

VKTS:stä on tullut historiapoliittinen intohimojen kohde puolesta tai vastaan. Siitä on julkisuudessa luotu kuvaa, joko lähes sankarillisena vastarintaliikkeenä 1970-luvun vasemmistoradikalismille, jonka katsottiin uhkaavan Suomen nuorisoa tai taantumuksellisenä tasa-arvokehityksen jarruttajana, joka vastusti peruskoulua ja jonka myötävaikutuksella vahvistui kilpailua ja tuloshakuisuutta korostanut koulutuspoliittinen puhe. Tässä tutkimuksessa muodostunut käsitys ei tue kuvaa VKTS:stä sen enempää sankarina kuin konnanakaan. VKTS:n toiminnan alun taustalla vaikutti aitoja huolia koulutuspolitiikan kehityksen suunnasta 1970-luvulla, jolloin suomalaista politiikkaa leimasi laajemminkin suomettuneisuudeksikin kutsuttu moninainen ilmiö, joka ilmeni muun muassa ulkopoliittisista syistä sopimattomaksi leimatun kokoomuksen pitämisenä päätöksenteon marginaalissa. Samalla vasemmisto ja sen mukana myös sen radikaaleimmat ainekset saivat kokoaan suurempaa roolia politiikassa. VKTS toimi omissa ajassaan, eikä se voinut ennakoida kuinka nopeasti radikaaleimmat voimat laantuivat. VKTS:n piirissä uskottiin aidosti yhteiskuntaan, jossa yksilöllä kuuluu olla laaja päätösvalta omaan toimintaansa. Tämä näkyi koulutuspolitiikassa haluna turvata monipuoliset mahdollisuudet myös lahjakkaimmille oppilaille. Vallitsevan koulutuspolitiikan pelättiin tasapäistävän oppilaita, millä katsottiin olevan pitkällä aikavälillä kielteisiä vaikutuksia Suomen kilpailukykyyn. VKTS edisti osaltaan 1980-luvulla alkanutta ja 1990-luvulla voimistunutta uusliberalistiseksi tulkittavaa koulutuspoliittista diskurssia.

VKTS:n jäsenet olivat pääasiassa aatemaailmaltaan oikeistolaisia ja arvokonservatiiveja, eikä toimintaan edes yritetty saada mukaan maltillisia sosiaalidemokraatteja. Sen vuoksi VKTS:tä ei voi pitää sellaisena ideologisesta koulutuspolitiikasta vapaana vastavoimana, kuin sen jäsenet sitä usein halusivat kuvata. Säätiön konservatiivisuus näkyi erityisesti pitkittyneenä yksityisoppikoulujen puolustamisena sekä kouludemokratian yksiselitteisenä vastustamisena. Säätiössä ei kyetty ymmärtämään ajoissa, että peruskoulu oli yksinkertaisesti liian suosittu hanke kaatuakseen.

VKTS ei onnistunut puolustamaan yksityisoppikouluja, eikä sille voi myöskään antaa kunniaa vasemmistoradikalismin laantumisesta ja perustamistavoitteissaan määritellystä ”suomalaisen yhteiskunnan säilyttämisestä demokraattisena ja elinkelpoisena.” Vasemmistoradikalismin pelon turvin se onnistui kuitenkin kokoamaan yhteen hyvin korkeatasoisen joukon oikeistolaisesti ajattelevia koulutuspolitiikan vaikuttajia. Näin sillä oli 1980-luvulla valmiina hyvä vaikuttajaorganisaatio, kun koulutuspolitiikassa alkoi olla enemmän tilaa oikeistolaisille ajattelutavoille. Hieman paradoksaalisesti tämä kehitys johti myös VKTS:n lakkauttamiseen, sillä sen kaltaiselle salaiselle taustatoimijalle ei ollut enää tarvetta.

Lähteet:

Alkuperäisaineisto

Kansallisarkisto: Helsinki. Vapaan koulutuksen tukisäätiön arkisto

Vapaan koulutuksen tukisäätiö

- 1 Pöytäkirjat (1973-1991)
- 2 Kirjeenvaihtoa (1973-1991)
- 3 Toimielimien aineistoa (1975-1987)
- 4 Toimielimen aineistoa (1977-1984)
- 7 Tiedotusaineistoa (1981-1984)
- 8 Toiminnanjohtajan aineistoa (1973-1991)

Suomen lukioyhdistys

- 1 Pöytäkirjoja (1980-1983)
- 2 Muita asiakirjoja (1980-1983)

Kansallisarkisto Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunnan arkisto.

Toimitusjohtajien aineisto Kauko Sipponen. Muu aineisto 1977-1990, Korkeakoulu- ja tiedepoliittinen tutkimussäätiö.

Kansallisarkistö Helsinki: Yksityisoppikoulujen liiton arkisto.

HA9: Vapaan koulutuksen tukisäätiön ja Keskiasteen koulu- ja omistajayhteisöjen yhteistyöaineistoa (1975-1976)

Komiteanmietinnöt

Vuoden 1971 koulutuskomitea. (1973). Vuoden 1971 koulutuskomitean mietintö. Helsinki: Valtioneuvosto.

Opetussuunnitelmakomitea. (1976). Opetussuunnitelmakomitean mietintö: Opetussuunnitelmien kehittämisorganisaatio = läröplankomittens betänkande: Utvecklingsorganisation för läroplanen. 2. Helsinki: Valtioneuvosto.

Hallinnonon hajauttamiskomitea. (1986). Hallinnon hajauttaminen = decentralisering av förvaltningen. Helsinki: Valtioneuvosto.

Muu alkuperäisaineisto

Aho Jaakko, (2010). Vapaan koulutuksen tukisäätiön toiminnan lähtökohdat ja strategiset tavoitteet. Kasvatustieteellinen Seura. Viitattu 8.2.2022

Elinkeinoelämän valtuuskunta, (1976). EVA, elinkeinoelämän valtuuskunta. Elinkeinoelämän valtuuskunta.

Elinkeinoelämän valtuuskunta, (1988). Riittääkö suomalaisten osaaminen?: Tutkimus opettajien mielipiteistä. EVA.

Kauranne, Jouko, (1988). *Pääkaupungin koulusodat 1970- ja 1980-luvuilla*. Vapaan koulutuksen tukisäätiö.

Kouluhallitus, (1978). Peruskoulun opetuksen kehittämisohjelma (1979-1984). Kouluhallitus.

Kouluhallitus, (1982). Peruskoulun kehittämisohjelma 1980-luvulle: Kouluhallituksen ehdotus opetusministeriölle 30.11.1982. Kouluhallitus.

Opetusministeriö, Kouludemokratiatyöryhmä, (1970). *Opetusministeriön 15.1.1970 asettaman kouludemokratiatyöryhmän muistio*. Suomen teiniliitto.

Opetusministeriö & Kouluhallitus, (1983). *Koululait*. Valtion painatuskeskus

Suomen Teiniliitto & Hyytiäinen, J, (1973). *Kouluneuvosto-opas*. Suomen Teiniliitto.

Teollisuuden koulutusvaliokunta, (1989). *Koulutus ja yleissivistys*. Suomen työnantajain keskusliitto: Teollisuuden keskusliitto.

Teollisuuden koulutusvaliokunta, (1989). *Koulutus ja yleissivistys*. Suomen työnantajain keskusliitto: Teollisuuden keskusliitto.

Tutkimuskirjallisuus

- Aho Erkki, (2005). Salaista koulutuspolitiikka kylmän sodan vuosina. Teoksessa: Yhtenäisen peruskoulun menestystarina. Yliopistopaino, Helsinki.
- Ahonen Sirkka, (2003). Yhteinen koulu. Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä? Vastapaino.
- Ahonen Sirkka, (2012). Yleissivistävä koulutus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa: Tiedon ja osaamisen Suomi: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle.
- Ahonen Sirkka, (2013). A School for All in Finland. The Nordic Educational Model: A School for All. Encounters Neo-Liberal Policy. Springer.
- Andersson, Jenny (2020). Neoliberalism Against Social Democracy. *The Tocqueville Review*, 41 (2), 87-107.
- Ball, Stephen, (2001). Globaalit toimintaperiaatteet ja kansalliset politiikat eurooppalaisessa koulutuksessa. Teoksessa: Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Blom, Anders, (2018). Veljeskunta: Lobbaus Suomen poliittisessa järjestelmässä. Helsinki: Gummerus.
- Blossing, Ulf, Imsen, Gunn & Moos, Leif, (2013) Schools for All: A Nordic Model. The Nordic Educational Model: A School for All. Encounters Neo-Liberal Policy. Springer.
- Fast, Leif, (2002). Minnesbilder.
- Friedman Milton, (1982). Friedman, Rose, Lempiäinen, Heikki & Vesikansa, Jyrki. Vapaus valita Helsinki: Otava, 1982.
- Helsingin Sanomat, (1994). Niilo Honkala Kansanedustaja ja presidentin valitsijamies”. Helsingin Sanomat 25.1.1994. Haettu osoitteesta: <https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000003302169.html>
- Helsingin Sanomat, (2013). Muistot. Max Jakobson. Helsingin Sanomat 12.3.2013. Haettu osoitteesta: <https://www.hs.fi/muistot/art-2000002627999.html>
- Holmén, Janne, (2006). Den politiska läroboken. Bilden av USA och Sovjetunionen i norska, svenska och finländska läroböcker under Kalla kriget. Uppsala universitet.
- Ihalainen, Pasi, Saarinen, Taina, (2019). Integrating a Nexus: The History of Political Discourse and Language Policy Research. *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* 23 (4), 500-519.
- Ihalainen, Pasi, Saarinen, Taina, (2021). Monipaikkaisuus ja neksus. Kielentutkimuksen käsitteet poliittisen keskustelun historian tutkimuksessa. Teoksessa: Ihalainen Pasi & Valtonen Heli. Sanojen valta. Jyväskylän yliopisto.
- Jaatinen, Miia, (2003). Lobbaus: Yritys yhteiskunnan vaikuttajana. Talentum.
- Jouhki, Essi. (2020). Kapinalliset koululaiset: Yhteiskunnallisen koululaisliikkeen juurilla. Suomen Kouluhistoriallinen Seura.
- Kaleva, (2011). Kalevan entinen toimitusjohtaja Martti Ursin on kuollut. Kaleva 11.6.2011. Haettu osoitteesta: <https://www.kaleva.fi/kalevan-entinen-toimitusjohtaja-martti-ursin-on-ku/2434598>

Kansallisbiografia (2021). Vuorineuvos Erkki Partanen 1915-1983. Haettu osoitteesta:
<https://kansallisbiografia.fi/talousvaikuttajat/henkilo/985>

Kettunen, Pauli, Jalava, Marja, Simola, Hannu & Varjo, Janne, (2012). Tasa-arvon ihanteesta erinomaisuuden eetokseen: Koulutuspolitiikka hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon. Tiedon ja osaamisen Suomi: kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle.

Kivirauma, Joel, (2001). Kansainvälistymisen pakot: Kohti eriarvoistavaa koulutuspolitiikkaa. Teoksessa: Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Kärenlampi, Paavo, (1999). Taistelu kouludemokratiasta: Kouludemokratian aalto Suomessa. Suomen historiallinen seura.

Laats, Adam, (2015). The Other School Reformers: Conservative Activism in American Education. Cambridge: Harvard University Press.

Laine, Jaana, Fellman, Susanna, Hannikainen, Matti, Ojala, Jari & Autio, Minna, (2019). Vaurastumisen Vuodet: Suomen Taloushistoria Teollistumisen Jälkeen. Helsinki: Gaudeamus.

Laitinen, Jaana, Vaikuttaja tuli vaikuttajasuvusta. Helsingin Sanomat 29.1.2000. Haettu osoitteesta:
<https://www.hs.fi/ihtiset/art-2000003859014.html>

Lauha, Heikki, (2011). Taistelu yksityiskouluista: Yksityisoppikoulujen Liitto yksityisoppikouluväen puolustajana koulujärjestelmän uudistuksessa 1970-1977. Helsingin yliopisto.

Leskinen, Jari, (2004). Tulevaisuuden turvaksi: Sotavahinkoyhdistyksen ja Irtaimiston sotavahinkoyhdistyksen sotavahinkovakuutustoiminta 1939-1954: Sotavahinkoyhdistyksen säätiö ja Sotavahinkosäätiö 1954-2004. Sotavahinkosäätiö.

Leskinen, Jari, (2016). Kohti sosialismia! Pirkkalan peruskoulun marxilainen kokeilu 1973-75. Siltala.

Liiten, Marjukka, (2020). Selvitys: Oppivelvollisuuden laajennus esimerkki pikapolitiikasta, jossa isoja päätöksiä tehdään ilman kokeiluja. Helsingin Sanomat 2.11.2020. Haettu osoitteesta:
<https://www.hs.fi/paivanlehti/02112020/art-2000006708076.html>

Lindblad, Sverker, (2001). Koulutus ja sen muuttuvat merkitykset pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa: Koulutuspolitiikka Suomessa ja ylikansalliset mallit. Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Martikainen, Jussi, (2020). Marjatta Väänänen (1923-2020) oli rohkea maaseudun elämän ja kulttuurin edistäjä. Maaseudun Tulevaisuus. 24.10.2020." Haettu osoitteesta:
<https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/ihtiset-kulttuuri/artikkeli-1.1223815>

Männistö, Perttu, & Fournacieri, Aleks, (2017). Demokratiakasvatuksen lähtökohdat ja peruseriaatteet. Hyvän lähteillä: demokratia ja ihmisoikeuskasvatus opetustyössä. Jyväskylän yliopisto, opettajankoulutuslaitos.

Nevalainen, Pasi, (2014). Virastosta liikeyritys: posti- ja telelaitoksen muutosprosessi 1930-1994. Jyväskylän yliopisto.

Numminen, Jaakko, (2020). Sivistys-Suomen synty:1. Opetusministeriön kansliapäällikkö muistelee: Koulutuspolitiikka. Edita.

Okkonen, Ville, (2011). Vapaan koulutuksen tukisäätiön vaikutus. Julkaisussa Koulu ja Menneisyys 49, (2011) 273-284.

- Okkonen, Ville, (2012). Vapaan koulutuksen tukisäätiön perustaminen ja yhteiskunnallinen muutos. *Kasvatus ja Aika* 6/2012, 25-39.
- Okkonen, Ville, (2017). Peruskoulua vastaan: Yksityiskoulut ja yhteiskuntajärjestys 1966-1975. Turun yliopisto.
- Palonen, Kari, (2003). *Quentin Skinner: History, politics, rhetoric*. Polity.
- Pasanen, Esko, (1994). Meilahden lukiosta tulossa luonnontieteellinen erikoislukio. *Helsingin Sanomat* 10.11.1994. Haettu osoitteesta:
<https://www.hs.fi/kaupunki/art-2000003381636.html>
- Pekkarinen, Tuomas, & Uusitalo Roope, (2012). Peruskoulu-uudistuksen vaikutukset. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*. 2/2012.
- Pernaa, Ville. & Tiitta, Allan, (2007). *Sivistyksen ja tiedon Suomi*. Edita.
- Rentola, Kimmo, (2005). *Vallankumouksen aave: Vasemmisto, Beljakov ja Kekkonen 1970*. Otava.
- Rinne, Risto, (2012). Koulutetun eliitin erottautuminen. *Tiedon ja osaamisen Suomi : kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, 367-407.
- Rinne, Risto, & Vuorio-Lehti, Minna, (1996). *Toivoton unelma?: Koulutuksellista tasa-arvoa koskevat toiveet ja epäilyt peruskoulun synnystä 1990-luvulle*. Opetushallitus.
- Siekinen, Kirsi, (2017a). Koulutuksellisen tasa-arvon diskurssit ja toimijat peruskoulun tuntijakouudistuksessa. *Jyväskylän yliopisto*.
- Siekinen, Kirsi, (2017b). Educational equality discourses in the Finnish comprehensive school system. *Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus Chydenius*.
- Silvennoinen, Heikki, Kalalahti, Mira, Varjo, Janne. & Haltia, Nin., (2016). *Koulutuksen tasa-arvon muuttuvat merkitykset*. Suomen kasvatustieteellinen seura FERA
- Skippari, Mika, (2005). *Evolutionary patterns in corporate political activity: Insights from a historical single case study*. Tampere University of Technology.
- Suoranta, Juha, (2008). *Markkinavoimat vastaan kasvatusvoimat. Minä ja markkinavoimat. Yksilö, kulttuuri ja yhteiskunta uusliberalismin valtakaudella*. Avain.
- Suutarinen, Sakari, (2008). Vapaan koulutuksen tukisäätiö. *Koulukasvatuksen, opettajankoulutuksen ja tutkimuksen näkymätön vaikuttaja 1973-1991*. *Kasvatus ja Aika* 2/2008, 29-52.
- Varjo, Janne, (2007). *Kilpailukykyvaltion koululainsäädännön rakentuminen. Suomen eduskunta ja 1990-luvun koulutuspoliittinen käänne*. Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia. Helsingin yliopisto.
- Vesikansa, Jarkko, (2005). *Aseveliyhteistyö käytäntönä ja optiona. Aseveliaksi ja kommunisminvastainen toiminta kylmän sodan Suomessa*. Työväentutkimus 2005. 7-13.
- Wiesner, Claudia, Haapala, Taru & Palonen, Kari, (2017). *Debates, Rhetoric and Political Action: Practices of Textual Interpretation and Analysis*. London, United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Wuokko, Maiju, (2016). *Markkinatalouden etujoukot: Elinkeinoelämän valtuuskunta, Teollisuuden keskusliitto ja liike-elämän poliittinen toiminta 1970–1980-lukujen Suomessa*. Helsingin yliopisto.

Yliaska, Ville, (2014). Tehokkuuden Toiveuni: Uuden Julkijohtamisen Historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle. Helsinki: Into.

